

E. HODOȘ

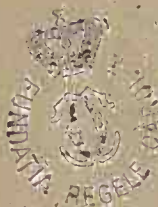
Membru corespondent
al Academiei Române

Inv. 80362

B285120

CERCETĂRI

127449

Cu privire la trecutul
școalelor confesionale
ortodoxe române din
Ardeal

SIBIU, 1944

953

1956

1961

D

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
DATA 22 746 varia

Re 219/06

*Nebiruit e omul ce luptă cu credință,
El știe că pe lume nimic zadarnic nu-i,
Că dincolo, de truda și jertfa lui,
In taină vremea țese la sfânta biruință,
Că vuetele toate visează armonie,
Că este o dreptate și trebuie să vie...*

AL. VLAHUȚĂ

B.C.U. Bucuresti

C127449

Prefață

Ne cheamă arhivele...

Ceea ce se tipărește aici, drept răspuns la această chemare, nu este altceva, decât o seamă de spicuri din dosarele aflătoare în Arhiva Arhiepiscopiei ortodoxe ardelen, — arhiva renăscută la anul 1849 din cenușa unei colecții de comori spirituale distruse în revoluția anilor 1848|9 prin focul pus de plebea furibundă și tâmpită, care n'a fost în stare, nici de astă dată, să-și lase trecutul și năravul în umbră.

Informațiile și datele, culese în reînviata arhivă, se rapoartă la activitatea Senatului Școlar al Consistorului arhidiecezan, dela Sibiu, din anii 1876—1880, întregite, la unele capitole, cu lămuriri și amănunte apărute în organul arhidiecezei, Telegraful Român, și în alte publicații.

Din documentele, prăfuitelor dosare, cititorii vor putea pătrunde și judecă, spre edificarea multora dintr'înșii, modul de cugetare și de lucrare publică, desfășurată atât de așa numiții „anteluptători“ naționali români, cât și de adversarii lor de altă limbă și lege.

Năzuințele nobile ale unora, mai puțin nobile ale altora, desgropate de cercetători, se înscriu tot mai documentat în istoria învățământului public al țării.

De aceea, nu pot decât să repet: Cuprinsul bogat al bătrânelor hârtii, din Sibiu și din alte centre culturale, sau din smerite localități, ne invită la descifrarea lui.

*

Aduc, la acest loc, mulțămiri părintelui arhivar A. Todoruș care, cu încuviințarea celor chemași, și cu multă bunăvoință, mi-a pus la îndemână dosarele prețioase ale Arhivei arhidiecezane.

Sibiu, Decembrie 1943.

E. H.

CAP. 1

Mitropolitul A. Șaguna și școala românească

1. Figura de mare preot și mare român, a lui Șaguna, și înfăptuirile sale, multe și traionice, au format, îndată după moartea creatorului lor, obiectul de cercetări și interpretări, din numeroase puncte de vedere, expuse de contemporanii săi la potrivite prilejuri.

2. Între cei mulți, directorul și profesorul dela „Gimnaziul mare public român de religie ortod. resăriteană”,

din Brașov, Dr. Ioan G. Meșola, în cuvântul rostit la parastasul din biserica Sf. Nicolae a Brașovului, în 24 Iunie stil vechi 1873 (și publicat în *Programa gimnaziului* din 1876/7, pag. 5 și u., înaintată Consistorului

*Mitropolitul Andrei Șaguna
(1808—1873)*

Dr. Ioan G. Meșota
(1837—1878)

arhidiecezan), — caracterizează activitatea culturală a răposatului mitropolit, — pe care a avut fericirea să-l cunoască mai de aproape, — spunând:

... Mitropolitul Șaguna și-a făcut de problemă a vieții să înființeze, în toate comunele bisericești din dieceza sa, școale și să le ridice la [starea ce o cere spiritul timpului. Cu rar talent organizator, informându-se despre

mijloacele pedagogice și didactice, întrebuințate la națiunile culte, dispuse întocmirea, internă și externă, a școalelor supuse inspecțiunii sale... Șaguna susținù, dela început și până la moarte, principiul confesionalității școalelor române, din convingerea firmă „că noi românii, de relegea resăriteană, în părțile acestea, unde trăim mestecați din vechime cu alte națiuni favorite, bisericește și politicește, în prejudiciul bisericii și națiunii noastre, până acum avem să mulțămim mai numai așezămintelor bisericii noastre resăritene, că ni-am putut susține limba noastră și, prin ea, naționalitatea noastră”, (prefață la *Dreptul Canonic*), și că și

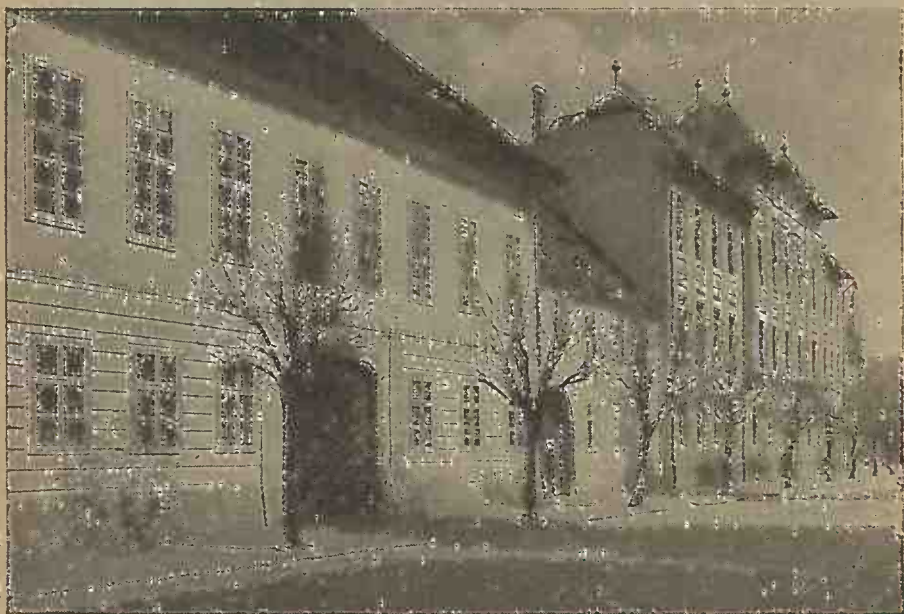
de aici înainte numai sub scutul bisericii putem scăpa școalele noastre de desnaționalizare... Limbajul cu care susține drepturile bisericii și școalelor sale față cu miniștri atot puternici, cum au fost contele Thun și baronul Eötvös, dovedesc învederat, pe de-o parte zelul său învăpăiat pentru biserică și școală, pe de altă parte încrederea în puterile sale intelectuale și în dreptatea cauzei sale. Ostenelile și îngrijirile lui, pe terenul școlar, au fost încoronate de succes îmbucurător: în scurt timp arhidieceza avu un institut teologic cu 3 ani de cursuri, unul pedagogic cu 2 ani, două gimnazii, mai multe școale capitale și câteva sute de școale în parohii. Deosebită bucurie și mândrie simțea în pieptul său, acest mare bărbat, pentru școalele confesionale întemeiate de românii *brașoveni*... Lășirea științei și culturii morale, în poporul român din Transilvania, a fost ținta și scopul lui și când a creiat ideea pentru înființarea Asociațiunii transilvane... ținta aceasta a urmărit-o neobosit și cât a stat în fruntea acestui institut ca președinte; știința și cultura a căutat să le promoveze la fiii națiunii române, când a înființat fonduri pentru stipendiarea tinerilor români trimiși la institutele de științe mai înalte din patrie și din afară, când ajută, din mijloacele sale proprii, cu o munificență rară, pe tinerii talentați și cu moralitate...

La Sibiu...

3. Institutul teologic, organizat de Șaguna, a avut, chiar din primii ani ai existenței sale, o mare frecvență: în 1877/8 s'au înscris în secțiunea teologică a Seminarului 118 tineri.

Un institut pentru viitorii preoți, la români, nu era refugiul tinerilor de redusă capacitate intelectuală, cum:

se spune că era cazul b. o. la conlocuitorii noștri unguri de atunci, când părinții, cu asemenea odrasle, se mângăiau și se încurajau cu speranța că băiatul lor, slab pregătit, „jó lesz papnak”, — va fi bun de popă. Românii, din statul ungar, se simțeau scutiți de ispășirea acestui fel de gândire. Cariera funcționărească, retribuită de

Reședința mitropolitană

— In parter, la dreapta, arhiva. A treia casă Seminarul Andreian —

stat, era de mult zăvorâtă, sau condiționată de lucruri mărturisite numai confidențial. Unicul drum, deschis spre școală mai înaltă, rămânea, pentru marea majoritate a tinerilor, drumul către Sibiu, la școala lui Șaguna, în adăpostul căreia tinărul putea să se pregătească pentru viață neatârnată, ca preot la înălțimea misiunii închinată operei de reculegere și întărire morală și mate-

rială a satelor. Aici, la Sibiu, aveâ să învețe măestria cum se câștigă și cum se păstrează curate sufletele credincioșilor cari îl vor chema să-i păstorească odată.

4. Secția *pedagogică* a institutului s'a împărțit de aceeaș părintească și prevăzătoare îngrijire ca și cea teologică.

Restauratorul mitropoliei Ardealului plănuia ca școala să fie „o parte întregitoare a bisericii” ortodoxe române, desvolfându-se ca un așezământ de cultură națională creștină, capabilă să reziste, prin puterea sa spirituală, vitregiei tuturor timpurilor.

În anul 1853, episcopul de-atunci Andrei Șaguna ridică micile și vechile „*cursuri pedagogice*”, la gradul de „secțiune pedagogică” a Seminarului, cu un curs de un an, mai târziu (în 1871) de doi ani. Cursurile secției sporesc apoi la 3 ani și la 4 ani (în 1881 și 1907).

Reorganizarea școlară, începută de Șaguna și continuată de urmașii săi, aveâ în deosebită vedere așezarea temeiurilor trainice ale evangheliei, ca razim și puncte de plecare în construirea clădirii învățământului confesional din școalele românești ale mitropoliei.

Ideile religioase morale, în duh creștin, aveau să stăpânească toată activitatea învățătorilor, absolvenți ai seminarului, chemați să imprime aceleași idei, aceleași năzuințe, în generațiile ce li se încredințează spre instruire și creștere.

În urmărirea țintei acesteia sânt pregătiți profesori ca I. Popescu, Daniil P. Barcianu, I. Crișanu, D. Comșa, P. Șpan și ceilalți.

Cu astfel de puteri didactice, pătrunse adânc de spiritul viguros, creștin și românesc al bisericii strămo-

șești, s'a creat la noi o *directivă pedagogică bine precizată*; constatarea, acestei bine precizate directive, este lămurit scoasă la iveală din partea unuia dintre înalții noștri chiriarhi și fost profesor seminarial, când spune:

„In centrul școalei, această *directivă pedagogică* așeză formarea caracterului religios-moral și spre această *fință supremă* îndrumă *învățământul, disciplina și toate mijloacele de educațiune*. Toată atmosfera, din vechile noastre școale confesionale, a fost străbătută de fumul de tămâie al bisericii și de flacăra iubirii de neam; ear *învățătorul dela strană dădea, în numele poporului credincios, răspunsurile la liturghia pe care o săvârșea preotul la altarul Domnului*“.¹

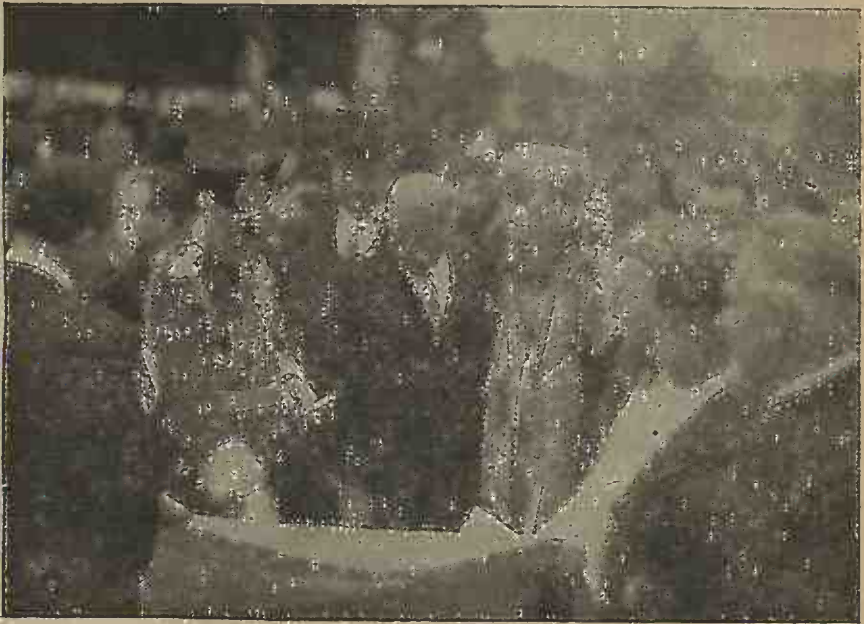
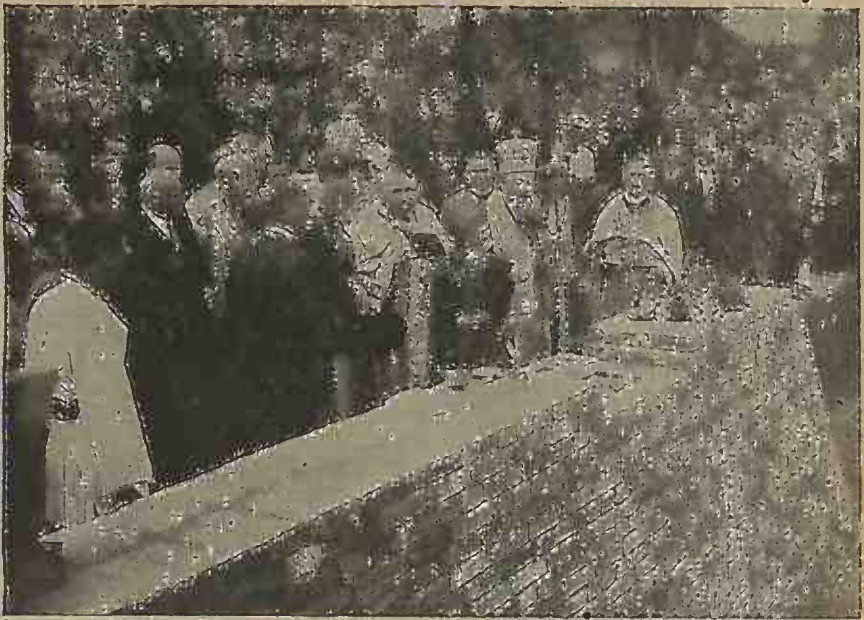
Primii profesori ai institutului — ca și următorii lor — conform de altfel *învățăturilor pedagogice Herbart-zilleriane*, adaptate și aplicate fondului sufletesc al școlarului român, — au dat cuvenita atențiune, împreună cu cei mulți ieșiți de sub mâna lor, *directivei menționate*.

Așa b. o. în *cultul religios*, ca factor educativ în școala noastră primară și secundară, profesorul P. Șpan propunea următoarele:

„...să adunăm copiii în școală, să le explicăm *evanghelia* de zi; să cântăm *răspunsurile liturgice*, și de aici să-i conducem la biserică; aici să iee parte la serviciu prin: *cântări, spunerea apostolului, celirea psalmilor, cântarea troparelor*. Un lucru ce ar trebui să luăm în considerare, este ca să nu ținem copiii prea mult în bi-

¹ Vezi: Tel. Rôm. din 1934, Nr 42—43, în cuvântul rostit de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, la punerea pietrii fundamentale a Școlii Normale „A. Șaguna“.

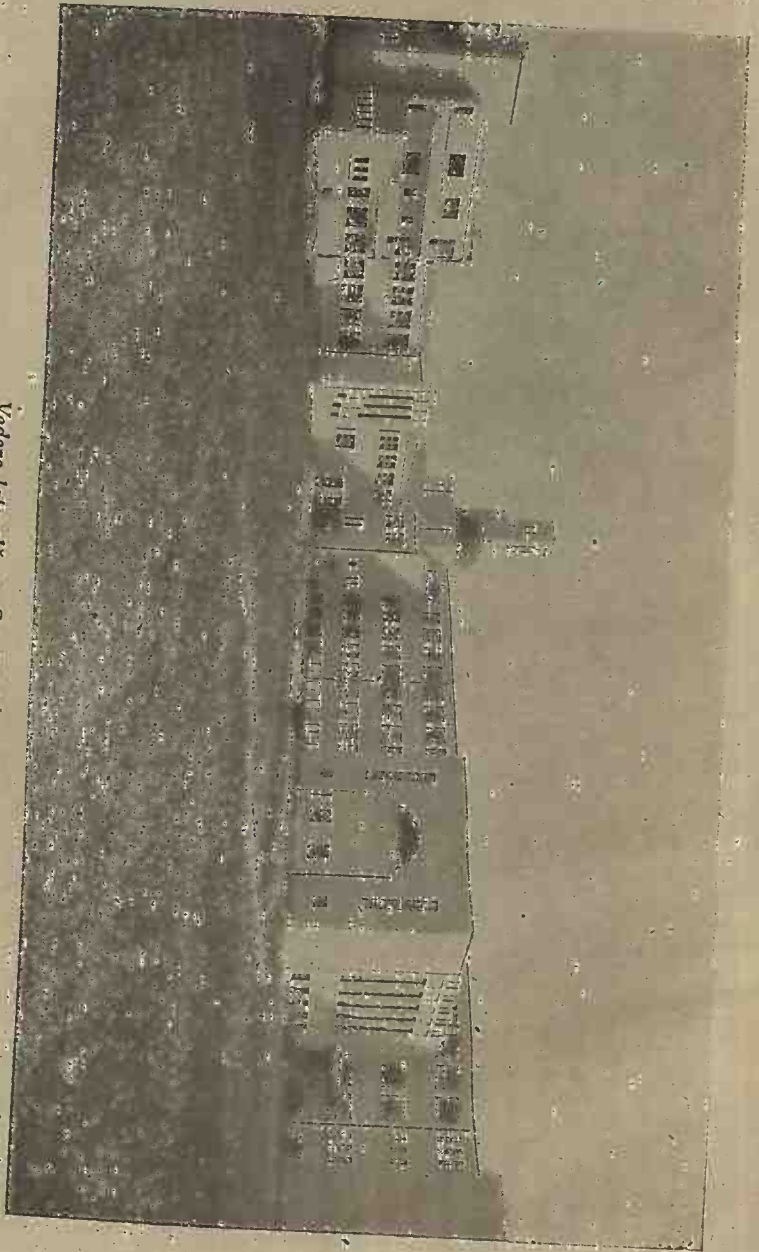
Școala de acum, în noua sa clădire monumentală, este o adevărată pedoabă din toate punctele de vedere. Clișeele, din paginile de față, spun o parte din ceea ce s'a făcut.

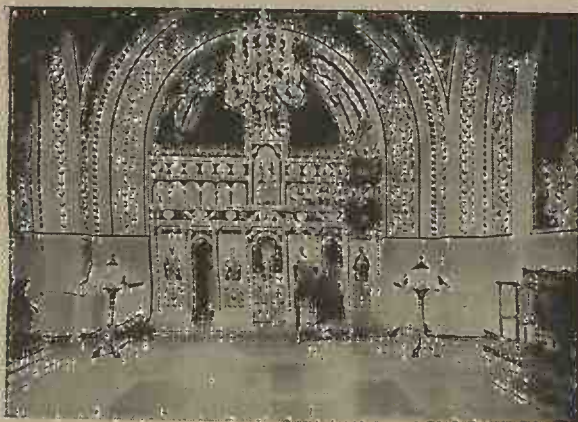
Punerea pietrei fundamentale a localului Școlii Normale ort. rom. de băieți „Andrei Șaguna”, în 6 Oct. 1934. Lucrările s'cu terminat în 1938

Fața Școlii Normale ori. rom. de băieți „Andrei Șaguna” — Sibiu

Vedere laterala a "Scuola Normale"

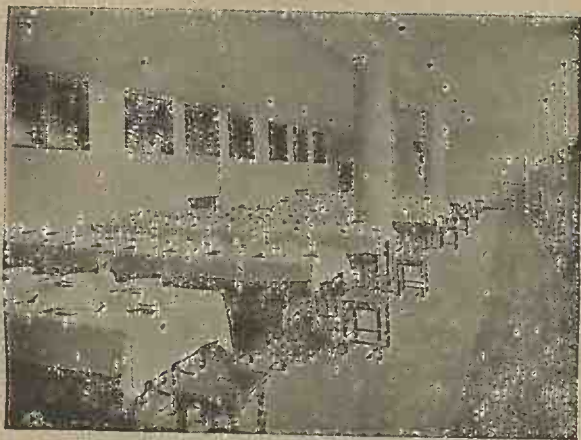

Capela școalei

serică, căci asta e în detrimentul lor atât fizic, cât și chiar religios-moral.¹

În acest fel s'a înțeles și se înțelege rostul învățătorimii în școala satelor noastre de ieri, de astăzi și din toate vremile bune sau rele.

— În legătură cu cântarea în biserică, finem să amintim că muzica bisericească, în școala lui Șaguna, s'a bucurat de cea mai îndatoritoare îngrijire. La catedra de cântare și mu-

Sala de mese a Internatului

zică bisericească, din această școală, au fost chemate puterile artistice cele mai de seamă ale învățământului

¹ Dr. Petru Span: *Idel pregătitoare în pedagogie*. Sibiu, Tip. Arhid. 1902, pg. 157.

Grădina de pomi a fermei

Grup de elevi la ferma școlii

nostru din Ardeal, cum au fost, pe vremuri: *Dimitrie Cunțan*, *Gheorghe Dima* și *Timotei Popovici*, iscusiți în arta muzicală și valoroși dirigenți de coruri.

De sub mâna lor a ieșit lungul șir de generații al cântăreșilor noștri de strană și al conducătorilor de coruri sătești.

Numele, mai remarcabile, ale profesorilor, dela secția pedagogică, și anii funcționării lor, sânt :

Visarion Roman, în anul 1854;

Ioan Popescu, reputatul pedagog, în anii 1857 până în 1892;

Zaharie Boiu, numit și „fala amvonului ardelean“, în 1857—1870;

Nicolae Cristea, — unul dintre cei mai iubii ucenici ai lui Șaguna, — funcționează în 1859 și, cu întreruperi, până în 1873, anul morții Ocrofitorului său;

Dimitrie Cunțan
(1837—1910)

Dr. Ilarion Pușcariu, timp de opt ani, 1870—1878, a propus Limba română și Științele Naturale; tot Ilarion Pușcariu, sub înrăurirea curentului dela „noua direcție“ din Iași, a îndrăznit, pe timpul latinistilor, să organizeze în Sibiu, la anul 1876, un club literar *junimist*, din care făceau parte tinerii sibieni de atunci: Ioan Bechnitz,

Eugen Brote, Dr. D. P. Barcianu și Dim. Comșa, cari au redactat *Foișoara*, ca supliment al foii *Telegraful Român*, și au publicat lucrări cu miez, discutate în ședințele săptămânale ale clubului, întruniți în locuința lui Il. Pușcariu ;

Gheorghe Dima
(1847—1925)

Dim. Comșa,
în 1874—1909 ;

Dr. Daniil Popovici-Barcianu, în 1876—1901, amândoi, alături de Nicolae Cristea, „memorandiști“, dar și buni dascăli în catedrele ocupate ;

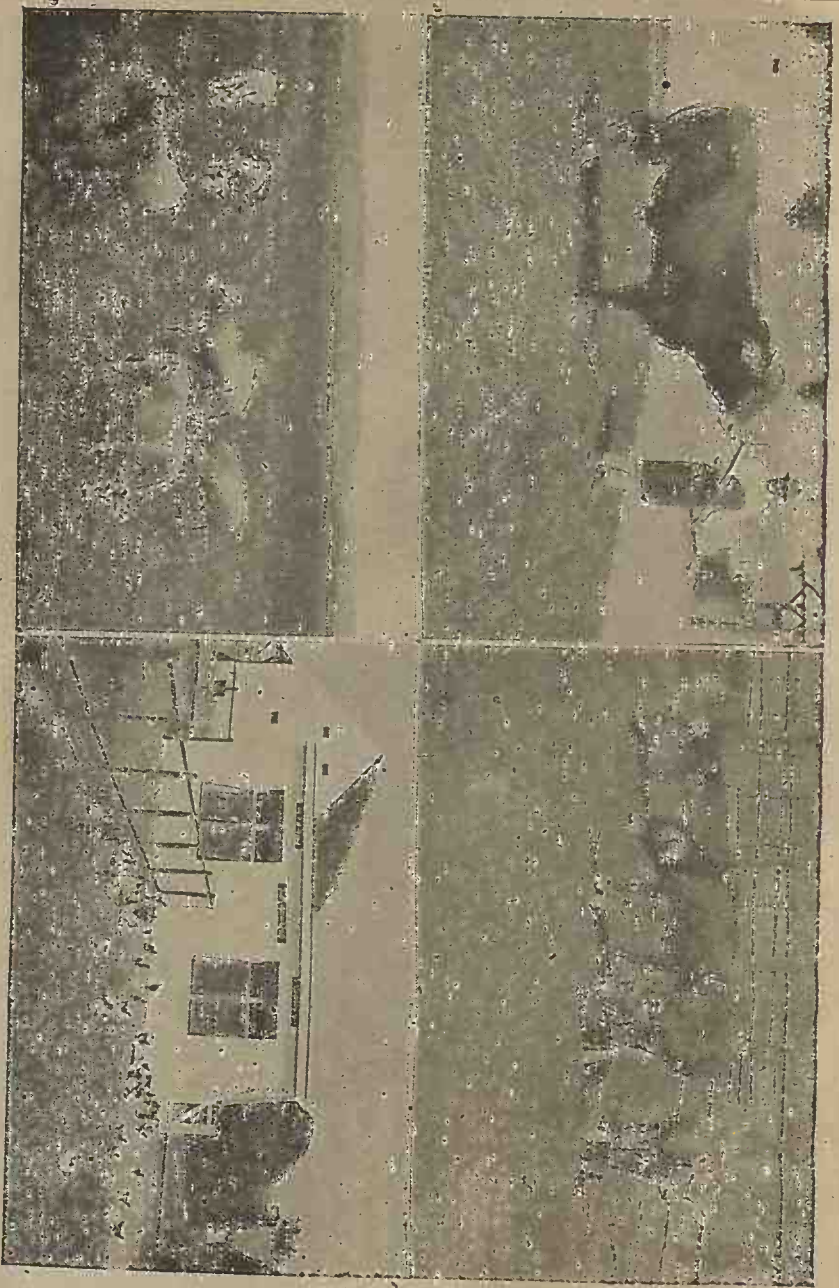
Dr. Ioan Crișanu, în 1882 — 1893, talent rar de istoric bisericesc, slâns în floarea bărbăției ;

Simeon Popescu, cu studii, ca și alți colegi ai săi, dela universitatea din Lipsca, funcțio-

nează ca profesor în 1878 până în 1883, când e numit protopop al tractului Sibiu. În 1888 e chemat profesor la facultatea teologică din București și la Școala Normală de institutori. A trecut apoi la alte școli din capitală. — Cu toată această variație de ocupațiuni, a fost omul statornic al convingerilor sale, care mai bu-

Ferma Școalei Normale

Vederti dela ferma Scoalei Normale

curos pleacă, dar nu se apleacă niciodată. Preot, cu frumoase cunoștințe, rămâne unul dintre luptătorii pilduitori ai bisericii noastre dreptmăritoare.

— Visarion Roman, născut într'un sat din ținutul Târnava Mică, a învățat carte la Medias, Tg. Murăș și Sibiu; aici, în Sibiu, a terminat cursul teologie în 1854.

În 1857 și 1858, timp scurt de vreo șase luni, a redactat *Telegraful Român*. A mai redactat foaia *Amicul Școlii* și mai mulți ani răspânditul calendar dela Sibiu *Amicul Poporulul*.

Ca editor a dat viață ga-

Timotei Popovici
(1870)

zetei pentru familia *Albina Carpaților*, — numele foii eră să fie *Albina Daciei* — ceea ce, atunci din „considerații înalte de stat“, — fiind vorbă de *Dacia*, înrudită cu *Daco-România*, — nu s'a permis. Îngrijită la început de laboriosul profesor *Ion Al. Lapedatu*, *Albina Carpaților* a găsit o călduroasă primire la românii *Daciei Traiane*.

Visarion Roman mai aveà, la activul său, o altă „*Albină*“: și adevă *banca* din Sibiu, tîllul său de glorie.

Academia Română l-a ales, în 1877, membru corespondent.

Visarion Roman
(1833—1885)

*Dr. Ilarion Pușcariu
(1842—1922)*

— Daniil Popovici-Barcianu, fiul preotului cărturar dela Rășinari, Sava, a ascultat, între anii 1870—1874, prelegeri de pedagogie și științele naturale la universitățile din Viena, Bonn și Lipsă. Pe lângă lucrările sale de istorie naturală ș. a., a prelucrat și a dat la lumină operele răposatului său părinte: Un vocabular și Gramatică germană. La Vaj, în „închisoarea de stat“ care primise numirea de „Hotelul Naționalităților“, și-a ispășit greșala de a fi memorandist și bun român.

— Ilarion Pușcariu, fratele mămic al lui Ion, născut din familie preoțească în Sohodolul Branului.

Titul de doctor în studiile de filosofie l-a luat în 1869 la universitatea din Viena.

Ca profesor la Seminarul arhidiecezan a publicat, afară de manuale școlare, prețioase lucrări istorice: *Metropolia românilor ortod. din Ungaria și Transilvania*, și *Documente de limbă și istorie*. În 1916 Academia Română îl cheamă în sinul său ca membru onorar.

*Dr. D. P. Barcianu
(1847—1903)*

Ioan Popescu
(1832—1892)

— S'a bucurat, ca profesor, și ca autor de opere pedagogice, de mare trecere în lumea școlară ardeleană.

Din anul 1877 era membru corespondent al Academiei Române.

Nicolae Cristea
(1834—1902)

— Redactor, timp de 18 ani la *Telegraful Român* (1865—1885).
Părinte al „Reuniunii sodalilor români din Sibiu”, devenită
Reuniunea meseriaşilor noştri.
Opt luni „închisoare de stat” în istoricul proces dela 1894
al Memorandului...

— Zaharie Boiu este fiul proto-
popului dela Sighișoara, fost Zaharie,
despre care va fi vorbă în alt ca-
pitol al acestor Cercetări.

Episcopul Șaguna trimite pe
tinăru Z. Boiu, împreună cu I. Po-
pescu, să studieze la universitatea
din Lipsca, (1859), de unde se ina-
poiază în 1861. Redactează Tel.
Rom. în 1865 până în 1865. Vestit,
atât ca orator bisericesc, cât și ca
purător de cuvânt la diferite ma-
nifestări culturale și naționale arde-
lene. Academia Română i-a acordat
un premiu și titlul de membru co-
respondent.

Zaharie Boiu
(1834—1903)

Dr. I. Crișanu
(1853—1893)

— Ioan Crișan, e promovat
doctor în științele istorice la facul-
tatea de filosofie din Lipsca, pe te-
meiul unei teze, (traduse și în ro-
mânește) care conține o contribuție
de seamă la istoria unirii bisericești
a românilor din Transilvania, sub
Leopold I... Moartea prea grab-
nică a mult zelosului profesor l-a
împedecat în plănuita alcătuire a
așteptatului manual de istorie bise-
ricească pentru școale.

Dumitru Comșa
(1846—1931)

— Petru Șpan, fiu de moș dela Lupșa Munților apuseni, a ocupat în seminarul „Andreian“, locul rămas vacant după moartea lui I. Popescu. În cei 51 de ani cât a viețuit, și-a îndeplinit, cu râvnă și pricepere, lucrarea ca educator în duh național creștin și în acelaș fel ca autor de cărți pedagogice.

— D. Comșa, pe temelul studiilor teologice din Sibiu și economice din Germania, e numit profesor la Seminarul teologic-pedagogic din Sibiu, — unde a desfășurat o vastă activitate în toate ramurile economiei.

În istoria neamului său se înscrie ca neînfricat luptător politic. Drept aceea procesul Memorandului îl onorează cu osândire de 3 ani „închisoare de stat“. Mai târziu Academia Română, în 1926, îl alege membru de onoare.

Dr. Petru Șpan
ca student în Jena
(1860—1911)

CAP. 2

Doctorul Pavel Vasici și școala românească

1. Dela Timișoara, unde se retrăsese ca pensionar, după inspectoratul său școlar, doctorul Pavel Vasici trimite Consistorului la Sibiu *primul* număr al publicației *Igiena și Școala*, apărută în 5 Februarie 1876 și având de redactor răspunzător pe doctorul în medicină, fost pe la anul 1860 „consilier cesaro-regesc pentru instrucția publică în școlile greco-resăritene din Transilvania”¹

Noua foaie timișoreană, pentru sănătate, educațiune și instrucțiune, publicată în editura și redactarea lui Vasici, e tipărită în ortografia etimologică cipariană, care își trăia, pe la anul 1876, ultimele zile la românii ardeleni și bănățeni. Titlul foii, scris cu această ortografie, este: *Higien'a si Scól'a*, apare săptămânal, în format octav, cu 16 pagini, pe lângă abonamentul de 4 florini.²

Vasici, în scrisoarea sa către Consistor, avea cuvânt să solicite sprijinul binevoitor, cu atât mai ales că merituosul doctor muncise în anii 1853—1856, timp de trei ani, la redactarea ziarului *Telegraful Român*, al lui Andrei Șaguna și a rămas, și după aceea, credincios colaborator al foii.

¹ Vezi: *Enciclop. Română*, Sibiu 1904, pag. 1196.

² Un exemplar din publicație se găsește în Arhiva amintită, dosarul IV, 49 din 1876, Nrul 496.

2. Programa semnată de Vasici, în primul număr din Igiene și Școala, cere dela preoți „să fie adevărați doctori nu numai sufletești, ci și trupești“, — ei au să cunoască, prin urmare, cât mai temeinic „norma sau regulile“... ce ni le dă igiena“.

Învățătorilor li se trimit îndemnuri și pilde în legătură cu cele învățate în „preparandii“ (școale normale) despre educația fizică și spirituală, și câte ceva din istoria învățământului.

3. Merită să reținem în rezumat, din această foaie veche, o întâmplare povestită de Pavel Vasici din viața sa de inspector școlar :

„Mi-aduc aminte — scrie hătrânu doctor — de timpul când vizitam școalele noastre în Chior la anul 1858. În satul L... aflai în școală 5 prunci îmbrăcați în sumane ude, ploând tare afară, cari ședeau la o meseoară murmurând din cartea Bucoavna de rugăciune. Jos, pe o rogojină, eră trântit un om care se numea învățător... lângă dânsul ședeă muerea lui, și în mijloc un copilaș de vreo doi ani cu care se jucau dânșii. Veniră apoi mai mulți oameni, văzând trăsura înaintea școalei, și după ce le spusei misiunea mea, se bucurară și-mi ziseră că ar vrea să aibă și ei un învățător bun, cum au și *jidovii* lor, cari, deși sânt numai 4 la număr, țin un învățător cu plată bună și cu mâncare.

„La întrebarea mea: Cine plătește pe acel învățător?... ei răspunseră:

- Jidovii !
- Ba ! zisei eu.
- Dar cine ? întrebară ei.
- Voi ! răspunsei eu.
- Cum așa ?

— Bine: voi duceți la jidovi tot ce aveți, bucate, ouă, găini, făină, — și căpătați dela ei pușintel rachiu, vreun ac, arnici, — și cu acestea îi îmbogățiți, de-și pot fi nea învățător bun la copiii lor.

— Așa-i, dle, așa-i! răspunseră oamenii.

— Apoi știți voi ce învață copiii de jidov pe banii voștri? întreb eu mai departe.

— Ba, nu știm, dle!

— Apoi să vă spun eu: ei învață cum să vă înșele pe voi, pentrucă voi nu vreți să dați copiii la școală, nu vreți să plătiți un învățător bun...

— Ba, vrem, dle, cum să nu vrem, după cele ce ni s'a spus"...

Vasici termină povestirea cu vorbele:

„Ce lecție am dat eu atunci acelui învățător trântit la pământ, rămâne între noi“.

4. Paginile foii de igienă și școală, în acelaș număr, mai conțin modèle de lecții practice și varietăți interesante care s'ar putea ceti și astăzi, — păcat de ortografia lor și de prea multele greșeli de tipar, (Dr. Vasici b. o. e semnat ca: „*Redatoru respundictoriu*“).

5. Despre Pavel Vasici, element de seamă în viața culturală a țării, mai știm (după: Enciclopedia Română, I. c.) că a participat la desbaterile *comisiunii filologice transilvănene*, împreună cu Cipariu, I. Popasu, G. I. Munteanu, Andrei Murășanu, G. Bariș, Ant. Vestemeanu, I. Negruș, Ion Pușcariu, I. G. Codru și Sava.

G. I. Munteanu
(† 1869)

Membre al Societății academice
române, devenită mai târziu
Academia Română

Pop.-Barcianu, — comisiune convocată de ministerul instrucțiunii publice „pentru stabilirea *ortografiei* necesare la tipărirea cărților școlare cu litere latine și pentru introducerea limbii românești în dicasterii“.

Ion Pușcariu
(1824—1911)

A publicat atât lucruri de educație, cât și de medicină, între care: *Macrobiotica*.¹

Academia Română l-a chemat, în 1879, în sinul său ca membru activ; a rostit, în aceasă calitate, discursul de recepțiune despre „Vegetarianism“, (Anal. Acad. XIII).

După doi ani, în 1881, Vasici a răposat în Timișoara. —

6. Activitatea gazetărească, desfășurată în Sibiu de Pavel Vasici, este elogios apreată în studiul istoric: „Ziaristica bisericească la Români“, de *Onisifor Ghibu*, Tip. Arhidiecezană, Sibiu, 1910, pag. 18 ș. u., unde se spun următoarele:

¹ Sau arta de a lungi viața omenească, scriere făcută după cartea de popularizare a doctorului Cristof Wilhelm Hufeland, „Makrobiotik“, apărută în prima ediție, la 1797 în Iena, unde autorul ei era profesor.

„Telegraful Român rămase — în 1853, după plecarea lui Florian Aaron — în mâinile doctorului *Pavel Vasici*, om luminat, harnic și cu o rară însuflețire pentru cultura românească. Șaguna era bucuros că a găsit un om credincios ca Vasici... Doctorul Vasici s'a dovedit un excelent redactor de ziar... Literaturii bisericești s'a dat sub el, ce e drept, o atențiune nu tocmai mare, dar în schimb fiecare număr singuratic eră așa de bine redactat, încât putea să mulțamească așteptările ori cui. Redactorul dădea dela sine tot ce avea mai bun, și împrumută dela alții tot ce socotea mai vrednic de a fi luat în seamă de un public mare, doritor de a cuprinde lumină... Ținea să se facă ecoul gândirilor bune românești de pretutindenea... Din pana lui Pavel Vasici și Visarion Roman s'au publicat — in materie de școală — tratate de care merită a se ținea cont“.

Sava Popovici-Barcianu
(1814—1879)

Fost preot in Rășnari; mai înainte profesor de teologie și pedagogie, sub Șaguna

Școalele din Brașov

1. Școalele centrale din Brașov, înființate și întreținute de comuna bisericească a sf. Nicolae din *Schei*, și de comuna română bisericească din *cetatea* Brașovului, se compuneau, înainte de unirea națională, din următoarele instituite:

- a) Gimnaziu, cu 8 clase,
- b) Școală reală, cu 4 clase,
- c) Școală comercială secundară, cu 3 clase,
- d) Școală primară de băieți, cu 4 clase,
- e) Școală primară de fete cu 5 clase,
- f) Școală de repetiție pentru băieți și fete, de 13-15 ani,
- g) Școală pentru învățăceii meseriași.

Școala *reală* s'a deschis în 1869, deodată cu cea comercială, și a funcționat până la sfârșitul anului școlar 1874/5, ear cu începutul anului școlar 1875/6, gimnaziul inferior și școala reală s'a întrunit în *gimnaziu real inferior* cu 4 clase; — dar contopirea lor a durat numai trei ani, apoi s'a revenit la starea de mai înainte.

Ceva din istoria lor

2. Profesorul director *Ștefan Iosif* trimite Consistorului, în 4 Iulie 1879, din partea direcțiunii școalelor, Programa XV, în mai multe exemplare, destinate: Arhivei, Ministerului dela Budapesta, Biroului statistic, și „Prezidiului Inclitei Universități a națiunii săsești“, care

dela 1868 subvenționează școala noastră cu o anumită sumă anuală.¹

În acest anuar, dela 1878/9, directorul Ștefan Iosif face, în primele 16 pagini, o scurtă „Ochire cronologică despre fundarea școalelor române ort. or. din Brașov”.

Se scrie, în această ochire, următorul istoric al școalelor:

3. Brașovul, prin poziția sa geografică, fiind un emporiu comercial al negoțului levantin, a mijlocit și contactul literar-cultural cu țările române dela Dunăre. Probă e diaconul Coresi, care emigrând din Muntenia și statornicindu-se între brașoveni, în legătură cu Popa Mihai din Schei a tradus și tipărit Psaltirea din secolul al 16-lea. Brașovenii români s’au distins, de alt fel, totdeauna prin înființarea de biserici și școale, și alte feluri de întreprinderi culturale. Se amintește activitatea lui Dr. V. Pop și a lui I. Bărac, celce publicase „Foaia Duminecei”, din care s’a născut „Gazeta” cu „Foaia pentru minte, inimă și literatură”.

Pe la 1821 există în Brașov, ca și în alte locuri, câte o „școluță parohială”, de caracter confesional. Negustorimea brașoveană avea lângă biserica sstei Treimi o școală grecească, unde învățau și copiii de fruntași români.

În 1831 românii, desfăcuți de coreligionarii lor greco-bulgari, și-au întemeiat o „școală” a lor proprie, sub numele de „Școala capelei române din cetate”.

Românii, cei din Schei, și-au susținut lângă biserica Sf. Nicolae „școluța lor parohială”, care în 1837 se reorganizează pe baze nouă. Atunci s’a instalat în Schei,

¹ Vezi: Cap. 16.

ca paroh, apoi și ca protopop, Ioan Popasu. „Acest rar bărbat făcù reforme în școala parohială din Schei“... „problema vieții sale (eră) fundarea de școli, ca unicul mijloc de a deșteptă pe români din letargia seculară“.

Școala, cu 4 clase, a parohiei din Scheii Brașovului, eră socolită „ca un fel de școală superioară“, unde se pregăteau lînerii pentru statul învățătoresc și preoțesc.

Episcopul Ioan Popasu
(1808—1889)

Din combinarea acestor două școale, a celei dela „capelă“ cu cea din Schei, a luat ființă „institutul central al școalelor ort. res. române din Brașov“. Pentru conservarea și întregirea acestor școale muncește în deosebi neobositul protopop *Ioan Popasu*. Anul 1848 le-a atins la fel cu alte așezăminte. După încetarea revoluțiunii „se reparară cele derimate și în școală“.

În 1850 s'au ținut multe și lungi consfătuiri, la care au participat toți cărturarii români aflători în Brașov. Se pomenesc numele: Ion Maiorescu, Gavril I. Munteanu, G. Bariș, Iacob și Andrei Murășanu. Comunele bisericesti ort. române, cea din cetate și cea din Schei, se învoiră să ridice o școală comună centrală. Astfel, în a. șc. 1850/1 s'a deschis, într'un local închiriat, prima clasă gimnazială, pe lângă școala primară de 4 clase.

Primul profesor al gimnaziului a fost *Gavril I. Munteanu*, ear primul președinte „al Eforiei școlare“ I. Popasu. Cele două comune bisericesti fundatoare au

încheiat un *legământ*, și în considerare că localurile închiriate nu erau tocmai potrivite pentru a sluji scopurilor de învățământ, au căutat un loc unde să se clădească viitoarea școală. Un comerciant, dintre cei mai generoși, *Bucur Pop*, a cumpărat în 1851, dela un celăștean sas, locul necesar, spunându-i că îl va folosi pentru afacerile sale negustorești și industriale, — de fapt însă îl cumpărase pentru a-l cedă comunelor bisericesti amintite. Pe față lucrurile nu se puteau mărturisi pe atunci, având în vedere raporturile de drept existent în așa numitul „Fond rėgiu“ al sașilor. Particulari români și societăți se întreceau unii pe alții întru a contribui, depunând „denariul pe sacrul altariu al muzelor“, ce aveà să fie creial.

În 1851 episcopul *Șaguna* călători la Brașov, ca în ziua de Sf. Sofia, în 17 Septembrie, să pună cu mâinile sale peatra fundamentală a clădirii. Sf. Sofia devine astfel patroana institutului și, ca zi aniversară, se sărbătorește în fiecare an.

În 1853/4 se completează „gimnaziul mic“, cu patru clase, ear ministerul de instrucție publică și culte din Viena încuviințează deschiderea gimnaziului român gr. or. cu profesorii G. I. Munteanu, director, D. Almășanu, Ios. Barac, V. Oroian și I. Petric, plătiți de comunele întemeietoare și de frunțașii brașoveni.

În 1854 școala primă pe al șaselea profesor, G. E. Nicefor.

Pe la 1855 se ventilă chestiunea înființării unei școale comerciale și reale în Brașov, probabil alături de gimnaziu. Guvernul central absolutistic din Viena a cerut, în 1855, să se propună unele studii în limba germană. *Cererea fu respinsă.*

Autoritățile noastre școlare intervin la guvern pentru acordarea dreptului de publicitate a gimnaziului. Au venit, în 1855, comisari să cerceteze situația școlii. Pe baza rapoartelor înaintate, și cu intervenirea episcopului Șaguna, ministrul vienez a acordat gimnaziului dreptul de publicitate prin decretul din 28 Ian. 1856, Nr. 832.

Patru clase gimnaziale erau adăpostite în parterul noului edificiu.

Bisericile și fruntașii brașoveni se însărcinaseră cu susținerea școlii timp de zece ani. Termenul se apropia de sfârșit și — fonduri nu existau. Protopopul Popasu, deși încărunțit de multe griji și necazuri, nu-și pierde curajul și credința că „ne va ajuta Dumnezeu“.

În arhiva bisericii s'au găsit câteva hrisoave de demult, pe temeiul cărora brașovenii cerură dela guvernele celor două principate române, Muntenia și Moldova, o subvenție anuală pe seama școlilor dela Brașov. Camera din Moldova, apoi și cea din Muntenia sau Valahia, recunoscuseră dreptul bisericii dela Brașov, cuprins în hrisoavele arhivei, și încuviințară în anul 1859, din tezaurul statului, câte 500 galbeni imperiali pentru școala de lângă biserică Sf. Nicolae din Schei.

În 1861 guvernul vienez cere dela organele episcopale din Sibiu lămuriri privitoare la donațiile făcute școlii din partea țărilor vecine. Fără multă greutate lucrul s'a lămurit și eforia școlară dela Brașov își primea nestânjenită subvenția anuală.

În 1860/61 se deschide clasa a 5-a. Profesori sânt: G. I. Munteanu, D. Almășanu, Ios. Barac, V. Oroianu, I. Petric și Ștefan Iosif.

Prin mijlocirea lui Șaguna, guvernul din Viena a dat, din partea statului, o sumă anuală de 4000 fl. v. a.,

hotărâtă prin decret împărătesc în anul 1862. De aici încolo, și până la 1866, se deschide, an de an, câte o clasă nouă. Salariile profesorilor se regulează, cu câte 800 și 900 fl. v. a.

Președinți ai eforiei școlare au fost Ion Popasu, după promovarea sa la gradul de Arhimandrit i-a urmat Damian Datco, fost comisar de finanțe, care a condus mai mulți ani afacerile eforiei și a înființat un fond de pensiune pentru profesori, învățători și preoți aparținători bisericilor fundatoare.

Saguna a cumpărat în a. șc. 1864/5, din a sa cassă particulară, o casă — cu 4000 fl. v. a. —, care slujește de locuință pentru director.

Dreptul de publicitate, pentru clasele superioare gimnaziale, este acordat prin decretul guvernului din 22 Iunie 1866 Nr. 14577. Decretul e dat în numele M. Sale cesaro-regești și apostolice, Marele Principe al Transilvaniei, și este semnat de: Gustav Groisz și Schreiber.

Dreptul de supremă inspecție asupra școalei e rezervat Majestății Sale; eforia din Brașov, ca reprezentantă a fondurilor, alege profesorii, *aprobarea lor o face „ordinariatul mitropolitan gr. res.”*; guvernul e însărcinat ca, în înțelegere cu arhiepiscopul gr. or. transilvan, să îngrijească strict, ca planul de învățământ și organizația internă a școalei să corespundă cerințelor vremii și ale gimnaziilor de stat.

Corpul profesoral, în 1865/6, eră complet: director și profesor G. I. Munteanu, profesori: D. Almășanu, V. Oroianu, Șt. Iosif, Dr. I. Meșotă, I. Popea, Dr. V. Glodariu, I. Lengér, I. Ionaș, Ios. Fericeanu, I. Moldovanu și N. Garoiu.

Regina-Scriitoare **ELISAVETA** (1843—1916)

In munții noștri . . .

Regale **CAROL I** (1830—1914)
Intemeietor al Dinastiei, Înțelept și Îngăduitor

Primul examen de maturitate (bacalaureat) s'a dat în Iunie 1866. Lumea, din Brașov și din alte localități românești, saltă de bucurie și era mândră, cu drept cuvânt, de *progresul brașovenilor făcut în curs de 16 ani.*

În următorul an școlar s'au introdus în școală muzica vocală și limba franceză.

Prin slăruința unui brav comerciant și bărbat cu mare trecere la românii ardeleni, *Diamandi Manole*, eforia a izbutit să obțină dela guvernul României o subvenție anuală pentru institutul care se întregeste, pe rând, cu o școală comercială (3 clase) și o școală reală (4 clase). Subvenția votată de corpurile legiuitoare române, a primit-o eforia, cu învoirea guvernului ungar, până în anul 1875.

Ministrul ungar, de culte și instr. publică, baronul Eötvös, a vizitat institutul brașovean în 1869 și a rămas „deplin mulțumit“ de cele văzute și auzite.

În acelaș an a răposat directorul *G. I. Munteanu*, „fundatorul spiritual“ al institutului. Îi urmează *Dr. I. G. Meșotă*.

În 18 Iunie 1870, episcopul Popasu al Caransebeșului vizitează școala, în mare parte opera sa, și asistă la prelegeri în fiecare clasă.

În 1871 se completează vechiul edificiu cu două aripi, pentru adăpostirea claselor comerciale și reale, deschise pe rând, din an în an, începând cu 1869. Astfel institutul eră acum trifurcat: gimnaziu, școală-comercială, școală reală inferioară.

Domnul României, *Carol I*, și Doamna *Elisabeta*, trecând prin Ardeal, au vizitat Brașovul și școala românească în 16/28 August 1873.

În 20 Sept. 1874 a cercetat institutul mitropolitul dela Blaj, *Ioan Vancea*; ear în 26 Mai 1876 l-a vizitat mitropolitul *Miron* dela Sibiu, ca „inspector suprem de școale confesionale din întreaga provincie mitropolitană“.

Mitropolitul Miron Romanul
(1828—1893)

română gr. or. din Ungaria și Transilvania “.

Pe seama școalelor brașovene se fac, an de an, considerabile fonduri și alte danii din partea societăților și a particularilor; așa că institutul are încă de pe acum: o bibliotecă de peste 3 mii de volume, colecții pentru cabinetul zoologic și mineralogic, colecție

de monete și antichități, instrumente fizicale, laboratoriu chimic, colecție de mărfuri pentru instrucțiune în merceologie, harte geografice, globuri ș. a. — obținute prin cumpărare sau prin dăruire.

Director la 3 școale

4. Conducerea instrucțiunii și disciplinei, atât la gimnaziu, cât și la școala comercială și la cea reală, a fost încredințată numai directorului dela gimnaziu, va să

zică acelaș director pentru trei școale, — faptul este arătat în adresa celor 7 profesori brașoveni, din 7 Iulie 1878, — Orghidan, Bozoceanu, Filipescu, Feneșanu, Maxim, B. Baiulescu și Scurtu, — cari cer, ca „școala comercială și reală să se pună pe viitor sub conducerea unui dirigent sau conducător al studiilor“.

Consistorul arhiepiscopesc n'a aprobat cererea în forma aceasta; a aprobat însă separarea școlii reale de clasele inferioare ale gimnaziului și a instituit un director substituit sau prodirector (conrector), prin a cărui instituire „alegerea unui dirigent special la școala comercială și reală este superfluă“ (12 Aug. 1878, Nr. 2002 Șc.).

Întâiul conrector a fost Ștefan Iosif, tatăl poetului de mai târziu.

Comisar ministerial nemulțumit

5. Ministrul de culte și instrucțiune publică, — prin adresa din 3 Sept. 1878, Nr. 21256, — scrie Mitropolitului Miron că, în urma raportului făcut de inspectorul școlar al comit. Făgăraș-Brașov, ca fost comisar ministerial la examenele elevilor dela școala comercială de pe lângă gimnaziul român din Brașov, — progresul acestora, în studiul limbii oficiale a statului, în anul școlar 1877/8 nu este mulțumitor („nem kielégítő“); cere, prin urmare, luarea de măsuri pentru o temeinică instrucțiune a limbii maghiare.

Consistorul, — după informațiunile date, în 14 Martie 1879, de Ștefan Iosif, încredințat cu direcția gimnaziului, — răspunde ministrului (în 5 April 1879) că din cei 8 școlari, „maturizanți“ ai clasei a treia comerciale, 3 au obținut nota „Foarte bine“, 4 inși nota „Bine“, ear 1 a fost dispensat (probabil român de dincolo de

munți); toate aceste note s'au dat cu consensul ambilor comisari delegați". Consistorul se simte astfel îndreptățit a declara ministrului, că domnii comisari, delegați din partea guvernului, prezintă uneori și rapoarte contrare cu starea de fapt a lucrului.

Bătaia în școală?

6. Directorul din Brașov, Ștefan Iosif, înaintează, în 5 August 1880 (Nr. 276), un raport, unde în partea III, despre conferințele profesionale, scrie: „Sub litera *b*/ corpul profesoral a decis, cu majoritate de 9 contra 8 voturi, ca, la cazuri grave disciplinare, să se aplice, în clasele inferioare ale gimnaziului și în școala reală, cu învoirea părinților și a tutorilor sau îngrijitorilor, chiar și pedeapsa corporală”.

„Direcțiunea — continuă raportul — consimte cu votul majorității corpului profesoral și recomandă acest conclud spre aprobare, pe lângă motivele aduse de majoritatea corpului profesoral, încă și din motivul că închisoarea în clasă sau chiar în carcere nu exercită efectul intenționat asupra elevilor dedați de acasă și în școalele primare cu pedepse trupești; — apoi eliminarea din institut se poate aplica numai și numai la cazuri grave și notorice, după ce institutul a încercat toate mijloacele de coregere fără rezultatul dorit. În genere, eliminările prea dese nu vor înălța nici decum prestigiul unui institut de creștere“... [*dar nici băta!* — e observarea scrisă cu creionul, din partea referentului Ios. Hodoș); — din partea Consistorului se răspunde — în ședința din 4 Sept. 1880 — cu privire la concludul profesoral despre bătaia în școală, că: „Legile disciplinare se vor examina și se va decide asupra lor mai târziu“...

De alt fel: „se recomandă însă ca, la aplicarea pedepsei corporale, să se observe cea mai mare rezervă, precauțiune și moderațiune“.

După acest răspuns, — care voiă să fie cruțător atât pentru majoritatea profesorilor, cât și pentru directorul de aceleași păreri, — bătaia în școala din Brașov va fi rămas, după toată probabilitatea, în ballă.

Cătră ministru

7. Când ministrul ungar de culte și instrucțiune publică a cerut, în 9 Noemvrie 1879, să se comunice datele statistice despre instituttele noastre școlare secundare, Consistorul i-a înaintat în 29 Noemvrie 1879, rapoartele direcțiunilor gimnaziale, dela Brașov și Brad, în traducere maghiară.

Cel dela Brașov e redactat de directorul Șt. Iosif, arătând când au luat ființă și cum s'au dezvoltat gimnaziul, școala comercială și cea reală. Amintește apoi că toate aceste trei instituttele sânt plasate pe un teren liber, într'o clădire deplin corespunzătoare condițiilor de igienă, atât în afară, cât și în lăuntrul său. O tabelă anexată raportului indică numărul și mărimea și întreg aranjamentul, celor 20 de încăperi ale școalelor. Profesorii gimnaziului, 12 la număr, au cu toții studii universitare; la școala reală și cea comercială, cei 9 profesori au de asemenea pregătire universitară sau în școale tehnice superioare; mai sânt aplicați profesori pentru: desemn, caligrafie, cântări, și gimnastică.

Numărul școlarilor la toate 3 școalele este 267 în 1878/9, față de 247 în 1877/8. Frecvența este mai mare în clasele inferioare, merge scăzând în cele superioare.

Se înșiră numărul și felul mijloacelor de învățământ.

Școlarii au o societate de lectură, cu bibliotecă, ocupându-se în ore libere cu celiri din autori aleși, elaborează teme date, se deprind în recitare de bucăți în versuri și proză. —

În 1879/80 școalele au 23 profesori; școlari 204 în gimnaziu, 87 la reale, 21 la comerciale, cu totul 312 școlari, dintre cari 51 *din România liberă*.

Suma tuturor elevilor și elevelor dela școalele centrale române ortodoxe din Brașov, în anul școlar 1879/80, a fost 917.

8. Așa se prezintă situația școalelor noastre brașovene înainte de unirea cu România veche.

După această unire, mai funcționează ca școale române *confesionale* în Brașov:

Liceul de băieți „Andrei Șaguna”, și Școala primară ort. rom. „Ioan Popasu”.

Liceul își urmează calea tradițională, de cultură și morală creștină. Dispune în anul școlar 1940/1, de un corp profesoral format din 24 membri, activi și pe terenul extrașcolar în folos obștesc.

Elevi înscriși, în 1939/40, au fost 575, *toți creștini*, între cari 495 ortodocși, 35 greco-catolici, 31 romano-catolici, 8 luterani, 3 unitari, 3 reformați.

Școala primară „Ioan Popasu” are un corp didactic de 7 învățători; numărul școlarilor variază, an de an, între 260 și 300.

CAP. 4

Gimnaziul din Brad

1. Tinărul gimnaziu ortodox român din Bradul zărăndean era „punctul negru” nu numai pentru ochii bănuitori ai revizorului școlar Réthy dela Deva,¹ ci și ai altor intelectuali neromâni din Zarand și de aiurea, asămănători celui dela Deva.

Iosif Hodoș
(1829—1880)

Tocmai d'aceea, Consistorul din Sibiu n'a întârziat a lua măsuri în cauza păstrării și a progresului acestui institut de învățământ secundar român, unicul în țara moșilor cu munșii de aur și cu sărăcia „din poartă 'n poartă”.

2. Intr'una din ședințe (în 12 Febr. 1877, Nr. școl. 543) dă însărcinare asesorului consistorial Iosif Hodoș să viziteze școala dela Brad și să se informeze despre starea sa internă și externă, despre modul cum se predau studiile și despre tot ce privește institutul.

3. Raportul (din 20 Martie 1877 Nr. 962), înaintat în urma însărcinării de mai sus, arată că în 12 Martie 1877 asesorul trimis a vizitat cele patru clase gimnaziale în orele de prelegeri, punând întrebări școlarilor și ținând consfătuiri cu profesorii.

¹ Vezi Cap. 5.

A cercetat muzeul, biblioteca, arhiva și întreg edificiul. Materialul de învățământ, în clasele gimnaziului, este tratat în felul și măsura din: „Entwurf der Organisation der Gymnasien in Oesterreich“, — cu excepția limbii grecești, — luându-se tot odată în considerare instrucțiunile date de ministrul de culte și instr. publică.

Corpul profesoral: un director — protopopul — și patru profesori, cu pregătire academică și de teologie; anii lor de serviciu; salariul anual: 600 fl. de catedră; elevi: 51. Și alte date școlare, cu specificarea obiectelor de învățământ.

Averea fondului gimnazial e arătată cu cca 105 mii florini, în efecte și imobile, cu venit anual cam de 3500 fl.

În aceeaș clădire a gimnaziului a vizitat, în 15 Martie, școala primară, cu două clase: a 3-a și a 4-a, cu doi învățători (retribuiți anual cu câte 450 fl.); elevi 34.

La înapoere din Brad, trimisul consistorial s'a oprit la Deva, cercetând școala confesională ortodoxă de acolo; privitor la aceasta, — și nu mai puțin la celelalte școli românești din comitatul Hunedoarei, — vizitatorul cere luarea dispozițiilor spre îmbunătățirea localurilor școlare și înzestrarea lor cu mijloacele de învățământ absolut necesare.

Pentru Brad, cu raport la gimnaziu, propune ca direcția școlii să fie invitată a înainta Consistorului, spre revizuire, „rajiocînii“ (șocoteli) în regulă despre administrarea averii gimnaziale pe timpul de când Reprezentanța gimnaziului a luat în mână administrarea.

4. Aceste șocoteli s'au și înaintat (în Oct. 1877) Consistorului din partea președintelui Reprezentanței, care

eră și director al gimnaziului. Venitele regulate ale fondului se prezintă, conform acestui raport: ca *interese anuale* dela Obligațiunile de stat, — (de 58.210 fl.) — în sumă de 2440 fl. 40 cr.; ca *arândă* anuală dela bunul gimnazial din hotarul comunei Mihăleni în sumă de 900 fl.; didactrul dela școlari cam 150 fl.; suma întregă a *venitelor* este 3494 fl. 40 cr., — care, ori și cât s'ar economisi cheltuelile, nu acopereă sumele necesare anuale ce treceau peste cifra de 4000 fl. Deficitul rămâneă să fie acoperit din binevoitoarele contribuiri ale zărăndenilor oferite școalei strâmtorate, pe lângă ajutorul dat din fondurile modeste arhidiecezane.

Colectă în Bănat

Caransebeșul vine în sprijinul institutului dela Brad, pentru care episcopul Ioan Popasu manifestă cele mai părintești sentimente.

În urma unei hotărâri sinodale din Sibiu (șed. din 18 April 1877), Consistorul arhidiecezan dela Sibiu învitase Consistorul diecezan dela Caransebeș să deschidă o colectă în favoarea numitului institut.

Resultatul obținut, în 1879, în dieceza caransebeșană, a fost 233 fl. 89 cr., primiți în Octomvrie 1879, cu vie mulțămire din partea Consistorului arhidiecezan. Numele parohiilor contribuitoare, cu sumele oferite, se publică în Telegraful Român (Nr. 132 din 1879).

La suma de mai sus se adaog 25 fl. 50 cr., trimiși conform notei din 10 Ianuarie 1880, semnate de episcopul Popasu și colectați tot din Bănat, care a contribuit astfel cu: 259 fl. 39 cr. pentru o școală confesională din altă eparhie.

Pe calea aceasta, de jertfelnicie națională, institutul brădean a înfruntat greutățile sale materiale. (Alte lămuriri, despre școala dela Brad, se găsesc în cărțile: *O viață de luptă*, și *Literatura zilei*, apărute în 1942 și scrise de autorul acestor șire).

Un raport cerut de ministru

6. Adresa ministerială, din 9 Noemvrie 1879, cere date școlare despre gimnaziile ortodoxe române ale arhidiecezei. Consistorul răspunde, în 29 din aceeaș lună și acelaș an, înaintând, traduse ungurește, rapoartele direcțiunilor școlare din Brașov¹ și Brad.

Datele trimise dela Brad, întocmite de protopopul director Nicolae I. Mihălțanu și utilizate de referentul școlar dela Sibiu, conțin, în resumat, următoarele:

a) Comitatul Zarandului aveà, pe la 1848, o școală primară la Brad, alta la Hălmaș. În restimpul dela 1850 până la 1860 numărul școalelor primare a crescut abea la 27, — cifră disparentă pentru comitatul cu cei peste 60 de mii de locuitori. Mai mulți bărbați de duh și inițiativă, în special preoți localnici, s'au gândit mai inadins la înființarea unui gimnaziu al Zarandului. Inceputul s'a făcut în adunarea protopopească dela 1/13 Iulie 1860, când preoții adunați la Brad au cumpărat, din mijloacele lor proprii, casa cu un etaj și curtea din piața Bradului dela proprietarul Francisc Zavatzky, plătindu-i suma de 2000 fl., — bani grei pe vremuri. Clădirea erà menită să slujească spre adăposirea viitoarei școale românești.

(Proprietarul își rezervase dreptul de a locui, — tot timpul cât va fi în viață, — în parterul clădirii, ear

¹ Vezi: Cap. 3.

pentru școală să se folosească, în acest timp, numai etajul. După câțiva ani, în 1878, s'a rescumpărat și parterul, cu suma de 1500 fl., plățiți tot lui Zavatzky, — și așa întreg edificiul ajunge în posesiunea și proprietatea Fondului gimnazial).

Clădirea erà aci, dar gimnaziul încă departe.

În primăvara din 1862, preoții ca reprezentanți ai bisericii, „juzii și jurații“ — primarii — ca reprezentanți ai comunelor, se adună în cercurile pretoriale: Brad, Băița, Baiadeciș, Hălmaj, și declară că cedează *Obligațiile de împrumut național de stat din 1854* pentru înființarea unui gimnaziu gr. or. român în Brad. Se fac, la acest prilej, contribuții în bani, din partea particularilor, în folosul Fondului gimnazial.

S'a ales o „comisiune școlară“ din membrii diferitelor cercuri, și s'a constituit sub președinția protopopului Iosif Bașa. Comisiunea școlară din 76 membri și-a ales apoi un comitet de 12 membri, încredințat să compună statutele pentru gimnaziu.

Primele statute s'au votat în ședința comisiunii școlare din 1 August 1863. Trecând prin câteva întregiri și schimbări, în sfârșit au fost însoțite de *aprobarea guvernului ungar, în 7 Iulie 1869.*

Transcrierea Obligațiunilor de stat, pe numele Fondului gimnazial, a întâmpinat de asemenea greutăți, — aprobarea a urmat în 25 Noemvrie 1867. Aceste Obligațiuni, împreună cu moșia dela satul Mihăleni și cu edificiul gimnaziului, fac averea materială a noului așezământ cultural din Zarand.

Locul comitetului școlar îl ia, conform statutelor, „Reprezentanța Gimnaziului“.

Școala, cu două clase, se deschide în 1 Octombrie 1869. Director e protopopul dela Brad, Moise Lazăr; profesori: G. Părău și Constantin Costin.

b) Clădirea institutului are în etaj 5 încăperi și mobiliatura trebuincioasă, unde se țin prelegerile, o cancelărie pentru director, o cameră pentru bibliotecă și muzeu; în parter sânt patru încăperi (în două se ține școală), — o prăvălie care este dată în chirie, și o cămară.

Institutul funcționează cu 4 clase gimnaziale și 4 primare. Corpul didactic se formează din 4 profesori ordinari, — 1 profesor suplinitor rămâne să fie ales. Studiile se propun după planul gimnaziilor de stat. —

În punctele următoare: c, d, și e, se comunică date în legătură cu mijloacele, încă modeste, de învățământ ale institutului; date despre frecvența școlară ș. a.

La sfârșit se face observarea, că progresul mai mare al acestei școale se va putea realiza dacă, sporind fondul material, se vor deschide și clasele 5—8, care până acum lipsesc. —

7. În anul școlar 1879/80 gimnaziul avea tot același număr de clase și de profesori; numărul școlarilor a crescut însă la 80. —

8. Sub regimul *românesc*, gimnaziul de 4 clase ajunge liceu cu 8 clase, care în 1940/41 are 17 profesori, titulari și suplinitori, și 338 elevi înscriși.

Liceul, purtând numele „Avram Iancu“, propășește acum fără întrerupere și stânjeniri, are un valoros corp profesoral și elevi tot mai mulți, veniți din toate unghiurile țării libere.

Inspectorii școlari unguri

1. Pentru a împiedeca, și pe urmă a suprima, activitatea școalelor confesionale românești din fosta Ungarie, inspectorii săi școlari, — cu știrea și aprobarea guvernului, — săvârșesc o lucrare mai mult *politică*, decât culturală.

Mijloacele, ducătoare la marea țintă „patriotică“, porneau dela o nevinovată *admoniere*, la părere binevoitoare, că școala cutare română „nu e corespunzătoare legilor“, — prin urmare, pentru a o face „corespunzătoare“, poporul eră forțat de diregătorii să plătească un anumit procent, „arunc de dare“, — în folosul cui? În folosul școalei *comunale* a statului, și nu în folosul școalei admoniate a bisericii, deși poporul stăruiește întru susținerea școalei neamului.

În favoarea ideii de școală comunală propovăduiau, peste măsură, domnii „notari“ comunali, sprijiniți de domnii „solgăbirăi“ (prefori), amăgind țărănimea că în școala statului totul merge gratuit și părinții n'au să plătească nici un ban. Satele românești — spuneau acești domni — ar fi ușor dirijate spre școala comunală, dacă n'ar interveni de regulă „az oláh popák meg a dászkelek“, (popii și dascălii români), — cari trăind prigonii de-o potrivă, urmăreau în gândul lor un lucru firesc, dar foarte supărător pentru stăpânitori: gândul de a fi și a se afirma, în orice împrejurări, credincioși nației și bisericii lor.

La Deva

2. Protopopul din acel oraș, Ioan Papiu, comunică, în 20 Iulie 1877, Consistorului, între altele, că inspectorul școlar regesc, Réthi Lajos, „n'a văzut și nu vede *punct mai negru* pe harta școalelor acestui comitat, — al Hunedoarei, — ca gimnaziul din Brad și școala capitală — primară română — din Dobra“. Aceste „Cuiburi ale românismului“ trebuie distruse, după socoteala politicianului inspector școlar al comitatului Hunedoara, ca număr cel mai românesc comitat ardelean.

3. Punctul „negru“ dela Bradul fostului comitat Zarand, — comitat care, spre marea părere de rău a multora, n'a luat încă forma de județ al României libere, — a ajuns, cu vremea, *liceu*, tot al bisericii; — al doilea punct, de aceeași tristă culoare, școala dela Dobra, slujește mai departe în calitate de „cuib al românismului“ de ieri, de astăzi, și, nu mai puțin, de mâne...

Altul

4. Un protopop, cu numele Simeon Pop Moldovanu, din Agârbici, raportează (în 17 August 1878, Nr. 2253) despre „unele vătămări... adânc tăetoare în privința micșorării autonomiei noastre bisericesti și școlare“. Și adică: „Inspectorul școlar a declarat de școală comunală școala noastră confesională din Hidiș, ce răspunde cerințelor legii și n'a fost admoniată din partea ministerului“. Tot așa în parohia „Simihai“ (Sânmihai), unde este edificiu școlar corespunzător, a declarat școala de comunală și „a pus un învățător maghiar... deși ne ținem a noastră confesională“ școală; creștinii noștri cari își plătesc învățătorul propriu, sânt condamnați de

n spector să plătească și învățătorului maghiar „după iecare florin 5 creșari v. a.“; așa, creștinii noștri, pe lângă alte greutăți, au să plătească *doi* învățători: unul al lor, al doilea al domnului inspector.

Protopopul cere la urmă Consistorului luarea de măsuri pentru înlăturarea „abuzurilor de tot împovărătoare“.

In teritoriul secuizat

5. Prof. Ioan Almășanu, din Alma, protopopiatul Târnava de sus, în scrisoarea din 27 Nov. 1878, arată: Inspectoratul reg. al comitatului nostru îș dă toată silința a contopi școalele confesionale în cele ungurești ale statului și a sili comunele noastre bisericești la contribui pentru fondul de penziune învățătoresc al statului, deși i s'a dovedit prin acte că încercarea sa este ilegală. Inspectorul r. școlar, ajutat de diregătoria politică, si lește pe credincioșii noștri din Coroi St. Martin, sub pedeapsă de 50 florini, a-și da copiii la școala ungurească; deși școala confesională română din pomenita comună corespunde întru toate cerințelor legii și, prin urmare chiar după lege, tinerimea noastră nu poate să fie silită a cercetă altă școală.

Cătră Ministru

6. Inspectorii școlari se adresau direct ministerului instrucțiunii publice, arătându-i „defecte“ descoperite la școalele noastre.

În acest caz ministrul, pe atunci Augustin Trefort, trimitea ordin la Sibiu, înșirând arătările inspectorale: dascăli fără certificat de capacitate; în sala de școală băieții nu sânt separați de fetițe; clădirea școlară neco-

· respunzătoare; mobile, mijloace de învățământ, bibliotecă, grădina, loc și aparate de gimnastică, de regulă nu-s; șcl.

Consistorul căută felul și chipul cum să întocmească lucrurile și, la rândul său, însărcină organele subalterne, protopopul și comitetul parohial școlar, să îngrijească a îndreptă stările așa cum „cere legea“, și a înlătură astfel pericolul de a ni se luă școala spre marea daună, națională și religioasă, a tinerimii și a viitorului credincioșilor: îmbărbătări ce aveau să fie tălmăcite, și apoi traduse în fapte, prin hărnicia conducătorilor.

7. Intervenirea nu întârziă în deosebi când un învățător își permite să participe la manifestări naționale, ca bună oară: *sărbătorirea în Ardeal a căderii Plevnei în 1877*, — cum se vede din scrisoarea lui Trefort (din 3 Martie 1878, Nr. 306 Pr.) către mitropolitul român dela Sibiu. Scrisoarea ministerială constată că la Câmpeni și în birtul dela Sohodol, *cu prilejul căderii Plevnei, s'au finut demonstrații, contrare „patriotismului“, în 14 și 15 Decembrie 1877, în zilele acelea — scrie ministrul — participanții, în stare de beție („ittas álla-potban“) au rostit toast antipatriotice, pentru România, pentru muscali (?), pentru principele Carol, și pentru — 1848 (!). In ambele localități, aceiași indivizi, au organizat demonstrații, au tulburat liniștea cu lovituri de treascuri, cu muzică și cântare și cu strigăte, și au comis excese, asupra cărora tribunalul dela Alba-Iulia a pornit cercetare. La demonstrații a luat parte, ca actor principal, și învățătorul gr. or. „Talade Iuon“ (va fi: Ion Palade).*

Mitropolitul Miron este invitat să dispună cercetare și să înainteze lămuriri (10 Martie 1878, Nr. 602), despre faptele atât de importante ale unor — „bețivi“ ...

Ce vrea dl' inspector...

8. Intr'una din zile, Miercuri în 5/17 Martie 1880, inspectorul școlar al comitatului Sibiu, Emil Trauschenfels, se prezintă în biroul directorului dela Seminarul „Andreian”. Directorul, Ion Hannia (Hanea) scrie, fără întâziere, Consistorului despre această vizită următoarele:

Deși numitul domn, organ al regimului, și-a descoperit părerile, asupra institutului nostru, numai cu graiul („oralmente”, zice Hanea), aflu totuș necesar să le aduc în scris la cunoștința Prea Veneratului Consistor. Din împrejurarea că nu numai elevii din despărțământul pedagogic, ci și cei din *despărțământul clerical*, după terminarea studiilor, se aplică învățători, întreg institutul nostru îl privește ca institut pedagogic (școală pentru formarea de învățători), asupra căroră *el*, ca inspector, are dreptul și datorია de supraveghere și „ingerință”, normată prin art. de lege 18 din 1879.

Directorul seminarial mai aduce la cunoștință, că tot domnul inspector cere categoric ca, încă în decursul semestrului actual, să se sporească numărul orelor de Limba maghiară la pedagogi, dela 2 ore, la cel puțin 3 ore pe săptămână.

Se răspunde direcțiunii seminariale (în 22 Mai 1880) din partea Consistorului, că numitul inspector are idee cu totul greșită despre seminarul nostru când culează a zice că-l privește numai ca institut pur pedagogic (pentru a formă învățători), când linerii noștri se prepară acolo, în curs de trei ani, anume pentru cariera preoției; ear împrejurarea că clericii, după terminarea cursului de trei ani, se aplică de învățători, nu coboară institutul nostru seminarial la o școală de pedagogie sau de vii-

tori învățători. Prin urmare, inspectorul regesc n'are nici dreptul, și n'are nici datoria de supraveghere sau de ingerință asupra institutului nostru clerical. — Privitor la orele menite limbii maghiare, corpui profesoral va avea să se țină de planul de învățământ de până acum.

Directorul Hanea, neprimind dela inspectorul școlar nici un act scris, îi va fi răspuns, probabil, tot „oralmente“ la observările nescrise, — rostite despre Seminar, în ziua cutare de Miercuri, în anul Domnului 1880.

Confesională și Comunală

9. Deosebirea eră învederată pentru orce țăran deștept: de-o parte școala condusă de biserica lui binevoitoare, de altă parte școala instituită de statul mai puțin binevoitor față de un mare număr al supușilor săi. Un exemplu grăitor:

În scrisoarea sa (din 24 Martie 1880), des amintitul ministru Trefort arată Consistorului, că în comuna Geoaj — cunoscutul loc balnear — ar fi 335 (?) copii obligați să cerceteze școala, și că localul necesar abea cuprinde 50 de copii.¹ Ministrul afirmă că tot acolo există și o școală comunală înființată de stat; preoții însă agită satul — care e curat românesc — să nu-și trimită copiii la aceasă școală, ci la cea confesională. Agitația ar fi să se probeze prin procese verbale, din 1879, încheiate de funcționari unguri, — pretor, primar, notar, — din localitate.

Comunicând actele acestea protopopului, Consistorul cere cercetare și neîntârziat raport, (15 Mai 1880 Nr. 1185).

¹ În realitate clădirea școalei avea două încăperi, pentru cei 60-70 școlari cari frecventau școala, — relatează protopopul.

Protopopul Sabin Piso dela Săcărâmb, după lungă muncă, înaintează (în 13 Sept. 1880) actele de cercetare și anexele lor, din care iese la iveală că redactarea proceselor verbale, de cătră notar și pretor, este o miștificare: martorii ascultați n'au afirmat ceea ce li se atribue în procesele verbale pomenite, și astfel învinuirile aduse celor doi preoți, — *Petru Papp* în Geoajul suseni, și *Luca Boteanu* parohul Geoajului joseni, director școlar, — sânt nedrepte, tendențioase și făcute în scop de a-i intimidă și a-i face să nu mai cuteze a descoperi ilegalități comise de cei dela școala de stat...

Învinuirea de agitatori împotriva statului, adusă preoților și protopopului, se explică astfel:

La dorința unora (numele lor sânt retăcute), oameni cari ne-ar zdrobi, dac'ar putea cu o singură lovitură, s'a înființat școala de stat maghiară în Geoaj. După ce clădirea a fost gata, au văzut că școala ar fi ea cum ar fi, însă lipsesc școlarii. Ca să nu lipsească de tot, pretorul și notarul comunal, în înțelegere cu dl inspector dela Deva, Réthy, au făcut presiuni asupra părinților ortodocși români să-și dea copiii la școala de stat. În parte, se vede că au izbutit. La sfârșit de an școlar însă, la examene, părinții copiilor dela școala de stat s'au convins că școlarii de acolo n'au făcut sporul observat la cei dela școala confesională, unde, pe lângă alte obiecte de învățământ, școlarii „*au învățat rugăciunile și cântările bisericesti*“, — până când dincolo, copiii abea îngâneau „câte un cuvânt unguresc rău pronunțat“, ear în loc de cântări bisericesti înțonau o cântare ungurească ce n'o înțelegeau. Oamenii au văzut, cu ochii lor, că învățământul în școala comunală nu e cum trebuie să fie, învățătorii ei nu vorbesc românește, ear copiii nu

pricep ce le grăește dascălul cu altă limbă. De aceea, la începutul anului școlar 1879/80 — scrie protopopul — părinții, nemulțumiți cu felul de progres al școalei comunale, și-au înscris copiii la *școala confesională*, în vreme ce școala statului s'a trezit earăș cu băncile goale. Atunci plăeșii, la porunca notarului, au intrat în școala confesională, au ridicat cu forța copiii de aici și i-au dus în școala de stat, îndatorând părinții școlarilor să plătească didactru de câte 2 florini... Preoții noștri dela Geoaj au protestat contra actului volnic. Poporul întrebându-i ce trebuie să facă în fața acestei siluiri, preoții au răspuns în biserică celor adunați, că nici un părinte nu poate fi silit să-și dea copilul la cutare sau cutare școală, — *e treaba părinților să aleagă școala unde au să învețe copiii lor*; — eată că o asemenea cuvântare simplă o numesc dumnealor „agitațiune“ în contra patriei, — „va să zică, ei dau cu bastonul în noi și tot ei se vaietă că i-am bătut“...

De încheere, protopopul denunță că pedepsele în bani pentru absențele copiilor dela școala confesională, se predau, prin abuzul organelor administrative, în favoarea școalei de stat, — „fără a mai arăta, de astă dată, în ce mod abuzează și inspectorul școlar (dela Deva) cu ocazia vizitării școalelor noastre confesionale“, — sfârșește expunerea dela Săcărâmb. —

Din faptele și întâmplările, schițate până aici, reese clar deosebirea ce o făcea poporul între: comunală și confesională. El nu vedeă cu ochi buni școala statului cu învățătorii cari, ignorându-i trebuințele sufletești, se abăteau dela viața creștină a satului religios; în schimb, aceste trebuințe își găsesc înțelegere și adăpost în cealaltă școală: a bisericii. Alegerea eră ușoară.

Școalele populare ortodoxe

1. Din câteva rapoarte anuale, despre învățământul primar,¹ dăm, pentru orientare, — din cele comunicate Consistorului arhidiecezan dela Sibiu, — părțile lor principale.

Administratorul protopresbiteral, Moise Toma al Sibiului I, în raportul pe anul școlar 1878/9 (înregistrat sub Nr. 2458 Șc. 25 Aug. 1879), arată că „aproape toate școalele“ din protopopiatul său au fost vizitate în cursul anului școlar expirat. S'a cercetat, cu deamăruntul, starea lor, internă și externă, spre a statori progresul, sau regresul, realizat. Se constată următoarele:

a) Partea cea mai mare a școalelor — cum s'a spus și în anul precedent — sânt, „bine organizate și provăzute în mod suficient cu rechizitele și aparatele trebuincioase pentru învățământ“. Se remarcă, drept cea mai bine organizată, școala din *Săliște*, — ear ca cele mai slabe, școalele din: Amnaș, Gușterița, Rusciori, Sibiul și Turnișor, cu „defecte diferite“.

b) Frecventarea școalelor este satisfăcătoare cam la jumătate din numărul lor. Școlarii vin neregulat la școală în comunele: Gurarâului, Cacova, Sibiul, Săcel, Galeș și suburbiul inferior al Sibiului; cauza principală a neregularității este căutată în faptul că direcțiile co-

¹ Cum s'a dezvoltat școala românească din Transilvania și Ungaria, se înfățișează, pe scurt, în cartea scrisă de G. Sima (O. Ghibu), București, 1915, Inst. C. Göbl-Rasidescu, 105 pg.

munale nu dau atențiunea cuvenită listelor de absențe școlare ce li se prezintă spre pedepsirea părinților neglijenți.

c) Pregătirea învățătorilor lasă de dorit chiar și la școalele bine organizate. Se înfățișează ca defectuoasă la dascălii din: Sibiel, Cristian, Cacova, Poplaca. În afară de aceasta, unii învățători sânt puțin strădalnici în slujbă și se îndeletnicesc cu ocupații străine de școală.

Ca manuale necorespunzătoare sânt notate cele pentru învățământul religiunii; catehismul se învață pe „de rost“, în mod mehanic; la geografie și istorie lipsesc manualele, — cele existente sânt interzise de „Inaltul minister“, — astfel învățătorii se ajută cu manuscrise și propun aceste obiecte abea în trăsături generale, — manuale din „fară“ sânt asemenea oprite.

Greutăți întâmpină învățătorimea și la celelalte studii: la aritmetică, istoria naturală, chiar și la abecedar și cartea de cifire. Pomărit, grădinărit, sală de gimnastică sânt aproape inexistente.

d) Sporul dovedit la examene este satisfăcător la: cifire, scriere și cântări; mediocru la socoteli (aritmetică), gramatică, ist. naturală; nesatisfăcător — cu mici excepții — la religie, istorie și geografie.

Spor, cu deosebire mulțumitor, s'a văzut la examenul din Tilișca, unde se pomenesc cu laudă învățătorii Ioan Necșa și Dumitru Iosof. Cele mai slabe examene s'au dat în: Cacova, Sibiel și Săcel.

Raportorul Moise Toma face apoi unele propuneri pentru îmbunătățirea stării școlare, și, în acest scop, înaintează o „Instrucțiune“ la planul de învățământ introdus de Consistor, spre a fi cercetată și eventual aprobată de cei chemați.

2. Piedecile, ivite în mersul învățământului primar, sânt aceleași și în alle protopopiate, cu puțină deosebire, în bine sau în mai rău; — înlăturarea piedecilor cereă însă vreme lungă și cheltuală de bani și de nesfârșită muncă energetică atât la conducători, cât și la conduși.

In continuare

3. Alt caz, în aceeaș materie, ni-l dă o comună mare și înstărită, de lângă Sibiu, Poplaca.

Comunicare, despre localitatea aceasta, face proto-popul Sibiului, Ioan Hanea, cunoscut ca director seminarial cu viu temperament. Adresându-se Consistorului (în 28 Iulie 1876), constată că „școala noastră din Poplaca, sufere de mai multe scăderi, însă scăderile acelea, în mare parte, dacă nu tocmai peste tot, provin dela indolența, ba aș putea zice dela *renitența* părinților de a-și trimite copiii regulat la școală“.

Din 373, băeși și fete, care aveau să cerceteze școala (în 1874/5) veneau abea 115, „și aceștia foarte neregulat“. La examenul de vară, ținut în 24 Mai 1876, erau de față numai 50 de copii.

Cum se desprimăvărează, cercetarea școalei se intrerupe din partea celor mai mulți școlari.

Învățătorul a prezentat, cum spune legea, „listele de lenevire“, care s'au înaintat inspectoratului școlar și dirigătorii locale.

Primarul satului încearcă să incaseze amenzile, zălogind lucrurile părinților cari nu plătesc; aceștia refuză să-și scoată zăloagele, ba și amenință pe celce vine, „în numele legii“, să-și împlinească datoria, — una din cele mai odioase afaceri ale slujbei de primar.

Necazul răuplătitorilor se descarcă apoi asupra dascălilor, despre cari spun că *ei* sânt pârătorii, *ei* le pricinuesc pedepse și zălogiri.

Acei părinți se adresează, adeseori, către Consistor cerând — destituirea „vinovaților”, deși îndreptățile motive nu aduc.

Mare greutate școlară este lipsa de cărți necesare. Abecedare se mai găsesc, dar „rupte și zdrănuțuite”, câteva cărți de citire, și abea 22 catehisme... La diverse ocazii, precum și în 24 Mai 1876, a doua zi de Rusalii, la examenul public și în fața unui numeros popor, au fost sfătuiți și îndemnați atât părinții școlărilor, cât și membrii din comitetele comunal și parohial, să procedeze la îndreptarea scăderilor din școală...

In regiunea „săcuizată”

4. Conform raportului, trimis de administratorul protopopesic din Brețcu, Spiridon Dimianu, (în 25 Oct. 1876, Nr. 3197 Șc.), situația școalelor confesionale române din tractul Treiscaune este mulțumitoare. Se arată că școalele sânt pretutindeni îngrijite și curățite; salariile învățătoarești însă (marea chestiune!) sânt prea mici, la toate, sau aproape la toate, școalele acestea. Și, ca să nu rămână fără învățători, se așteaptă cuvenitul sprijin al bisericii. Consistorul răspunde (în 17 Nov. 1876) că, una din grijile cele mai înțelitoare, ale Consistorului arhidiecezan, este a ajuta, după putință, pe acei învățători — din Treiscaune, — și că-i va lua în specială considerare la timpul său, când se va chibzui asupra împărțirii ajutoarelor la învățătorii din comunele mai sărace, — ceea ce, în mare parte, s'a și îndeplinit.

5. Protop. Zaharie Boiu din Sighișoara scrie Consistorului (în 30 Mai 1878): „În parohia din N. Galomfalou (Galomfalăul Mare), în lipsa de învățător pe a. șc. 1877/8, a supliniit locul aceluia parohul Athanasie Oniție (va fi: Oniță), ca învățător provizor; cu carele în Dumineca Tomei, 23 April a. c., sub prezidiul meu în persoană-mi, s'a ținut examenul școlar în Biserică după finitul S. Liturgii îndată, fiindcă spațiul școlii nu încăpea publicul adunat din parohieni bărbați și femei (sic!), și 2 Domni români ungurizați. Mare plăcere și bucurie am avut, în cazul acesta, de răspunsurile elevilor cari din casa părintească neșciind din limba sa națională nici o vorbă, din Școală însă: cetirea, scrierea, calculul (aritmetica) și cântările bisericesti ale S. Liturghii, și rugăciunile de rost, cele 10 porunci, s. taine, ș. a. cu traducere românește și ungurește compuse, au adus la mirare pre toți cei de față. În modul acesta, dacă Școala noastră ar continua cu studiile în progres, în scurt timp poporul acesta ar reinvia în religia și naționalitatea sa, care alt cum e sedus în maghiarism“...

Consistorul pune în vedere (în 15 Iulie 1878) un ajutor în bani celor din Galomfalăul Mare.

6. Din aceeaș regiune, admin. protop. Teofil Gheaja, dela Paloș, anunță (în 7 April 1877) că în comuna Racoșul de jos confesiunile calvină și unitară s'au învoit să susțină o școală comunală; ear inspectorul școlar din Târnava mică a invitat reprezentanții bisericii noastre din Racoș să se asocieze la învoirea aceea, — sau să-și susțină școala confesională „corespunzătoare cerințelor legii“; la din contră, vor fi siliți a concurge și ei, românii, la susținerea școalei comunale. Numitul Teofil Gheaja declară că școala confesională română din Racoș

are trebuință de urgent ajutor în bani, ca să se poată susține mai departe.

I se dă de știre (în 9 April 1877, Nr. 1135 Șc.) hotărârea fermă a Consistorului arhidiecezan de a ține la școalele de confesiunea noastră, atât în puterea legii de stat, cât și a Statutului nostru Organic; acest Consistor va face tot ce este posibil pentru păstrarea și înflorirea lor, bine știind că ele sânt fundamentul culturii noastre naționale și întărirea instituțiilor noastre bisericesti; dar, de altă parte, Consistorul așteaptă dela clerul și poporul nostru, ca și ei să nu cruțe nimic, ci să-și pună toate puterile și cu tot prețul să se năzuească la înființarea de școale de confesiunea noastră în comunele unde nu există, și la susținerea în bună stare acolo unde ar există. Consistorul pune la dispoziția comitetului parohial școlar din Racoș suma de 100 fl. pentru școala noastră de acolo pe anul școlar 1877/8, și aceeaș sumă pentru anul școlar următor.

Defecte încrestate de autorități

7. Comitetele administrative ale comitatelor, împreună cu inspectorii școlari, — între ei se numără și românul (!) Moldován Gergely dela Turda, — se întrec în munca de a semnală Consistorului arhidiecezan: scăderi la clădirile școalelor noastre, dascăli negligenți în purtarea slujbei, lipsă de rechizite școlare, cercetare neregulată din partea copiilor datori să umble la școală, aplicare de învățători necalificați, lipsa de grădini pentru pomărit și a salelor de gimnastică, insuficiența retribuției învățătoresți, — ba se interesează și de frământările ivite între ortodocși și greco-catolici pe tema învățământului.

tului din comune cu locuitorii aparținători diferitelor culte.

Scopul erà netezirea drumului spre desființarea școlii confesionale românești și înlocuirea ei cu școală de stat, ungurească.

8. La scrisorile din 1877 ale inspectoratului școlar din Sibiu, despre starea defectuoasă a școlilor noastre din mai multe comunități, Consistorul a dat, ca totdeauna, ordin organelor subalterne de a remedia scăderile ce ar există în unele școlii confesionale din comitatul Sibiului.

Scăderile înșirate sânt cele cunoscute:

salarii prea mici pentru învățătorime;

frecventare neregulată;

mijloacele de învățământ nu se găsesc;

se aplică prea puțini învățători în sate cu mulți copii de școală, etc. — O parte din scăderi conțineau însă exagerări sau chiar neadevăruri, deși multe din aceste defecte erau notate Consistorului și din partea ministerului de culte și instrucțiune publică.

Comitetele parohiale școlare primeau dese însărcinări dela Consistor să facă dispoziții în consecvență, stăruind să aducă școala în stare corespunzătoare legii și chemării sale, pentru a face față primejdiei „de a se închide școala confesională și a se fundă, tot pe spesele comunei, dar cu *altă* chemare decât ceea ce este a școlilor noastre confesionale“.

Însărcinările erau însoțite, în cazuri anume, și de ajutoare în bani, cum s'a spus la alt loc al acestui capitol.

9. Bielz Albert, de origine sas, inspector regesc de școlii pentru comitatul Sibiului, se simte îndatorat a arăta (în 26 Oct. 1878) unele neînțelegeri ce s'au produs între rășinăreni în afaceri școlare și a invita („fel

kell szólitanom“) pe mitropolitul Miron să dispună ca școala confesională română, neglijată, din Rășinari, să fie adusă pe calea îndreptării potrivit cerințelor legii și situației materiale a comunei.

După alte două scrisori ce au urmat dela inspector, Consistorul răspunde (în 24 Febr. 1879, Nr. 2821 Șc. 1878), că s'au făcut, încă mai de mult, dispoziții pentru aplanarea diferenței ce părea a se fi născut între autoritatea școlară și autoritatea comunală din Rășinari în privința școalelor confesionale române de acolo.

„Onorabilul inspectorat va binevoi a ști că în virtutea Statutului nostru Organic, emanat după legea de instrucțiune, art. 38 dela a. 1868 și sancționat de Majestatea Sa monarhul nostru, toate școalele noastre confesionale, precum sânt și cele din Rășinari, stau sub jurisdicțiunea autorităților noastre școlare confesionale, și că prin urmare comuna politică nu are și nu poate avea nici un amestec sau competență în organizarea școalelor noastre. Și dacă între primăria, *respectiv comuna politică* a Rășinarilor, și între comitetul, respectiv sinodul parohial de acolo ca autoritate școlară, s'a iscat oarecare neînțelegere asupra administrației școalelor noastre din acea comună: aceasta credem că s'ar putea atribui, în mare parte, puținului tact din partea organelor politice, ca să nu zicem puținii cunoștințe a legilor noastre școlare, aprobate dela locurile mai înalte“.

Inspectoratul este, cu această ocazie, invitat să binevoască a arăta Consistorului, prin date autentice, ceea ce afirmase în scrisoarea sa că: între membrii comitetului parohial („iskola szék tagjai közül“) sânt unii lipsiți de moralitate și osândiți pe calea procedurii penale. Cari sânt acești membri? Ce imoralitate au comis ei?

Când, prin cine și pentru ce delict ori crimă au fost condamnați?

(La această invitație, inspectoratul din Sibiu pare că n'a binevoit a răspunde).

Biblioteci școlare

10. Pentru a veni cât mai mult în sprijinul privitor la mersul învățământului, ministrul Trefort recomandă (în 17 Ian. 1877, Nr. 1238) înființarea de biblioteci populare pe lângă școlile primare.

Fără întârziere, Consistorul ia măsuri (în 12 Febr. 1877 Nr. 295 Șc.) pentru înființarea și instituirea acestui fel de biblioteci. „A învăța poporul — spune circulara către protopopi — să urmeze o viață morală, religioasă și națională, negreșit că trebuie să fie una din sollicitudinile noastre cele mai principale; și aceasta se poate ajunge numai dacă vom exclude din lectură operele și scrierile contrare moralei, religiunii și simțului național; ear aceasta se poate ajunge dacă vom institui biblioteci cu cărți de lectură instructivă și proprie geniului și simțului poporului nostru toldeauna iubitor de legea, patria și națiunea sa. Pentru aceea, acest Consistor nu numai vă recomandă, ci vă impune chiar, să stăruieți, cu toate mijloacele ce vă sânt în putință, spre a înființa pe lângă școlile noastre populare câte o mică bibliotecă de cele mai bune cărți de lectură: siguri fiind că, prin aceasta, contribuiți foarte mult la cultura poporului nostru, și prin urmare la durată și existența bisericii și națiunii noastre române“.

— A rămas, după aceasta, a se da îndrumările necesare pentru organizarea și rânduiala bibliotecilor noastre școlare.

Pentru îmbunătățirea salariilor

11. Piedeca, poate cea mai mare, în bunul mers al învățământului primar, eră: prea smerita retribuție bănească a învățătorimii.

O încercare, rămasă izolată, de-a aduce și aici ceva îmbunătățire, se face din partea Consiliului administrativ al comitatului Făgăraș, care, în termeni destul de rezoluți, — într'o adresă (din 8 Febr., 1877, Nr. 29), semnată de vicecomitele *român*, Codru Drăgușanu și redactată *ungurește* către mitropolitul Miron, — arată că marele obstacol la înaintarea și prosperarea școalelor noastre profesionale române din acel comitat, este lipsa de puteri potrivite pedagogice, ear cauza acestei împrejurări ar fi salariul prea mic al învățătorilor; de aceea Consiliul a decis ca la toate școalele, prin urmare și la cele profesionale, să se stabilească un salariu anual de 200 florini, minimum, pentru învățători; acolo unde salariul actual învățătoresc ar întrece acest minimum, se va plăti și mai departe fără reducere; Consiliul adaugă la urmă că va proceda, cu toată rigoarea, împotriva școalelor care n'ar observa această dispoziție.

Consistorul arhiepiscopesc, comunicând cuprinsul acestei scrisori protopopilor din partea locului, — Făgăraș și Avrig, — scrie fiecăruia: „vei stăruî, în tot modul posibil, la comunele respective, pentru îmbunătățirea salariilor învățătorilor noștri, căci nu încapă îndoială, că numai pe lângă un salariu corespunzător se pot găsi învățători capabili și conșcii de chemarea lor; și earăș numai dela învățători capabili se poate aștepta o bună și fructuoasă educațiune a tinerimii noastre“.

Indemnuri protopopilor

12. În urma rapoartelor, despre comune bisericești lipsite de școli confesionale, se răspunde protopopilor (în 19 Noembrie 1879, Nr. Șc. 2688): Consistorul nu poate decât să invoace toată energia lor, ca prin mijloacele date de lege și prin instinctul și datorința de a conserva existența poporului român prin biserica noastră și prin școala ce este nedespărțită de biserică: să stăruască și mai departe pentru înființarea de școli confesionale române în toate acele comune unde ele nu există încă, de-o parte; ear de alta, să dispună ca în comunele unde școala se ține neregulat, sau numai din când în când, acolo să se reguleze ținerea școlilor în mod stabil și continuu. Prin perseverență, prin o convingere morală de reușită, toate se pot realiza; — ear realizatorul — în cazul acesta părintele protopop, — va fi unul dintre primii care va binemerita prin faptă recunoștința bisericii și națiunii noastre.

Observări

13. Înaintând Consistorului așa numitele „Conspete“, referitoare la calificația și sânguința învățătorilor aparținători comunelor din protopopiat, directorul districtual, păr. protopop, își ia, nu odată, libertatea de-a adăoga observări dobândite din experiența făcută cu prilejul vizitației sale canonice.

Dintre alte observări critice, desprindem câteva:

a) Văzând învățătorii — scrie protop. din Săcărâmb, Sabin Piso, — că parohii, ca directori școlari locali, nu se interesează d'ajuns de cauza școlară, își fac și ei — învățătorii — lucrul mai comod; ear protopopul n'are

puțința d'a ieși în tot anul și în fiecare comună, ca să controleze toate lucrările, atât ale învățătorului, cât și ale parohului director local. Altă calamitate este că „nu aflăm, pentru ocuparea catedrelor, învățători calificați“, nici chiar în comune cu salarii învățătoresți acceptabile; astfel, ca să nu stăm cu școala închisă, în lipsa de putere didactică, sântem nevoiți să primim persoane cu mai puțină pregătire; sporul în învățământ, realizat cu astfel de învățători, e de sine înțeles că nu stă în proporție dreaptă cu greutățile aduse de popor pentru susținerea școlii confesionale, care pe calea aceasta începe a fi tot mai urgisită de poporul neînțelegător...

Protopopul cere apoi aspre măsuri împotriva directorilor neglijenți, în scop ca dispozițiile, luate de Consistor și de oficiul protopopesc, să nu rămână, în mare parte, fără efectul așteptat (16 Ianuar 1880).

b) Protopopul Zarandului, Nicolae I. Mihălțanu, dela Brad, însemnează: Învățătorii n'au hărnicia de-a se prepara singuri și a întregi puțină pregătire cu care au pășit pe cariera dascălească. S'au instituit asemenea învățători în lipsa totală de alții mai calificați. Avem clerici cu cel puțin 4 clase de gimnaziu și cu oarecare practică de școală, cari au obținut vădit succes în învățământ. Salariile se plătesc neregulat, din nepăsarea față de școală a organelor administrative comunale, care își ridică mai întâi lefurile lor, și numai la urmă se scoate ceva și pentru dascăl, — *dacă a mai rămas*, (și, de comun, n'a mai rămas); așa, salariul învățătoresc trece, an de an, în restanță. Protestele nu ajută, ear „aruncurile“ — impunerile — grele, puse de autorități, plus sărăcia satului fac pe oameni să socotească școala dreptă

povară mare, grea și nefolositoare. Cu privire la mijloacele de învățământ și aparatele școlare, e foarte dorit să se arate minimul lor, pe care este datoare orce comună bisericască să și-l procure. Se constată, în sfârșit, că progresul este mai îmbucurător în satele înstărite, cu fonduri din care se cumpără manualele necesare și se împart gratuit tuturor școlarilor (3 Martie 1880).

c) *Ioan Papiu*, protop. dela Deva, în raportul său (din 25 Ian. 1880) afirmă că rezultatul muncii învățătoresci, în protopopiatul său, este nesatisfăcător. Motive: învățătorii, insuficient plătiți, sânt, aproape toți, „necorespunzători”; ear salariile nu se pot, deocamdată, îmbunătăți: „Am umblat, în astă cauză, într’o comună și de patru ori, și m’am întors acasă fără nici un rezultat; — toate aceste vizitațiuni le-am făcut pe spesele mele, fără a cere nici o rebonificare“...

„Treaba școlară, pe la noi, — continuă protopopul Papiu, — a devenit cea mai odioasă. Prea Venerabilii membri ai Consistorului nu-și pot face idee despre dânsa, de nu cumva Dl referent în Senatul școlar, — Ios. Hodoș — ca fost oficial cardinal în municipiu“ (în fostul comitat Zarand) va fi cunoscând stările școlare de pe aici. Situația noastră, a protopopilor, ca directori districtuali, — sfârșește scrisoarea mâhnitului protopop, — nu e de invidiat: „de sus, sântem stigmatizați ca neactivi; de jos, din popor, sântem priviți ca impunători de sarcini grele, cu necurate cugete“...

Catehizația

14. La orașe, cu elevi ortodocși dela școli de altă confesiune, catehizația prezintă, în de obște, un mers.

normal; — mai puțin îmbucurător este mersul ei în școalele primare sătești.

Informațiile, cerute de Consistor despre catehizația cu tinerimea, constată în multe locuri o situație de jale, — indicându-se însă și motivele ei.

Câteva date:

a) În protopopiatul Sibiu II, cu 21 comune bisericesti, în 11 nu s'a ținut catehizație (în anul școlar 1878/9); în celelalte 9 (*una* din parohii, a Avrigului, n'a raportat) au frecventat catehizația 374 din 457 obligați la această școală, bărbați și femei. Sporul, în parohii, e notat cu „îndestulitor“; într'o comună — Boița — cu „laudabil“. Administratorul protopopesc, *Moise Lazăr*, raportează: împrejurările de față îngreunează mult ținerea regulată de catehizație în timpul de vară. Locuitorii, economi de vite, îndată ce dă vara, se duc unii la munte cu vitele, luând și pruncii cu sine, neavând cu cine să-i lase acasă; alții, în condiții slabe materiale, sânt nevoiți ca tocmai în timpul verii să-și dea copiii mai vrâstnici în slujit la case străine. Astfel, orele de catehizație, în zile de Dumineci și sărbători, lasă de dorit chiar și într'un protopopiat de frunte.

b) *Vasile Pipos*, delă Hondol, protopop al Geoajului I, scrie, că în 9, din 31, comune bisericesti n'a fost catehizație, 4 preoți n'au raportat; în restul comunelor au frecventat catehizația 512 tineri și tinere, din 1401 obligați. Sporul: bun, laudabil, îndestulitor, și puțin. Se observă: Tinerimea care a cercetat catehizația, parte mare stă din elevii școalelor noastre confesionale, cari și alt cum cercetează rău școalele; ear tinerimea adultă și mai greu se poate aduce la cercetarea orelor de ca-

tehizație, căci oamenii noștri săraci își trimit vara copiii în orașele din apropiere spre a-și câștiga pâinea cu zile de lucru; iar cei rămași acasă, obosiți de lucrul câmpului de peste săptămână, mai bucuroși stau la petreceri în zile de Dumineci, decât să meargă la catehizare. Dacă autoritățile i-ar amendă, ura credincioșilor s'ar descărca, de sigur, asupra — cateheților.

c) În Zarand, lucrul a mers, în anul școlar amintit, foarte simplu: *nici un preot n'a ținut catehizație*. Poporul local, de la Brad, dă următoarea explicație: „în nici o comună, din tractul subsemnatului, nu s'a ținut catehizare formală, din cauză că tinerii nu vin; a-i sili, nu avem putere; unde s'a ținut, se ține după obiceiul vechi că: la finea liturghiei parohul le spune rugăciunile și, încât le pricepe, le și explică“...

15. Progresul, în educația religioasă școlară, prin mijlocirea catehizatorilor vremii, era — cum se vede — minimal.

Pentru o schimbare spre bine, se cerea, între altele, creierea de manuale potrivite, atât pentru catehizați, cât și pentru catehizători, — ceea ce se știa și în Consistorul acelor ani.

CAP. 7

Intre ortodocși și uniți

1. De obicei învrăjbiți. Totuși, în relațiile școlare, cele două confesiuni, ortodoxă și greco-catolică, deopotrivă amenințate, se inspiră de armonia înțelegătoare a primejdiei comune. —

Un protopop ortodox, al Făgărașului, Petru Popescu, scrie Consistorului la Sibiu (în 10/22 Nov. 1876, Nr. Șc. 3353) următoarele:

„Obștea noastră parohială din Recea Telechiană, care constă, cu bun cu rău, abia din 60 familii, — fiind e atâția și uniții, — încă pe la anul 1848 au fost făcut, la olaltă, o școală de lemn, acoperită cu paie, unde au învățat copiii la olaltă sub un învățător, care în 3 ani eră din partea noastră — ortodox, — în alți trei ani eră unit”. De oarece o clădire școlară core-spunzătoare nu se putea ridică, în împrejurările de atunci, parohul și comitetul bisericesc ortodox au hotărât în principiu să trimită copiii la școala grănițarească greco-catolică din comuna Vaida Recea, și în acest scop au cerut încuviințarea Consistorului, — care n'a fost contra și a admis cererea exprimată în scrisoarea protopopului Popescu.

2. În conformitate cu un concluz al Sinodului eparhial din 1877, întrunit în sesiune anuală la Sibiu, Consistorul arh idiecezei s'a adresat (în Martie 1879, Nr. 958 Șc. din 1878) Consistoriilor greco-catolice din: Blaj,

Gherla, Lugoj, în chestiunea de a se încheia un compromis între autoritățile supreme bisericești, ca autorități școlare, pentru înființarea de școli comune acolo unde comunitatea bisericească gr. or. și gr. cat., sau nici una, sau una din două, n'ar fi în stare de-a înființa sau susține pentru sine școală primară separată și corespunzătoare cerințelor legii.

Imprejurările se arătau, ca totdeauna, grave pentru școlile românești din Austro-Ungaria, expuse tot mai mult pericolului de a fi suprimate.

Temeiul pe care ar putea să se facă o învoială este, după opinia Consistorului din Sibiu, legea statului, și anume art. 38 dela anul 1868 §. 45, în care se spune: „Acolo unde numărul copiilor de altă confesiune nu trece peste 30, acești copii, întru cât părinții lor nu s'ar fi îngrijit de instrucțiunea lor în alt mod, vor avea să urmeze la școala confesională existentă — sau înființândă, — și părinții acelor copii vor avea să concurgă la susținerea acelei școli în modul și proporția cum concurg membrii confesiunii cari au înființat școala“.

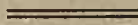
Consistoriile greco-catolice sânt invitate a arăta Consistorului dela Sibiu vederile în privința realizării și a punerii în practică a dispozițiilor legii pomenite.

Adresa Consistorului mitropolitan dela Blaj (din 19 April 1879, Nr. 1111), semnată de Vicarul general T. Cipariu, își exprimă „învoirea la modalitatea propusă“.

Adresa blăjană mai spune, că încă la anul 1873, în primele zile din Iunie, s'a întrunit, convocat la Blaj, un „Congres școlastic arhidiecezan“, care a adus concluzul că: unde poporul gr. cat. e mestecat cu popor gr. oriental, iar cel gr. cat. e în minoritate, acolo —

conform legii statului — copiii gr. cat. să frecventeze școala majorității gr. orientale. (V. raport către Sinodul sibian, Nr. 1534 din 1880).

Cei dela Gherla primesc propunerea dela Sibiu; cei dela Lugoj, — semnează ep. Victor Mihályi, în 5 Sept. 1879, — se învoesc „în principiu bucuros,” cer însă unele lămuriri privitoare la §§-ii legii școlare.

CAP. 8

Desnaționalizare prin școală

1. Experimentările, în procedarea complicată a maghiarizării naționalităților din statul poliglot ungar, se concentrează în proiectul de *lege dela 1879*, al ministrului de culte Trefort.

Gândul desnaționalizării, prin mijlocirea școalei, se pune în iveală, cu rară sinceritate, în declarațiile verbale ale cercurilor politice din capitală și provincie; — proiectul însă căută să fie discret, — cu alt cuvânt, perfid, — în formularea paragrafilor.

Ordin dela 1873

2. Înainte cu vreo șase ani (în 22 Febr. 1873, sub Nr. 1) ministrul cultelor și instrucțiunii publice din Ungaria dase un ordin circular către autoritățile superioare ale *confesiunilor*, prin urmare și către Consistorul arhiedecezei transilvane, — eră pe timpul lui Șaguna, căruia i se cerea:

a) Să aducă la cunoștința credincioșilor săi, că guvernul ungar nu intenționează, nici pe departe (?!), să prefacă școalele confesionale în școale comunale, ci dorește și cere ca școalele confesionale să întrunească toate condițiile cuprinse în art. de lege 38 din a. 1868;

b) Mai cere ca școalele confesionale să fie vizitate de organele bisericesti, care vor avea să ia măsurile:

necesare față de instituttele lor când nu corespund cerințelor legii;

c) La sfârșitul anului școlar are să se înainteze ministerului instrucțiunii publice o consemnare a tuturor comunelor bisericesti, care nu sânt în stare să susțină școalele din mijloacele lor proprii. (Vezi: Tel. Român, Nr. 21 din 1873).

Circulare

3. In această afacere, Consistorul dase, inspectoratelor sale, instrucțiunile trebuitoare, în mai multe circulare, în anii 1869, 1870, și 1872; ear cu provocare la noul ordin ministerial le adresează (în 8 Mai 1873, Nr. 156 Șc.) o nouă circulară, invitându-le să caute, cu toate mijloacele posibile, ca școalele noastre să facă față tuturor prevederilor legii amintite, deslușind poporului rostul învățământului școlar așa ca, începând cu anul următor, nici un sat să nu rămână fără școală și învățător. Despre cele realizate în acest scop, se va raportă Consistorului până cel mai târziu în 1 Iulie 1873. In acelaș termin se va trimite și consemnarea comunelor care ar declară că nu sânt în stare nici decum să susțină școala din mijloace proprii.

4. Majoritatea protopopilor *n'a* răspuns la ordinul consistorial. O nouă invitare (din 12 Iunie 1874) le pune în vedere pedeapsă de câte 10 florini, în folosul fondurilor arhidiecezei, dacă ar întârziă și de astădată cu răspunsul cătră superiori...

— Pedeapsa nu s'a executat, având în vedere numărul considerabil al comunelor de cercetat și puținele puteri de muncă, de care dispune administrația unui protopopiat.

Proiectul din 1879

5. Consistorul, în ședința dela 18/30 Ian. 1879; a luat notă despre un proiect de lege care — după comunicatele ziarelor — s'ar fi elaborat de regimul țării pentru introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlăle primare confesionale; acest proiect de lege — spun gazetele — s'ar fi și prezentat Monarhului la Viena pentru aprobare prealabilă...

6. În fața situației, despre care vorbea toată presa din țară, Consistorul numește, din partea arhidiecezei, o deputație de trei care, în înțelegere cu mitropolitul și, eventual, cu alte asemenea deputațiuni din celelalte eparhii, să compună o „reprezentățiune“ (memoriu), ce

se va înainta către monarh, cu scop de a mijloci înlăturarea menționatului proiect de lege.

Deputațiunea se alcătuiă din: Vicarul N. Popea, Ioan Cavaler de Pușcariu și P. Cosma, — în caz de împedecare a celor doi din urmă: Dr. Iosif Gall și N. Strevoiu.

*Nicolae Popea
ca Arhim.-Vicar
(1826—1908)*

7. O notificare a mitropolitului Miron către Consistor (in 17 Februarie 1879, Nr. 164 Preș.) arată că deputația consistorială, în persoana arhimandritului vicar Popea și a deputaților dietali Cosma și Strevoiu, în unire cu

Partente Cosma
(1837—1923)

asemenea deputațiuni din partea Consistoriilor eparhiale din Arad și Caransebeș, și-a împlinit misiunea prezentându-se, sub conducerea mitropolitului și cu concursul ambilor Preasfințiți episcopi eparhiali (Popasu și Meșianu) la preainaltul Tron, în ziua de 1/13 Febr. 1879, în chestiunea proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare, ca studiu obligator, în

toate școalele elementare poporale. Mitropolitul înaintează Consistorului, cu acest prilej, următoarele acte:

a) „Reprezentajiunea“ (memoriul) ce s'a prezentat Tronului;

b) Vorbirea ținută la predarea acestui act și răspunsul Monarhului Francisc Iosif;

c) Circulara din 8/20 Febr. 1879 către clerul și

poporul din arhieceză, cărora li se notifică pașii făcuți în obiectul menționat. —

a) Actul întâi, „Reprezentățiunea“, în ungurește, poartă data de Viena, 12 Febr. 1879, cu subscrierile: Miron Romanul, Ion Popasu, I. Meșianu, T. Doda, N. Popea, protopopii Țieranu și Andreevici, advocații: Cosma, Strevoiu, C. Rădulescu, Alexe Popovici și Pavel Rotariu.

Acest act, semnat de 3 vlădici și 9 delegați consistoriali, — 3 din cler și 6 mireni, — arată Monarhului că un proiect de lege pe care ministrul ungar de culte și instrucțiune publică voiește să-l prezinte parlamentului, urmărește scopul ca o cunoaștere deplină a limbii ma-

*Ioan Meșianu
ca Episcop al Aradului
(1828—1916)*

ghiare („a magyar nyelv elsajátítása“) să fie obținută prin instrucțiunea elementară a școlii primare.¹ Inșirând părțile slabe și inexecutabile ce caracterizează opera dlui ministru Aug. Trefort, semnatarii ortodocși se opresc

¹ Actul, în text românesc, e publicat în „Tel. Român“, Nr. 15 din 6 Febr. st. v. 1879, sub titlul: „Reprezentățiunea deputățiunii române greco-orient. în cauza proiectului de lege, privitor la introducerea limbii maghiare în școlile populare“.

în deosebi la punctul care dispune ca învățătorii aflători în funcțiune să fie îndalorați, în curs de șase ani să-și însușească limba maghiară așa ca să poată ține prelegeri în această limbă, ceea ce au să probeze prin depunerea unui examen, de care vor fi scutiți — prin hotărâre *ministerială* — numai învățătorii trecuți de 50 de ani ai etății. (Ministrul lovește astfel în autonomia bisericii). Și mai cere o imposibilitate: se știe că în Mitropolia ortodoxă română, în deosebi acolo unde limba maghiară nu e în uz la popor, cei mai mulți învățători cunosc prea puțin, sau nici decum, limba maghiară, așa încât sânt incapabili să propună obiectele în limba aceasta. Dela asemenea învățători, ocupați cu școala lor, nu se poate cere să jertfească timp pentru învățarea limbii maghiare, în grai și scris, așa ca să țină prelegeri într'însa. Semnatarii mai spun: „Înainte de-a se fi făcut proiectul de lege asupra instrucțiunii publice la anul 1868, ministrul de atunci al cultelor și instrucțiunii publice de piosă memorie — Eötvös, — pentru consultarea și discuțiunea obiectului din chestiune, a convocat o *anchetă* în care a chemat experți și din partea tuturor confesiunilor pe calea autorităților respective bisericesti. Adânc ne pare rău că, cu abatere dela procedarea de atunci, în cazul prezent nu s'a dat ocaziune autorităților noastre bisericesti spre a-și da opiniunea asupra proiectului de lege de o însemnătate atât de mare și ponderoasă, care dacă se urmă, probabil că biserica noastră n'ar fi ajuns în situația neplăcută să fie silită a se întoarce la prea înaltul Tron al Majestății Tale cu îngrijirile ce provin din acest proiect de lege, care, după a noastră părere, nu e oportun“.

b) La predarea „Reprezentățiunii“, mitropolitul a rostit, ungurește, câteva cuvinte către împăratul-Rege Francisc Iosif, zicând că eventuala executare a legii pregătite de guvern, pe lângă alte neajunsuri, ușor ar tulbură liniștea internă a credincioșilor noștri cari țin cu tărie la limba și naționalitatea lor. Deputațiunea roagă dar ca Monarhul să nu acoarde proiectului de lege menționat prealabila încuviințare.

Împăratul-Rege răspunde — tot ungurește — citind fraze cunoscute, dar plăcute *guvernului*, — despre care spune: Guvernul meu, precum și corpul legislativ, stau departe de intențiunea să aducă hotărâri care ar putea pricinui îngrijorări temeinice și ar tulbură pacea și armonia între diferitele naționalități ale țării; cultivarea mai departe, a păcii și armoniei acesteia, o recomand cât mai călduros și Dvoastră, — a terminat Maiestatea Sa.

c) În circulara — din 8/20 Februarie 1879, — către oficiile protopopești din arhidieceza Transilvaniei, mitropolitul vestește că a primit, și mai primește, din toate părțile arhidiecezei adrese dela cler și credincioși, arătându-și serioasele îngrijiri provocate de proiectul de lege elaborat de guvern pentru introducerea limbii maghiare în toate școlile primare din țară. În înțelegere cu episcopii dela Caransebeș și Arad, am intervenit la prea înaltul Tron, rugându-l să nu dea prealabila aprobare acestui proiect de lege. Am fost conduși de vederea că o lege ca cea proiectată de înaltul regim al țării, pe lângă jignirea în parte a autonomiei noastre bisericesti, nu s'ar putea executa fără detrimentul culturii corespunzătoare trebuințelor reale ale poporului nostru; iar o executare forțată a legii de sigur ar produce amără-

ciune, poate și alte urmări rele, tocmai în paguba adevăratelor interese ale patriei. Noi, ierarhii și deputajii clericali și mireni ai consistoriilor eparhiale, ne-am întors din misiunea noastră cu cele mai bune speranțe de un rezultat multumitor (?) pentru cauza noastră și salutar pentru naționalități... — Circulară, mult așteptată, sfârșește cu sfatul arhieresc, des repetat de mitropolitul Miron: „Clerul și poporul să fie în liniște“, având încredere în autoritățile superioare bisericești, „care nu vor lipsi a-și face datoria în orice împrejurări“.

8. Făcând, pe scurt, istoricul deputajunii la Viena, foaia de sub redacțiunea lui Nicolae Crislea, Telegraful Român, scria:

Episcopatul gr. or. român din Transilvania și Ungaria adresase o telegramă, în care se roagă: „Majestatea Sa să se îndure prea grațios a denegă încuviințarea proiectului privitor la introducerea obligatorie a limbii maghiare în școlile populare, de oarece opinia generală vede într'insul un pericol mare pentru interesele patriei și în special pentru buna înțelegere între naționalitățile din țară“. În acelaș timp la cabinetul din Viena s'a cerut acordarea unei audiențe a deputajunii române, și s'au înștiințat despre acest pas și mitropoliții dela Blaj și dela Carloviț.

(Mitropolitul Blajului Vancea, cu episcopul Lugojului, Mihályi, au fost primiți, în audiență particulară la Burg, în ziua de 10 Februarie n. 1879).

„Era de mult dorită — observă „Tel. Român“ — o acțiune din partea românilor pentru apărarea intereselor naționale. Ocaziunea cea mai bună a dat-o dl ministru Trefort cu proiectul său cunoscut. După împrejurările noastre actuale, neavând alte reprezentanțe legale,

bisericile naționale ale românilor au avut bunul simț de a întreprinde la tron, ca la un factor de căpetenie în legislație, cu scop de a delăta un pericol care nu amenință numai naționalitatea noastră, dar și buna înțelegere între naționalitățile din patrie... Tronul, care este peste toate partidele și care a dat multe dovezi de părintească îngrijire pentru toate popoarele monarhiei", (când aceasta se găsește în strâmtorare!) „sperăm că va apărui adevăratele interese ale patriei în general și ale naționalităților în special, și va mijloci înlăturarea unui proiect, care a provocat generală indignațiune. Cu toate acestea, — recunoaște foaia dela Sibiu, — atitudinea ziaristice, maghiare față cu deputațiunea română ne îndreptățește a presupune că speranțele noastre nu se vor împlini așa ușor. „Hon“ (ziarul: Patria) și împreună cu acest organ ce reprezintă vederile guvernului actual, și alte organe ale publicistice maghiare, văd în pasul acesta „năzuințe antipatriotice“. Aceasta însemnează că pasul românilor displace guvernului și, dacă displace, va întâmpina și rezistență în cercurile guvernamentale, dacă nu și mai departe...“.

Viforul înverșunării ziaristice s'a domolit după câteva zile, ca apoi în curând să izbucnească și mai furtunos.

9. Episcopatul greco-catolic și-a publicat, în organul blăjean „Foaia Scolastică“, actul prezentat tronului în 10 Februarie 1879, de ierarhii Vancea și Mihályi.¹ Episcopul Pavel dela Gherla și „Ordinariatul“ dela Oradea și-au dat declarație la fel în cauza maghiarizării școalelor.

Episcopatul greco-catolic declară Impăratului-Rege: „pentru Ierarhia noastră eclesastică limba română este

¹ Act reprodus în T. R. Nr. 24 din acel an.

chestiune de viață, *conditio sine qua non*; prin urmare tot ce amenință și periclitează limba bisericii noastre, limba română, *amenință și periclitează totodată Ierarhia, biserica noastră*; dacă noi, față de pericolul acesta, am fi indiferenți, atâta ar însemna, cât a ne face trădătorii bisericii noastre, ceea ce și numai a (pre)supune ar fi păcat cumplit, să nu zicem atentat sacrileg“.

10. Proiectul de lege este prezentat camerei deputaților, în ședința din 13 Martie, idele fatal al lunii din 1879, în mijlocul aplauzelor îndelung repetate ale deputaților guvernamentali, bucuroși de maghiarizarea prin școală a „naționalităților“.

11. Presa vieneză, poate mai puțin evreiască în asemănare cu cea pestană, desaprobă, în termeni hotărâți, politica guvernului Tisza Coloman, arătându-i zădărnicia încercărilor de a desnaționaliză masele compacte de: germani, români, sârbi, slovaci, ruțeni...

12. Presa slovacă ia de asemenea poziție în contra proiectului. „Narodne Noviny“ scrie: „Naționalitățile nemaghiare s’au declarat, cu unanimitate, împotriva acestui atentat asupra drepturilor și culturii lor. Ei, nemaghiarii, știu din experiențele lor de până acum că aici nu e vorba de limbă, ci de împrejurarea care să dea pulintă organelor școlare de-a se amestecă, după plăc, în lucrurile școlarele confesionale nemaghiare, suprimând dreptul de supraveghere a confesiunilor asupra învățământului lor... Ce scop are legea mult citată despre naționalități, dacă, împotriva literii legii, mai vreau să ne maghiarizeze și școala elementară? În cece ne privește pe noi, slovaci, noi vom mai petrece multe legi d’acestea! Ungaria (în forma ei actuală) n’a fost, și nu va fi nici odată, maghiară!“ — sfârșește citatul ziar. (După T. R. Nr. 29 din 1879).

Motivarea:

13. Ministrul Trefort, credincios regulei constituționale, a ținut să-și motiveze, în fața dietei, proiectul de care își legase reputația de nou organizator al școalelor din țările „Coroanei Sfântului Ștefan“, spunând deputaților:

Locuitorii maghiari ai Ungariei sânt în minoritate față de nemaghiari. Dacă însă maghiarii n'au majoritatea absolută, o au pe cea relativă; — prin urmare guvernul cere, cu drept cuvânt, ca limba ungurească, fiind a majorității relative, să fie limba de „comunicațiune și înțelegere împrumutată“ între locuitorii cari vorbesc diferite limbi în Ungaria.

(Oratorul a uitat să spună că, întru atingerea acestui scop, ar trebui ca limba și cultura „majorității relative“ să se ridice covârșitor asupra limbii și culturii celorlalte popoare din țară, — ceea ce nu era cazul)..

Continuând, apărarea proiectului face critica articolului de lege 38 dela 1868, care a introdus limba maghiară obligatorie *numai* în școale secundare și preparandii (șc. normale); ear în cele primare, comunale, și profesionale, tinerimea e îndatorată să învețe numai limba maternă. Dacă legea dela 1868 nu s'a îngrijit de ajuns de învățarea limbii maghiare în școalele primare, ministrul voiește să suplinească „scăparea din vedere“ a trecutului. Motivarea mai afirmă, de o parte, că viitorii învățători nemaghiari n'au să știe „folosi fluent, liber și cu ușurință“ limba ungurească; dar, de altă parte ei au „să fie în stare a o instrui ca orice alt obiect de învățământ al școalei primare“...

Problema complicată s'ar deslegă așa: în cursul de 3 ani, apoi de 4 ani, al preparandiilor, viitorii învățători vor ascultă limba maghiară în *cinci* sau *șase* ore pe săptămână; — va să zică, această limbă ar urmă să fie ridicată d'asupra tuturor celorlalte studii ca: pedagogie, religie, limbă maternă și toate celelalte.

Sfârșind motivarea, ministrul crede, „că proiectul de lege rămâne, peste tot, între marginile echității și posibilității“...

În secție

14. Proiectul se desbate, în zilele din Martie 1879, în secția dietală pentru instrucțiunea publică. Aici s'au nemerit și câteva timide glasuri care au susținut că proiectul este „greșit și inoportun“.

Un deputat ungar, Csengery, recunoaște că învățarea limbii maghiare este grea în ținuturile unde nu se vorbește ungurește, lumea maghiară să nu-și facă iluzii privitoare la bunul rezultat al legii... Alte voci, ca cea a lui Baross Gábor, raportorul, susține că elementul dominant are dreptul și datoria de a sili elementele nemaghiare să învețe limba statului. Secția primește proiectul ca bază la desbaterea generală.

În parlament

15. Raportorul secției, Baross, prezintă dietei, în ședința dela 23 Martie 1879, raportul secției cu privire la maghiarizarea școalelor.¹

¹ Sinodul arhidiecezan din Sibiu înlocmise un „proiect de memorand“, cătră cercurile legiuitoare, în cauza limbii maghiare, elaborat de comisiunea Sinodului și celăl în ședința a 8-a din 1879. Memorandul care nu s'a desbătut în Sinod, — dupăce proiectul lui Trefort ajunsese în desbaterea dietei din Budapesta, — se păstrează între actele Sinodului. E publicat în „Telegraful Român“ din anul 1879, Nr. 46.

În Sinod

16. Sinodul arhidiecezei din 1879, în ședința dela 12/24 April, ia act despre pașii făcuți de biserică, în chestiunea des pomenitului proiect de lege, și încuviințează procedarea în toată întinderea sa, având încredere că înaltele foruri bisericești vor interveni și pe viitor în această cauză, spre susținerea intactă a autonomiei bisericești, garantată prin lege, spre salvarea intereselor culturale românești și spre liniștea poporului nostru. Sinodul se mărginește, după aceasta, a trimite Camerei ungare „Reprezentatiunea” făcută de episcopat și de consistoriile din mitropolie, — ceea ce s'a și îndeplinit în 30 April n. 1879. —

17. În aceeaș zi, în parlamentul ungar, a luat cuvântul deputatul *N. Strevoiu*, respingând proiectul. Vorbitorul se referă la fosta graniță militară, unde s'a introdus cu forța limba germană în școale primare; rezultatul a fost că în fiecare comună doi sau trei oameni roșteau, cam cu greutate, vorbe nemțești, încolo mulțimea a rămas și mai departe cum a fost. Să caute guvernul a promovă cultura între popoarele țării, și atunci armonia, și chiar respândirea cunoașterii limbii maghiare, se va putea realiză fără siluire prin lege.

18. La desbaterea generală iau cuvântul deputații nemaghiari: *G. Popp*, *P. Cosma*, *P. Mihali*, *Al. Roman*, *M. Sabovlievici*, *Miloș Dimitrievici*, *N. Maximovici*, *I. Hoffgräff*, — toți *contra*; vorbesc *pentru* proiect: ministrul *Trefort*, deputații: *Orbán*, *Rakovsky*, *Ivánka*, *Helfy* (fost *Helfman*, evreu); *Várady* șcl. Șapte zile a durat desbaterea generală. S'a terminat în 5 Mai.

19. Deschiderea ei, în 29 April, o face cuvântul raportorului din secție, *Baross* mărturisind, de-o parte *bucuria* că are prilej să contribuie, prin cuprinsul proiectului de lege, la realizarea ideii naționale maghiare; de altă parte *mâhnirea* că deputații al căror patriotism este mai pe sus de îndoială, voesc totuși să combată acest proiect, întâmpinat, în afară de parlament, cu cele mai înverșunate atacuri (de cătră naționalități).

Trecând la cifre, oratorul amintește că Ungaria, în anul 1877, avea 15.486 școale primare în 12.980 comune; între școale erau 1731 comunale, 131 de stat, și 13.755 școale profesionale și particulare.

Limba învățământului, în cele 15.486 școale, a fost :

în 7024 cea maghiară,

în 1141 germană,

în 2773 română,

în 1901 slovacă,

în 250 sârbească, — restul în alte limbi.

Aceasta ar însemna, după raportor, că în urma „liberalismului” din patrie fiecare confesiune și naționalitate se bucură, în cercul bisericii sale, de o autonomie ne mai pomenit de largă ce e, pe lângă exercitarea unei politici de naționalități rară în felul ei; ear proiectul de lege nu întrebuintează mijloace de silnicie față de această stare.

Numărul învățătorilor, în 15.486 școale primare, a fost 20.717. Acest număr, de învățători și învățătoare, nu este suficient, în deosebi este prea mic numărul învățătorimii care să fie capabilă a da instrucțiunea în limba maghiară în fiecare școală primară. *Aici* țintește proiectul!

Ministrul *Trefort*, după ce roagă dieta să primească opera în textul prezentat de secția școlară, promite a da lămuriri în cursul discuțiilor, dacă va fi trebuință.

Deputatul, sas brașovean, *Adolf Zay*, face în mijlocul șgomotului, un aspru rechizitoriu ticluirii lui *Trefort* și *Baross*, autorii ei principali.

Între punctul de vedere al guvernului și al secției — zice *Zay* — este mare deosebire: guvernul, în raportul său de motive, pleacă dela ideea statului *poliglot*, secția stă însă pe punctul de vedere al statului *național maghiar*; guvernul vrea „să ofere prilej” nemaghiarilor să învețe ungurește, secția „ii silește” la aceasta; guvernul încearcă să evite, cel puțin la aparență, șovinismul; secția se ridică peste asemenea „dificultăți”; guvernul cere dela învățători capabilitatea de o tratare gramaticală și metodică a limbii maghiare; secția cere însușirea, în grai și în scris, a limbii acesteia.

Diferențe de păreri se produc și în sinul secției compuse numai din maghiari.

Deputatul dela Brașov constată că nu s'a dat timp și ocazie publicului, — în deosebi confesiunilor pe care mai ales le privește, — pentru a se roși și a da deslușiri despre actualele împrejurări. Cuprinsul, intenția și măsura proiectului ignorează toată dezvoltarea istorică a statului ungar, tot trecutul nostru și autonomia confesională, izvorâtă din trecutul acesta.

Păgubitor și greșit este proiectul și din punct de vedere *pedagogic*, (*Trefort* protestează); căci școala primară nu e creiată în scop de-a învăța limbi.

Țăranii și zilerii, dacă nu sânt maghiari, n'au trebuință de cunoașterea limbii maghiare; aceștia au să fie forțați să facă o muncă lipsită de valoare practică,

dar îi împiedică în dobândirea culturii celei mai primitive. Consider proiectul drept opera regimului Coloman Tisza și a gardei sale de aderenți curând convertiți, cari în baza patriotismului pășesc pe căi fatale.

20. Un deputat sârb, *Petre Stoicovici*, face o mică notă discordantă în armonia deputațiilor nemaghiari. — Stoicovici eră guvernamental, — și criticând pe Zay, — a vorbit *pentru* proiect, în aprobările celorlalți colegi ai partidului dela guvern, — și spre părerea de rău a sârbilor cari l-au trimis în parlament.

Impresia neplăcută o repară cuvântul altui deputat sârb, al lui *Mihail Polit*, care declară:

Este mai pe sus de orice îndoială, și nici nu se face secret, că țința proiectului ce-l desbatem, este mai ales politic: prin învățământul limbii maghiare în școale are să se producă o asimilare, o absorbire în Stat. Ar trebui însă o clarificare despre felul și marginile asimilării. În evul mediu asimilarea s'a făcut prin cuceriri și prin forța armelor, în timpul mai nou prin cultură și civilizație. Prin mijlocirea legislațiunii și administrației, asimilarea nu se poate înfăptui. Unde lipsesc condițiile de absorbire, acolo zadarnic o decretăm. *Dacă limba ungurească ar avea condițiile unei culturi mai înalte, respândirea ei ar urmà dela sine.*

Legea școlară dela 1868 nu cuprinde nici o urmă din ceea ce prezintă proiectul de față. În legea din acel an, §-ul 58 a statorit principiul că, în școalele primare, elevii să se instrueze numai în limba maternă. În preparandii (școale normale) să se învețe limba maghiară, dar ocuparea postului de învățător nu depinde de cunoașterea perfectă a limbii maghiare, ca în prezentul proiect.

Dacă elevul școlii primare are să învețe, pe lângă limba maternă, și o limbă străină, aceasta se face numai în dauna învățământului elementar, și prin urmare, a culturii generale.

Un stat și popor mare, omogen, își poate permite chestiuni de putere; dar un stat mic, sau mijlociu, prin chestiuni de putere își primejduiește existența.

Resping hotărât acest proiect de lege, pe care îl socotesc ca o experimentare nenorocită. —

Deputatul *Nagy* face aluzie la deputațiunea română care a fost la Burg, zicând că prin călătorii la Viena nu se documentează deosebită lealitate către statul ungar.

Cuvântarea lui *Ludovic Mocsáry*, — corbul alb, — se amână pentru ziua următoare.

Înainte de ridicarea ședinței, prim-ministrul *Tisza*, face unele observări la discursul lui *Polit*, care spusese câteva adevăruri simple și crude în problema dela ordinea zilei.

21. *Ludovic Mocsáry*, — amintitul „corb alb“ între cei mulți de altă culoare, — e deputatul care ține să unească iubirea sa de patrie cu prețuirea cuvenită dreptății pe seama naționalităților, ale căror simpatii le dobândise prin o atitudine sinceră și binevoitoare, în cauza lor, în și afară de parlament.

În ședința din 30 Aprilie spune dela început: Resping proiectul ca bază la discuția generală! Imi pare rău că nu sânt în situația norocoasă de a fi, la acest prilej, talmăcitorul părerii stabilite în clubul colegilor mei de principii (kossuthiști).

Ori și cât s'ar trudi dl raportor *Baross* să domolească forma acestui proiect, chestiunea pusă stă în legă-

țură strânsă cu problema naționalităților, — o problemă atât de importantă, încât trebuie să o înșir între marile probleme de drept public ce există între noi și Austria.

Prin expresiunea „respândirea limbii maghiare“, conform motivării proiectului nu s'ar înțelege alt ceva, decât a pune la dispoziția cetățenilor nemaghiari mijloacele de a-și însuși limba statului; iar, pentru aceasta, cetățenii au să fie mulțumitori. Eu, Onorată Cameră, socotesc că asemenea afirmațiuni nu vor duce în rățacire pe nimeni; *ba, trebuie să declar că lipsa de sinceritate nu se unește nici cu demnitatea rasei maghiare, nici cu a statului.*

„Respândirea limbii maghiare“ nu însemnează decât vindecarea, cât mai repede, a „răului“ că 15 milioane de oameni, câți locuiesc în această țară, nu sânt, după originea lor, cu toții maghiari.

Dacă numărul maghiarilor nu se poate spori, decât pe socoteala numărului celorlalte naționalități, e foarte firesc când nemaghiarii văd în tendința aceasta un atac la temeliile existenței proprii; — urmarea ar fi reîmprospătarea stărilor deplorabile ce au dăinuit înainte de anul 1848.

Afirmarea că între proiectul prezent și legea de naționalități nu este contradicție, e tot atât de puțin sinceră, ca și motivarea proiectului. (Stânga extremă, kosulhistă, cere sgomotoș suprimarea legii de naționalități).

Imi permit întrebarea — urmează Mocsáry — este oare consult a răscoli problema naționalităților? Servește în folosul statului și al maghiarismului faptul de a-și atrage odiul ce fără îndoială se va deșteptă, provocând pericole care vor fi, după a mea părere, urmarea naturală a unei astfel de acțiuni?!

Vorbitorul remarcă apoi greutățile ce le va provoca aplicarea proiectului devenit lege. Continuă:

Autonomia bisericii protestante a adus maghiarilor bune servicii, — și o să le mai aducă. Așteptez în deosebi și conservarea autonomiei bisericesti și școlare a confesiunilor. O autonomie înseamnă mai mult decât „succesul” că în țară, an de an, câteva mii de copii, slovaci și români, nu vor ști să vorbească, ci să stâlcească, limba maghiară.

Trebue să ne împăcăm cu situația că Ungaria e stat poliglot, în care deosebitele popoare țin cu tărie la neamul lor. Trebuie să evităm nu numai silnicia, ci și aparența unei tendințe din care să se presupună că voim să subminăm existența celorlalte popoare. Și, să nu uităm vorba ministrului baron Eötvös că: problema supremației naționale nu-i alt ceva, decât o *problemă de cultură*.

22. După discursurile deputaților Madarász (pentru) și Străvoiu (a cărui vorbire am resumat-o la alt loc), a luat cuvântul *Molnár* ca să combată pe Zay, Polit, Mocsáry și Străvoiu, — totuși declară că: Noi, maghiarii, facem mai mult un pas de însemnătate principială, dar nu un pas, care ar avea și rezultat practic; căci, de acest proiect de lege n'au să se teamă nici anumiți domni ai naționalităților, dar nici noi, maghiarii, nu prea avem multe de așteptat. — În „consecvență”, oratorul primește proiectul, dar tot odată recomandă ministrului Trefort să îngrijească nu numai ca învățătorul, ci și *preotul* să înțeleagă limba statului și să cunoască literatura maghiară, spiritul și cultura naționalității celei mai numeroase din stat; în acest scop să se ia măsuri ca în seminariile

episcopale învățământul să pregătească, în fiecare an, preoți cunoscători ai limbii statului...

23. Alt deputat, *Carol Gebbel*, respingând proiectul, constată că în Ungaria limba statului e limbă maternă abea pentru *două* din cinci părți ale locuitorilor, — în vreme ce limba maternă, alor *trei* părți din cinci, este alta. Pretenția ca, pentru învățarea limbii de stat să fie obligate *9 milioane* de locuitori din totalul de *15 milioane*, — ceea ce este un fel de siluire, — nu numai că n'ar fi binefacere, dar e patentă vătămare a sentimentului național și stânjenirea dezvoltării libere a popoarelor, prin urmare o atingere brutală a dreptului natural, în scopul desființării naționalităților în interesul maghiarizării.

Al. Romanu
(1826—1897)

Prof. univ. și publicist. Red.
la *Concordia* (1861) și *Fede-*
rațiunea (1866—1876)

24. Intre cuvântările ședinței dela 1 Mai cea mai remarcabilă este a deputatului profesor *Al. Romanu*.

Articolul 44 din 1868, în care se regulează egala îndreptățire a naționalităților, — susține oratorul, — se dă tot mai mult uitării, și nu se ține seamă de nici una din dispozițiile unei legi care garantează și naționalităților oarecare drepturi. Domnii solgăbirăi (pretori), până la cel din urmă notar sătesc, calcă în picioare legea dela 1868.

Poporul român, îngrijat de limba sa, a dat năvală cu petiții către arhieriei săi, să intervină la Tron cu rugări, spre a împedeca pericolul ce amenință. Arhi-păstorii români s'au adresat de-adreptul către acest factor

al legislației, fiindcă știau, din tristă experiență, că înlăturarea proiectului intenționat abia s'ar putea nădăjdui s'o facă celalalt factor al legislației, parlamentul.

Deputatul Romanu amintește adresele făurite în Maramurăș, semnate de doi episcopi ruteni și de funcționari ai statului cari s'au folosit de neștiința poporului român maramureșan și l-au amăgit să subscrie adrese de aderențe către guvernul făcător al acestui proiect de lege.

Privitor la cultura naționalităților, e indiscutabil că, din milioanele contribuite, nu li se acordă un singur procent; românii b. o. n'au nici o școală, căreia statul să-i dea un ban. Și, cu toate acestea, voiți să introduceți limba maghiară în institute ce le susțin *confesiunile* numai cu mijloace proprii.. Aceasta nu e dreptate, — e cruzime.

Despre colegul său Mocsáry, oratorul se exprimă că e unicul deputat maghiar, care a îndrăznit să primească lupta în contra curentului și să desaprobe pe față siluirea ce se intenționează a se comite, spunând națiunii sale un cuvânt de care nu s'a mai auzit în casa aceasta.

Profesorul Romanu se alătură la părerea celor ce nu văd folosul practic, ce ar rezulta din învățarea limbii maghiare în școale primare, iar cât pentru învățători și soartea ce-i așteaptă, e de părere că proiectul aduce o adevărată *confiscare* de drepturi.

Acelaș lucru în privința autonomiei bisericicești.

Iar, din punct de vedere politic, proiectul ajuns lege va provoca nemulțumiri și neînțelegeri, potrivite a slăbi monarhia în afară.

Cere trecerea la ordinea zilei și depune, în acest senz, o moțiune.

25. La 2 Mai 1879 vorbește deputatul *George Pop*, spunând:

Mai mulți domni deputați, împreună cu dl ministru președinte Tisza, ne-au asigurat că intențiunea proiectului este a da naționalităților prilej de-a se înțelege mai ușor între sine; și, de altă parte, nemaghiarii, învățând limba ungurească, să poată ocupa funcțiuni de-ale statului.

Durere însă că noi, nemaghiarii, după cele multe pățite în trecut și în prezent, nu mai putem da crezământ la asigurări de soiul acesta.

Naționalitățile, care de sute de ani locuiesc țara, s'au putut înțelege una pe alta fără cunoașterea obligatorie a limbii maghiare. (*Adevărat! Așa-i!* din partea deputaților români, sârbi și sași). Pe cale particulară dnii deputați maghiari mărturisesc că ținta adevărată a proiectului este maghiarizarea naționalităților cu forța. Năzuințele în direcțiunea aceasta formează coroana calamităților politice care au năpădit țara.

Despre petițiile arhierilor români, prezentate Tronului, deputatul Pop zice: Ceea ce ne doare, este că acel pas a rămas fără rezultat. Dl ministru Trefort însă ar putea profita ceva din aceste petiții.

26. Ședința dela 3 Mai a ocupat-o, în mare parte, discursul deputatului sârb *Nicolae Maximovici*. Stăruind asupra reversului politic al proiectului, vorbitorul continuă:

Să-mi dați voie ca, după cum au urmat unii dintre antevorbitori, să amintesc și eu unele fapte istorice. În a sa *Ratio educationis*, împărăteasa Maria Terezia

vorbește despre șapte națiuni principale în Ungaria, și adică: *Hungari proprii dicti, Germani, Slavi, Croati, Rutheni, Illyri, Valachi*, „*qui omnes linguis utantur propriis*“. La mijlocul veacului al 18-lea Maria Terezia își începe însă opera de germanizare în țările germano-slave și în granița militară; ear urmașul ei, Iosif II, întinde acțiunea de germanizare și asupra Ungariei. Grănițerii militari erau îndatorați să cerceteze școala nemțească. Unul din scopurile principale, urmărite de Iosif II, eră introducerea unei limbi oficiale în monarhia întregă. Silințele împăratului au fost zadarnice. Ungaria de azi cade în greșala iosefinismului, inaugurând o eră politică națională maghiară, spre desființarea naționalităților, care în Ungaria fac *două treimi* din numărul locuitorilor.

Aceasta se petrece în timpul „constituționalismului“ luminat de astăzi, și nu în timpul Mariei Tereziei și al lui Iosif II, când stăpâneà absolutismul militar.

Discuția aceasta ce durează de șase zile, învederează în ce măsură sânt atinse, prin proiect, interesele de existență ale cetățenilor nemaghiari.

Admit *dreptul de supraveghere* a guvernului asupra școalelor naționale confesionale, dar nu și dreptul de *dispoziție* asupra lor, cât timp există o autonomie școlară a confesiunilor.

Un Amos Comenius, care a lucrat și la colegiul din Sárospatak, în Ungaria, azi Academie de drepturi, a zis că introducerea unei alte limbi, decât a celei materne, într'o școală elementară, ar însemnă că voești să înveși copilul mai întâi să călărească, *apoi* să umble...

27. Combaterea neslăbită, din partea deputaților naționaliști, e dusă mai departe, în ședința dela 4 Mai

1879, prin cuvântarea lungă, rostită de deputatul *P. Cosma*. (V. Tel. Rom. Nr. 54 din 1879, în Supliment).

Între altele, vorbitorul se oprește la zelul de activitate desfășurată de *inspectorii școlari maghiari* ca vizitatori de școale, zicând:

Cunosc o sumă de inspectori școlari, cari se pricep la orice în lume numai la învățământ nu! Cunosc inspectori cari nu știu nici un cuvânt din limbă de propunere a institutului ce au să-l inspecteze. Cum va răspunde chemării un astfel de pedagog, ca să rămână judecător obiectiv în examinările sale? El își caută chemarea în faptul de a dovedi opiniei publice maghiare: ce rezultat îmbucurător a izbutit să producă în folosul maghiarizării!

Cum a pregătit guvernul acest proiect? — Cu abatere dela modul uzitat până acum, l-a înlocuit în mare secret și a surprins lumea cu el. Pentru alte proiecte se convocau anchete, se cereau părerile cercurilor interesate, și înainte de-a le prezenta în parlament, se publicau în presă, ca țara să le vadă, să le discute și să se poată orienta.

Proiectul din chestiune vrea modificarea unei legi fundamentale — dela 1868 — într'un mod care, prin rezultatele sale, poate deveni funest pentru țară. Nu-l primesc, prin urmare, drept bază la desbaterea specială.

Camera îl votează.

In Casa magnaților

28. În 8 Mai Camera primește proiectul, ca după a treia citire să fie trimis Casei magnaților, — care s'a grăbit să-l și primească, fără schimbări.

În numele poporului român au ridicat protest puternic mitropolii și episcopii săi.

Primul care a vorbit în această Casă, în ședința din 13 Mai 1879, a fost mitropolitul Blajului, *Ioan Vancea de Buteasa*, subliniind urmările jalnice ce le va avea viitoarea lege pentru întreg învățământul primar.

A urmat la cuvânt mitropolitul dela Sibiu, *Miron Romanul*, cu observarea că și-a exprimat îngrijorările, privitoare la chestiune, în memoriul înaintat Tronului, în numele bisericii ortodoxe române, — act prezentat tot odată și Casei magnaților. Cea mai arzătoare trebuință pentru popor — a zis mitropolitul — nu va fi tocmai învățarea limbii maghiare; guvernul și parlamentul său să caute întâi să ușureze sarcinile grele ale dărilor; iar cât pentru cultura poporului, ea să se facă în limba lui maternă.

Mitropolitul, — în manifestațiile naționale totdeauna timid, alții spun „diplomat“, — își declară din nou patriotismul și „simțămintele amicabile, și tot odată respectuoase, cu care a fost totdeauna *cătră limba maghiară, cătră naționalitatea maghiară, și cătră concepția statului unguresc*“. (Tel. Rom. Nr. 56 din 1879).

Episcopul Aradului, *Ioan Meșianu*, repetă că introducerea limbii ungurești ca obiect obligator, în școala primară a naționalităților, nu se poate face decât în detrimentul autonomiei bisericesti, al instrucțiunii pentru popor, și tot odată al moralității publice.

Episcopul gr. cat. dela Lugoj, *Dr. Victor Mihályi de Apșa*, dă câteva exemple despre zelul cum se bat în capete dispozițiile art. 38 din 1868 cu măsurile luate în noul proiect.

După votare

29. Și glasurile vlădicești din Casa magnaților, și ale deputaților nemaghiari din Cameră, au resunat în

deșert, pe lângă tot tactul și toată obiectivitatea exemplară ce și-au impus, în vorbirile lor, și unii, și alții.

Correspondentul din capitala ungară al ziarului *Tel. Român* comentează situația, și scrie (în Nr. 53 din 1879):

Interese de a doua mână au preponderat, și proiectul, cu pușine modificări înăspritoare, a fost primit de majoritatea dietală. Trebuie să observ că iudaismul și neofilismul au devenit, pentru stat, o calamitate: evreii și neofiliții (gubernamentalii cu orice preț, „Mamelucii“), acești paraziti exploatează natura aplecată spre șovinism a maghiarilor, în scop ca bunăînțelegere, între popoarele Ungariei, să devină imposibilă. Deosebitele națiuni sânt, pentru evreii, obiecte de exploatare. Iudaismul e conjurațiunea organizată care, prin Alianța izraelită, împânzește suprafața pământului. În Ungaria, evreii au câștigat, prin îndrăzneala lor (și prin alte mijloace) atâta putere, încât au reușit să terorizeze, cu ocazia desbaterilor și a votării legii școlare, o considerabilă parte a deputațiilor maghiari, cari n'au mai cutezat să ia cuvântul împotriva proiectului, ear dela votare au absentat... În cât privește pe români — închee correspondentul, — noi vom avea să ne luptăm acum nu numai pentru naționalitatea noastră, ci și pentru cultura noastră... Dumnezeu să ne ajute și să ne întărească!

Urmări

30. Organele slăpânirii, în căutarea de motive pentru distrugerea așezămintelor române culturale, înființate fără sprijinul statului, obțin acum nou îndemn prin legea dela 1879, votată împotriva opoziției generale a naționalităților.

S'a publicat, ceva mai târziu și planul de învățământ

al limbii maghiare, care începea în clasa a doua primară, și anume:

la școala cu 1 învățător, în	3 $\frac{1}{2}$ ore,
" " " 2 învățători, " 6 "	
" " " 3 " " 8 "	
" " " 6 " " 14 "	

pe săptămână.

Lafurea slabă a legii școlare se găsește însă în felul cum se aplică. Ceice aveau s'o aplice, erau conduși nu de înțelesul, mai mult sau mai puțin lămurit, al paragrafului, ci de duhul celor ce declamau de creierea grabnică a statului național în locul celui poliglot.

Întâia urmare a legii s'a văzut în scăderea considerabilă a numărului școalelor primare nemaghiare și înlocuirea lor cu școale comunale sau de-ale statului.

Abuzurile, în acest scop, erau numeroase, — și toluși, după lungă și grea sbuciumare, limba maghiară n'a putut înregistra progresul dorit sperat, — afară de cel profetit de Ludovic Mocsáry...

31. Activitatea școlară, a guvernelor din anii următori, bătătoarește drumul obișnuit: în 1883 se impune limba maghiară în școale secundare, în 1891 se hotărăște înființarea de școale fröbeliene, unde copiii naționalităților să fie instruiți ungurește începând la vârsta de 3 ani...

(Această nouă încercare de desnaționalizare, grădinile de copii, se cheamă ungurește „Ovoda”, sau „ovodău”, cum îi zicea țăranul. Cercetarea poruncită a „ovodăului” a produs la români firească și mare nemulțumire, dar, în aceeași vreme, și un sentiment al ridicolului. Acest din urmă găsește interpretare în versuri glu-

mețe, apărute în gazetele vremii, ca următoarele, despre copilul care s'ar codi să meargă la așa grădiniță:

*„De nu vîi cu binișorul,
Vine-un domn solgăbirău;
Fără forme te ridică
Și te 'nfundă 'n ovodău“...*

Experimentarea însă nu s'a sfârșit nici cu aceasta).

Coroana operei se așează, la anul 1907, prin legea contelui *Apponyi* care dispune ca în timp de 4 ani elevul român al școlii primare să știe vorbi și scrie la înțeles limba statului, iar învățătorul să întrebuițeze limba aceasta și în școală, dar și afară de școală.. Dacă s'ar dovedi că învățătorul e „rău patriot“, va fi disciplinat de minister, salariul i se va opri și școala are să fie — neapărat — suprimată...

Manuale școlare oprite

1. Consiliul administrativ al comitatului Făgăraș, — în adresa (din 15 Ianuarie n. 1877, Nr. 25), semnată de vicecomitele Codru Drăgușanu și scrisă tot în limba maghiară către arhiepiscopul român din Sibiu, — cere să se comunice autorităților școlare din comitat o listă a manualelor oprite de guvern de-a fi folosite în școlile din patrie.

Consistorul arhidiecezan (în 12/24 Februarie 1877) hotărăște, la propunerea referentului Ios. Hodoș, să ceară dela ministerul instrucțiunii publice să comunice Consistorului o listă de toate manualele și mijloacele de învățământ interzise în școlile țării.

Ministrul (cu data de 6 Iunie 1877, Nr. 14.011) a comunicat Consistorului lista cerută, care apoi s'a trimis și organelor noastre școlare prin o circulară (Nr. 1941 Șc. din 26 Nov. 1877).

Lista cuprinde titlul publicațiilor interzise de guvern între anii 1873-1877, — cu totul 47 manuale și atlase, — între care românești sânt 14. Celelalte aparțin limbilor: slovacă, croată, sârbă, ruteană, și germană.

Publicațiile românești oprite sânt următoarele:

- a) Abecedarul lui Basiliu Petri, Sibiu, 1874;
- b) „Lepturariu“ lui A. Pumnul, Viena 1862-1865;
- c) Geografia lui G. Vlădescu, ed. 13 București, 1868;
- d) Geografia lui M. Michaescu, ed. 3 Buc. 1873;

- e) *Istoria românilor*, de Treb. Laurianu, Buc. 1873;
 f) *Allante geografic*, de acelaș, Paris-București, 1868;
 g) *Istoria patriei*, de I. M. Moldovanu, (Blaj, aprobată de arhidieceza Blajului);

*August Treboniu Laurianu
 (1810—1881)*

Fost Prof. la Facultatea de litere; membru al Acad. Rom.; fruntaș conducător în mișcarea ardeleană din 1848 și din anii următori. Cunoscut și ca autor didactic

h) *Geografia*, de Silviu Sălăgianu, Viena, 1871;

i) *Istoria Transilvaniei*, de I. V. Russu, Sibiu, 1865;

k) *Istoria Ungariei*, de Meletiu Dreglici, Timișoara, 1874;

l) *Geografia (Ungariei)*, de Dem. Varna, Sibiu, 1875;

m) *Carte de lectură*, de Visarion Romanu, Sibiu, 1875.

n) *Legendariu*, de Ștefan Popu, Blaj, 1872;

o) *Istoria românilor*, de I. Tuduscescu, Arad, 1876. (Autorul e dat în judecată ca agitator în contra statului).

Motivele interzicerii acestor publicații nu sânt indicate, decât, aproape totdeauna, prin cuvintele: „Magyarország úgy közzögi, valamint tényleges állapotával me-

rően ellenkeznek“, — sânt cu totul contrare dreptului public și stării de fapt a Ungariei.

Cum se vede din listă, ministrul ungar, de franțuzească origine, a dat cărților românești o specială atențiune...

2. Înălăturând, din școalele noastre, manuale numeroase, dar fără ca procedura aceasta să fie susținută prin citarea pasagiilor dificultate, Consistorul mitropolitan — spre a luă măsuri în consecvență — invită (în 14 Iunie 1878, Nr 150 M. 1877) Consistorul arhiepiscopozan ca până la 15 August 1878, să raporteze Consistorului mitropolitan :

a) care din cărțile, destinate școalelor noastre, s'au oprit de cătră regim?

b) când și din ce motive?

c) ce pași s'au făcut, din partea Consistorului arhiepiscopozan, față de măsurile regimului, și cu ce rezultat?

Referentul școlar, face, la actul acesta (prezentat în 18 Iulie 1878 Nr. 1912 Șc.), următoarele observări:

a) Din lista împărtășită de ministerul cultelor și instrucțiunii publice, și primită în urma adresei Consistorului, se poate vedea titlul publicațiilor oprite pentru școale, — listă comunicată și inspectorilor noștri districtuali spre a o face cunoscută învățătorimii, pentru conformare și înconjurarea de eventuale procese.

b) Când s'au oprit aceste publicații, se vede din aceeaș listă; din ce motive s'a făcut interzicerea, se arată în adresele ministeriale: dar, toate motivele dintr'insele, se pot reduce la un singur pretins motiv: că adevăratele cărți ar propaga idei în contra statului maghiar.

c) Că ce pași a făcut acest Consistor față cu interzicerile ministrului, avem onoarea a răspunde: Con-

sistorul nostru n'a făcut nici un pas; pentrucă, în lipsa de o lege în privința aceasta, și în fața omnipotenței guvernului, Consistorul n'a aflat nici de consult, nici de oportun, a face reclamațiuni la guvern pentru admiterea sau neadmiterea cutărei cărți în școalele confesionale române; cu atât mai puțin am putut să cerem guvernului punerea în vedere a acelor *pasagii* din cărțile oprite, — pasagii care ar lovi în legile statului, neîndrumând pe guvern, în acest punct, nici o lege, iar noi neavând razimul legal, — decât, poate, dreptul de a-i cere explicațiuni... Cu toate acestea, nu sântem în contra, ba dorim chiar ca Prea Ven. Consistor Mitropolitan să vină cu o propunere eficace, în privința aceasta, la cel mai apropiat Congres național-bisericesc, spre a se înțelege și pune în armonie, pe cât se va putea, cu guvernul, în ce se ține de manualele române interzise. —

3. Când se înmulțeau interzicerile de manuale pentru școala primară, Comitetul Reuniunii învățătorilor români din Țara Bârsei, prin președintele său, Ștefan Iosif, arată (la 29 Sept. 1878) Consistorului, că adunarea generală a Reuniunii, ținută în 18 și 19 August 1878, a hotărât să se introducă, în școalele noastre primare, de pe teritoriul acestei Reuniuni, mai multe — trei — cărți didactice, scrise de: Popea, Petri, Dorca.

Se răspunde (în 4 Nov. 1878) protopopului Iosif Barac, în Brașov I, cu însărcinarea să comunice Comitetului Reuniunii, că introducerea de cărți didactice în școalele noastre confesionale cade în competența Sinodului eparhial, la propunerea, directă ori indirectă, a Consistorului; prin urmare, hotărârea menționată a Reuniunii se poate considera numai ca propunere, — care se va putea trata la timpul său prin corpurile competente.

Senatul Școlar și Sinoadele Eparhiale din 1876—1880

1. Sinoadele arhidiecezei transilvane, compuse conform Statutului Organic (§ 87) din 20 preoți și 40 mireni, se întrunesc, și în anii aceștia, credincioase direcțiunii și principiilor statorite sub binecuvântata păstorire a lui Șaguna: de a-și regulă, administră și conduce independent — între marginile legilor țării — trebile bisericesti, școlare și fundamentale, în cercul de activitate a celor *trei* Senate, ale Consistorului eparhial, separate unul de altul și anume:

- a) Senatul strâns bisericesc,
- b) Senatul Școlar*, și
- c) Senatul Episcopesc, (§ 113).

Membrii sinodali, clerici și mireni, îngrijind de susținerea libertății religioase și a autonomiei dobândite prin Statutul menționat, urmează a căuta și a găsi căi și mijloace, cât mai nimerite, întru propășirea tuturor așezămintelor înființate și sporirea lor, asigurându-le viitorul în toate împrejurările.

Greutățile întâmpinate sânt numeroase și felurite, și condiționate de multe cerințe, care fac ca progresul să fie când mai luminos, când mai umbrit, dar niciodată — regres descurajator.

* Atributele sale v. Stat. Org. § 122.

In 1875/6

2. Ca referenți în Senatul Școlar, în anul sinodal 1875/6, sânt arătați: Ioan Bran de Lemeny, Elie Măcelariu și Dr. Ilarion Pușcariu, ajutați de alți asesori consistoriali.

Raportul anual către Sinod, despre lucrarea pe terenul școlar în decursul aceluia an, începe cu o scuză, „că în anul acesta nu este în plăcută pusefiune (situație) a arăta probe mai învederate ale activității sale“.

Referentul școlar lipsind, a fost înlocuit, în primele luni ale anului sinodal, prin membri din alte senate. „Așa au decurs lucrurile până în 10 August (1875), când dl referent școlar, Ioan Bran de Lemeny și-a notificat abdicarea (demisia) dela postul de referent școlar, fără motivare, rezervându-și a motivă, mai târziu, abdicarea sa“. (Nu știm, dacă în adevăr și-a motivat-o în scris).

În 10 Decembrie 1875 a renunțat și subreferentul școlar Elie Măcelariu „dela purtarea referadei școlare“, — care fu încredințată protosincelui Dr. Ilarion Pușcariu profesor; — acesta o poartă din Noembrie până la Sinodul din 1876.

Raportul înregistrează, ca cifre :

Au intrat în resortul Senatului Școlar (din 20 April 1875 până în 1 April 1876) 1150 „exebite“ (acte); s'au rezolvit, din acestea, 1100 piese, aproximativ 500 acte „meritoriale“, restul afaceri „curente“, — în 9 ședințe, cu 6 mai puține decât în anul precedent.

Conținutul actelor se rapoartă la: înstituirea de grădini școlare, pensionarea învățătorilor, evidența absențelor etc.

Abuzuri: În protopopiatele Cluj, Unguraș, Bistrița, Paloș și Treiscaune s'au ivit cazuri, unde creștinii noștri au fost obligați să susțină, pe lângă școala lor confesională, și pe cea comună (a statului). Intervenirea, la organele de stat, pentru scutirea comunelor bisericesti de sarcini îndoite, a fost zadarnică.

Cursuri suplimentare: Așa numitele cursuri „supletorii” învățătoresți au dat rezultate mulțumitoare. Au participat la cursuri 423 învățători, cam jumătate din numărul învățătorilor noștri din arhidieceză. S'au cheltuit, pentru cursuri, 2457 florini v. a.

Urmează date statistice despre *Seminar, școlile din Brașov și Brad*, ca școlile secundare confesionale, învățători aplicați (în a. 1874/5) 917 la 747 școlile primare confesionale.

La sfârșit Consistorul atrage atențiunea Sinodului „asupra scăderilor de care pătimește senatul școlar, precum s'au indigitat la începutul acestui raport, spre a lua măsurile de lipsă pentru delăturarea acelor pe venitoriu (viitor), ca astfel cauza școlară să poată prospera după cum pretinde timpul de astăzi.” (Ședința din 9 April 1876, Nr. 1015 șc.) Semnează: Dr. Ilarion Pușcariu, referent.

In 1876

Sinodul și-a început lucrările în tradiționala Duminică a Tomei, 11/23 April, în sala Seminarului „Andreian”, prin discursul rostit de arhiepiscopul mitropolit *Miron*, intrat în funcțiune aici, în Sibiu, înainte cu un an. Președintele arhiepiscop spune dela început:

„piedecile provenite din mai multe părți și însuși greutatea afacerilor arhidiecezane au adus cu sine: ca

eu însumi să fiu silit a marcă anul nostru trecut (1875) de un an în rezultate vizibile puțin fructifer, și prin urmare puțin apt de a mulțumi așteptările reprezentanței arhidiecezane“.

Discursul vestește membrilor sinodali, că sarcina arhiepiscopului actual este a pune baze firme la prosperarea arhidiecezei „prin restaurarea păcii interne în corpul nostru bisericesc“. În alt loc: „Cu deosebire vă poftesc, dlor, să binevoiți a lucra din toate puterile, în lăuntrul Sinodului nostru și afară de Sinod, pentru întruparea păcii și a concordiei în sinul arhidiecezei noastre“.

(Precizările, în chestiunea „întruparea păcii și a concordiei“, lipsesc).

Cu Dumineca Tomei din 1876 se făcea începutul unui nou period de 3 ani în viața constituțională bisericească din Ardealul ortodox.

După verificarea din 12 April, a membrilor Sinodului, s'a ținut în 13 April, — „în cea mai mare parte secret“ — ședință, raportează Tel. Rom. (Nr. 30 din 1876); iar ședința a patra, cea din 14 April s'a schimbat, din publică, iarăș ședință secretă.

În ședința din 17 April 1876, — a noua — s'a ales „asesor ordinar“ (salarial) al Senatului Școlar *Iosif Hodoș*, vicecomitele Zarandului, cu unanimitate de 47 voturi.

S'a prezentat, în ședința din ziua următoare, „Proiectul de regulament“ pentru școale primare gr. or. din arhidieceză, elaborat în urma unei hotărâri a Sinodului din 1875. S'a decis:

Proiectul rămâne la referențul școlar spre a fi studiat în amănunte până la viitoarea sesiune; Consistorul va invita învățătorii dela cursurile „supletore“ să-și facă

observările la regulament, spre utilizare și raportare la Sinod.

Se mai cer, din partea Sinodului, următoarele proiecte:

- a) pentru școale secundare;
- b) pentru institutul seminarial teologic-pedagogic;
- c) pentru stabilirea incompatibilității învățătoresți și profesorale.

Intru ajutorarea învățătorilor, îndeosebi a celor din Treiscaune, dela școalele „mai expuse”, se susține în bugetul anului suma de 3000 florini v. a.

Alte cereri, pentru sesiunea cea mai apropiată: proiect de reorganizare a instit. pedagogic și teologic; informațiuni și raport: dacă n'ar fi nimerit a se înființa „*cursuri pedagogice*” pe lângă gimnaziile (!) noastre din Brașov și Brad;

Consistorul să întreprindă pașii necesari pentru grabnica înființare a unei „*școale practice*” (de aplicație) pe lângă institutul pedagogic;

pentru demonstrații practice în agricultură să se caute grădină potrivită;

diferite date statistice școlare, — pe lângă observarea că „unii dintre domnii protopopi nu și-au împlinit datoria, arătând în mod neconștientos (?) numărul copiilor cari au frecventat școalele”, etc.;

proiect de statute pentru pensionarea învățătorilor noștri confesionali;

dispoziții pentru ținerea catehizației cu adulții în Dumineci și sărbători;

Consistorul va avea să trimită comisari și bărbați de școală, în diferite cercuri, pentru inspecția școlară sau pentru alte chestiuni importante de învățământ; în

scopul inspecțiilor să se pună la dispoziția Consistorului suma de 600 florini v. a. —

Astfel Sinodul dela Sibiu, prin o serie osârdioasă de îndatoriri, dovedește pentru Senatul Școlar, cu noul său referent, un interes extraordinar. Povara impusă cerea neapărat umeri lași nu numai dela unul, ci dela toți, sau aproape toți, cei înrolați în serviciul școlai și bisericii, și retribuții, peste tot, cu economia dictată de oameni și împrejurări.

4. În materia de „întruparea păcii și a concordiei în sinul arhidiecezei“, se publică în *Tel. Rom.* mai multe articole cu aprețieri la situație, scrise de respectabili bărbați, cum ne încredințează redacția foii conduse de Nicolae Cristea.

„În urma faimelor netemeinice, (spune art. din Nr. 35) răspândite din partea unor jurnale, — după cum se vede, rău orientate, — publicul nostru crede că în Sinod au să se întâlnească două sau chiar mai multe oștiri inimice... Mulțămită însă ceriului, că lipsiră atât taberele aceste inimice, cât și luptele... În sinul sinodului nostru încă au existat, și poate că vor mai exista și în viitor, *partide*, — însă *partide* în senzul cel bun al cuvântului, sau întruniri de indivizi cu aceleași principii, cu scop de a conlucra numai spre binele și prosperarea bisericii“. Contrarul împăciuirii — zice articolul — nici n'a existat în faptă, și totul ce eră de restabilit, a fost numai încrederea reciprocă, sguduită pe baza unor suspicionări neîntemeiate. Restabilindu-se această încredere, Sinodul a lucrat în deplină armonie...

(Va să zică, nedumeririle și povățuirile, din discursul dela deschiderea Sinodului, covârșau măsura).

In 1877

5. Arhidieceza, — spune raportul Senatului Școlar pe 1876/7 către Sinod, — are 733 școale primare, cu 827 învățători.

Dintre aceștia sânt:

624 provizori, și abea

203 definitivi;

cu certificat de calificare 189,

fără „ „ „ „ 638, —

prea mulți de-o parte, și prea puțini de altă parte.

Afară de aceste școale confesionale, se găsesc, în 50 de comune, școale comunale.

Consistorul a cerut, în cursul anilor, dela guvern „sprijinirea proporțională a școalelor noastre din sumele votate de dieta țării pentru instrucțiunea publică“. Refuz categoric.

Și așa, din suma de 800.000 (optsutedemii) florini, nu s'au împărțit școalele confesionale române nici de astă dată.

Școalele secundare confesionale, din Brad și Brașov, arată, totuși, oarecare progres.

6. Raportul comisiunii școlare a Sinodului, — raportor Ștefan Iosif dela Brașov, — vine la ordinea zilei în ședința (a noua) din 11/23 April 1877.

Sinodul decide:

Consistorul se încredințează a întocmi raport amănunțit despre piesele (actele) intrate, rezolvite, și rămase în restanță;

câte școale sânt și câte s'au înființat în cursul anului; în care comune nu sânt școale;

care protopopiat se află mai înaintat(?) în privința școalelor;

care dintre protopopiate n'a trimis datele școlare cerute;

vizitatu-s'au școalele, în care părți, și cu ce fel de rezultat;

cu raport la școale din comune cu locuitori ortodocși și greco-catolici, Sinodul hotărăște ca acolo, unde una sau alta din cele două confesiuni n'ar fi în stare să susțină o școală proprie, să se împreune ambele confesiuni spre a susține o școală cofeșională, conform aranjamentelor ce se vor face.

Sinodul revine pe lângă înființarea unor „*cursuri pedagogice*“ la gimnaziile noastre din Brașov și Brad. (Rostul, de „*cursuri pedagogice*“ în gimnazii, nu se lămurește).

Se repetă și însărcinarea de a înființa „*școala normală (primară) model*“, — școală de aplicație, — pe lângă Seminarul Andreian, — și se votează suma de 150 florini.

În chestiunea unui *fond comun* de pensii învățătoarești pe întreaga mitropolie, Sinodul declară că nu poate participa la creierea unui astfel de fond, căci relațiile arhidiecezei, în această privință, sânt altele decât în cele două dieceze, a Aradului și a Caransebeșului. (Guvernul se va fi bucurat de hotărârea Sinodului).

Membrul S. Piso, cerând ca referentului școlar să i se voteze 300 florini ca „*relut pentru cuartir*“, la propunerea comisiunii „se rezolvează într'acolo ca referentului școlar să i se asigneze suma de 200 florini“.

Se votează în ședința ultimă, din 13/25 April, cu puține modificări, proiectele: de incompatibilitate, și al seminarului.

Sinodul din 1878

Biserica și ortografia latinistă. — 1. În planul preocupărilor sale culturale, biserica ortodoxă națională a cuprins și chestiunea de limbă și ortografie, și a căutat ca în discuțiile, aprige adese ori, dintre etimologiștii și fonetiștii veacului trecut, — când se produsese în cercurile române din Ardeal și Bănat o desorientare și confuzie în această chestiune, — să îndrumeze mișcarea culturală a vremii, smulgând-o din calea rătăciță ce apucase.

2. Mitropolitul *Miron* spunea, într'una din ședințele sinodale din 1877, că pentru a prezenta Consistorului un *text corect* al „protocoalelor” (proceselor verbale) încheiate de Sinodul arhidiecezan, „*reviziunea stilară a protocoalelor sinodale.. am avut a o face eu însumi*”... și că tipărirea lor a cerut timp mai îndelungat „*din cauza multor defecte stilare în protocoale*”. Va să zică însuși șeful bisericii noastre își luă sarcina de-a îndrepta multele greșeli de limbă ale păstorișilor săi, membri ai Sinodului format din clerici și mireni, cari făcându-și studiile, în mare parte, la institute străine și înapoindu-se acasă de obicei cu simțul de limbă slăbit, n'aveau puțința de-a scrie o limbă corectă și clară română.¹

3. În Sinodul din anul următor 1878, tot mitropolitul *Miron* intervine în cauza *ortografiei* române, și înainte de-a deschide ședința a treia, în 24 April v. 1878, — raportează T. R., Nr. 49, — invită membrii sinodali la o „conferință” pentru a răspunde întrebării: „*În care ortografie, — etimologică, sau fonetică, — să se tipărească protocolul Sinodului de acum?*”

¹ Vezi: Protoc. Sinod. Sibiu, 1877, pag. 99.

Au luat cuvântul, în conferința închinată ortografiei, mai mulți deputați și dintr'o tabără, și din alta.

Și anume:

Ion Cavaler de *Pușcariu* e de părere să rămâie treaba în *statu quo*, adică să se lipărească în ortografia în care s'au tipărit protocoalele anilor trecuți, una fiind că problema ce ne preocupă, nu este coaptă de ajuns(?); alta, fiindcă tocmai se termină periodul sinodal, când deci nu i se pare oportun a introduce schimbări; în sfârșit crede, că mai trebuie să așteptăm, — până vor decide autoritățile chemate: Academia Română, Asociațiunea transilvană etc., și apoi să ne rezolvim.

Dep. *D. Comșa*, profesorul seminarial afirmă că nici conferința de față, nici Sinodul n'au să hotărască în cauza aceasta, și propune ca felul ortografiei, pentru protocolul Sinodului, să se lase în buna chibzueală a biroului.

Nicolae Popea, vicarul arhiepiscopesc, episcopul de mai târziu al Caransebeșului, declară: Noi, românii de dincoace de Carpați, avem aslăzi să ne conformăm literaților și literaturii din România, căci în deșert ne vom împotrivi torentului fonetic de acolo. Vicarul Popea pledează pentru introducerea scrierii fonetice, parte și mai ales în favoarea și interesul uniformității, parte spre a înlesni împământenirea literaturii în sinul poporului, care nici când nu va aderă la ortografia etimologică, atât de greoaie și nepractică; mai observă că deși abea ieri alaltăieri s'a făcut un modest început cu introducerea și la noi a ortografiei fonetice, protopopii, preoții și învățătorii au și început, în mare număr, a se folosi de această ortografie în hârtiile oficiale și în învățământul scoalelor primare.

Din partea etimologiștilor iau cuvântul, sprijinind părerea Cavalerului Pușcariu, membrii *Iosif Hodoș* și *Partenie Cosma*.

Fonetismul își găsește cald apărător în persoana lui *Visarion Roman*, care afirmă că „ruginitul etimologism” e de natură să facă imposibilă celirea corectă a lucrurilor scrise și tipărite.

Asesorul consistorial, *Zaharie Boiu*, ales în acelaș an membru corespondent al Academiei Române, susține că Sinodul are să fie conservativ în chestiuni cum este ortografia limbii. Adoptă părerea Cavalerului Pușcariu, — care a și ieșit biruitoare.

4. Imediat după conferință, președintele deschide ședința sinodală, în cursul căreia s'a ivit deodată și problema — ortografiei. Și anume: luând cuvântul deputatul *Bartolomei Baiulescu*, parohul brașovean, constată anomalia ce domnește în actele bisericești oficiale cu privire la *ortografie*, și arată că este de neapărată trebuință să se reguleze chestiunea atât în interesul învățământului școlar, cât și al progesului în general. Dep. *Baiulescu* declară:

„Având în vedere, că există o ortografie a Consistorului arhidiecezan din anul 1862, Nr. 1022, care îndatorează organele bisericești și școlare să folosească ortografia *Comisiunii române filologice ardelene*, sau așa numită *cipariană*;¹

„având în vedere, că mai multe conferințe profesionale și învățătoresci din Arhidieceză au arătat împrejuarea că ortografia *Comisiunii filologice ardelene* este prea grea pentru instruirea copiilor în școalele noastre; ba, în mai

¹ Vezi: Cap. 2, pag. 31, 32

multe părți, s'a și adoptat și se folosește ortografia cu semne (fără a lua în seamă ordinul consistorial);

„având în vedere că se tipăresc cărți școlare și de religie cu ortografia fonetică și altele cu cea cipariană, cărți care produc încurcătură în școală;

„având în vedere că procesul ortografiilor va dura încă o jumătate de veac(?) și mai mult, fiindcă nu se pot opri filologii a ajunge la ceea ce va fi mai bună, și nu putem purta greutatea și împedecarea instrucțiunii până atunci, — îmi iau voie a așterne următoarea propunere:

„Sinodul, considerând că ortografia cu semne e mai ușoară pentru instrucțiune în școalele noastre, decide, până la altă dispozițiune, să se folosească ortografia cu semne la instrucțiune și în afacerile bisericesti și școlare din Arhidieceză. Consistorul arhidiecezan va înștiința organele bisericesti și școlare despre acest concluz“.

Această propunere, a deputatului Baiulescu, s'a transpus, spre cercetare și dare de părere, Comisiunii pentru propuneri. Comisiunea însă, — pe semne, spre a nu atingea prea mult susceptibilitatea latiniștilor, bărbați cu trecere în viața publică a țării, — n'a mai raportat nimic în această afacere; iar „Protocolul“ sinodal dela 1878 s'a tipărit, *pentru ultima oară*, cu ortografie latinistă.

În anul următor, 1879, fonetismul își face intrarea și în redactarea proceselor verbale din Sinodul arhidiecezan dela Sibiu.

5. Dacă latiniștii au pierdut procesul în cauza ortografiei, faptul nu înseamnă nici pe departe că, în general, tendința latinistă are să fie neapărat osândită.

Latiniștii noștri își reclamă, cu toată dreptatea, meritul de-a fi pus o piedecă năvălirii slavonismelor în limba română, ca și a prea numeroaselor *neologisme*, — mai cu seamă franțuzisme, — ce au năpădit (și mai năpădesc), slăbind sau eliminând vechi elemente latine din scrisul românesc.

În opera aceea, de mișcare culturală și cărturărie, desfășurată pe vremuri de fonetiști și latiniști în obiect de limbă și ortografie, trebuie să relevăm buna colaborare între mireni și cler.

Faptul colaborării în armonie îl datorăm, negreșit, în mare parte, și inaugurării așa zisei vieți constituționale bisericești, introduse, la românii de dincoace de munți, prin Statutul șagunian.

Amintitul mitropolit, Miron Romanul, în anul 1879 la împlinirea primului period de zece ani din viața constituțională bisericească, s'a simțit dator să spună deputatilor adunați în Sinod: Felicit biserica noastră națională că i-a succes a-și creia, a-și asigură și a-și desvolla instituțiile ce ni le dă Statutul Organic: acestea leagă împreună cler și popor, stârnesc interesare vie pentru binele comun în viața bisericească, dau îndemn la cooperare spre scopurile comune; asigură moralul, dreptatea, echitatea etc. Datorită acestei împrejurări, avem instituțiuni liberale frumoase, „ca nicăiri în altă biserică”, — a încheiat cuvântul arhieresc, inspirat de duhul solidarității între fiii bisericii.

6. Deschidem o scurtă paranteză în legătură cu ortografia în școala confesională.

Învățătorimea română eră în deosebi activă în che-

stiunea introducerii ortografiei dela Iași în învățământul primar.

La Satulung, locul natal al lui Nicolae Popea, s'au adunat în conferință, la 8 Septemvrie 1876, învățătorii dela școalele capitale primare române din Brașov și Satulung, și au discutat problema ortografiei în școalele noastre primare. Procesul verbal, „protocolul“ conferinței, scrie: Având în vedere cumcă ortografia cu sedile e cu mult mai înlesnicioasă și mai corespunzătoare, conferința decide ca: pe viitor să se primească în școalele noastre populare manuale tipărite cu ortografia cu sedile. În consecvență Ven. Consistor arhidiecezan, ca senat școlar, este rugat a lua în considerare dreaptă această dorință.

Consistorul răspunde (în 23 Oct. 1876, Nr. 2612), că deși ortografia cu sedile ocupă din zi în zi teren tot mai mult și practicabilitatea ei pentru învățământul elementar este incontestabilă, totuși, având în vedere importanța obiectului, concluzul conferinței învățătorilor din Brașov și Satulung va fi înaintat celui mai de aproape Sinod arhidiecezan, spre „competență decidere“. —

7. Luăm firul desbaterilor sinodale din 1878:

Ion Cav. de Pușcariu propune în ședința a patra (26 April v.):

a) Să se introducă instrucțiunea *practică în meserii* la institute pedagogice;

b) Să se înființeze în Arhidieceză un institut pedagogic (școală normală) pentru formarea de *învățătoare*, — prezentându-se Sinodului viilor proiecte în această materie.

În chestiunea vizitării școalelor, Sinodul, în aceeaș sedință, decide:

a) Inspectorii cercuali de școale vizitează cel puțin de două ori, în anul școlar, toate școalele primare confesionale din cercul lor;

b) Pe temeiul vizitării se înaintează Sinodului protopopesc un raport cu următoarele date: I. Clădirea școlară corespunde cerințelor legii? — II. Învățătorul ce calificăție are? Ce salar primește? — III. Școala e înzestrată cu mijloacele de învățământ necesare, și școlarii cu cărți? — IV. Câți școlari a examinat inspectorul și ce progres a constatat?

c) Raportul are să se trimită și Consistorului;

d) Vizitarea o poate face și unul dintre preoții sau învățătorii, delegați ai inspectoratului tractual. —

Membrul *B. Baiulescu*, prof. brașovean, unul dintre ceice purtau deosebită îngrijire de soartea și viitorul *meseriașilor* români, cere (în șed. a 6-a, din 28 April v.) dela Consistor: publicarea unei circulare către comitetele protop. și parohiale, ca să îndemne părinții cu copii să-i aplice la *meserii*; ucenicii ortodocși români să fie instruiți în scriere și cetire; Consistorul să pregătească pentru Sinodul din 1879, proiectul înființării unei școale de meserii în Arhidieceză.

8. Ședințele sinodale începute în Dumineca Tomei, se socoteau drept evenimente în viața bisericească și școlară a românilor ardeleni și bănățeni.

Alături de părțile îmbucurătoare ale desbaterilor s'au ivit și unele supărătoare, — ca b. o. faptul că domnii reprezentanți se opresc adeseori prea lung asupra che-

stiunilor de a doua mână; ear unele, dintre cele importante, se restrâng pe zilele ultime ale sesiunii, când apoi se votează în grabă, sau se amână, „în lipsa de timp“; — așa la Sinodul arhidiecezan, din 1878, cauza școlară n'a putul ajunge la desbatere.

De aceea *Tel. Român*, la încheierea Sinodului, avea dreptate să facă următoarea critică (Nr. 51): „Când omul poate spune un lucru cu 10 cuvinte, să nu se folosească de vorbiri de câte o jumătate de oră, căci Sinodul nu este palestră a oratoriei, ci este un loc s(f)ânt. . interesul bisericii pretinde ca acest rău (atât de general!) să încete(ze) dela o vreme. Noi, în biserică, atâtea lucruri avem de făcut prin sinoadele noastre, încât n'ar trebui să ne mai rămână timp pentru lucruri bagatele. Mai toate terenele activității publice ni sânt deocamdată închise; de aceea să ne concentrăm puterile a aduce treaba bisericească la o stare mai înfloritoare“...

In 1879

9. La împlinirea primului period de zece ani, din viața constituțională bisericească a românilor din mitropolia Ardealului, președintele arhiepiscop *Miron*, în cuvântul de deschidere (in 8 April v. 1879) a Sinodului arhidiecezan, constată, cum am amintit la alt loc, că: biserica noastră națională a izbulit să-și creeze, să-și asigure și să-și desvolte instituțiile ce ni le dă Statutul Organic. Aceste instituții sânt menite între altele „a stârpi toate abuzurile de pe terenul bisericesc“.

Vorbitorul remarcă, și la această ocazie, oarecare scăderi, în popor și la cărturari, cari „încă nu se știu folosi bine și corect de drepturile ce se dau prin noile instituții organice în viața bisericească,“ — și își exprimă

Îngrijorarea că sinodalitatea, care cere dela credincioși jertfe mari materiale, va cere, din an în an; și mai multe; de aceea spre a le preveni, emite ideea (neormală de un început de înfăptuire) de-a se înființa un *Fond central*; — din acesta ar fi să se acopere toate cheltuelile împreunate cu sinodalitatea, și, peste tot, cu noul organism bisericesc.

10. Comisiunea școlară a Sinodului vine — în ședința șaptea — cu raportul său, despre activitatea anuală prezentată de Consistor ca Senat Școlar, care, prin referentul său Ios. Hodoș, arată:

a) Cum s'au executat concluziunile Sinodului precedent;

b) O statistică, succintă, despre starea școalelor noastre confesionale;

c) Alte chestiuni școlare. —

Din cele prea numeroase concluzii sinodale, raportul consistorial spune: care și întru cât a fost executat, în marginile posibilității.

În 4 „conspecte“ se înaintează date statistice:

despre copiii obligați la cercetarea școalei în 1877/8, în comparațiune cu anul precedent;

despre starea clădirilor școlare și valoarea lor;

despre învățătorii aplicați la școale;

apoi despre școalele noastre din Sibiu, Brașov și Brad, și în sfârșit

despre catehizațiune.

11. Raportorul comisiunii, profesorul dela Brașov, *Dr. Nic. Pop*, propune, iar Sinodul primește: despre șase puncte ale raportului consistorial se ia act. La celelalte puncte însă comisiunea școlară a găsit „*emancități*“, —

(va fi, probabil, lipsuri, defecte); — conspectele tabelare statistice sânt — după părerea comisiunii — „foarte neexacte” în privința operațiilor numerice; unul dintre protopopi, — cel dela Turda — care n'a înaintat datele școlare, este declarat (mai înainte de-a fi ascultat?) — „negligent” și Consistorul e însărcinat să-l tragă la răspundere...

Dar se mai „constată” și alte „emancipări”¹ în activitatea Consistorului ca Senat Școlar; comisiunea, prin urmare, e de părere că raportul acesta al Senatului nu dă tablou exact despre starea internă și externă a școlilor. (!)

După tipicul birocratic, comisiunea școlară a Sinodului din acest an, vrea să mai știe:

„Câte ședințe a ținut Senatul Școlar? Câte piese au intrat? Câte s'au rezolvit, și câte nu?”

12. Critica acelei comisiuni, relativ mai ales la activitatea referentului școlar, depășise anumite margini, — asupra cărora nu mai stăruim.

In 1880

13. Sinodul își începe lucrările în 27 April v. Se țin zilnic ședințe, „dar lucrările merg în pas greoi”, (Tel. Rom. 1880, Nr. 52).

Raportul comisiunii școlare, debătut pe la sfârșitul sesiunii, dă peste tot dovadă — scrie T. R. în Nr. 55 — „de un progres destul de frumos în asemănare cu împrejurările în care trăim.”

Discuțiile s'au terminat în ședința a 18-a din 9/21 Mai 1880, au durat va să zică 13 zile: cea mai lungă sesiune din câte s'au ținut în Arhidieceză.

¹ Greșală de tipar?

Raportul Senatului Școlar, despre lucrările sale din anul trecut, poartă data de 24 April 1880 și e semnat de *N. Popea* arhimandrit vicar arhiepiscopesc, și de *Ios. Hodoș* referent școlar.

Reținem, din raport, părțile următoare:

Senatul Școlar s'a întrunit, în cursul anului, în 20 de ședințe, și a rezolvit, în ședințe sau afară de ședințe, toate actele intrate, în număr de 761... Conform însărcinării, se înaintează Sinodului:

un proiect de regulament pentru școalele primare;
alt proiect pentru inspecțiunea lor;

al treilea pentru înființarea unui institut pedagogic de învățătoare...

(Lămuriri, despre felul și alcătuirea de *Regulamente* pentru învățământ, se dau în Capitolul următor).

Cifre:

au urmat școalele primare: 83.805 băieți și fete, și anume: 58.953 în etate dela 6-12 ani, și 24.852 în etate dela 12-15 ani,

— un număr ceva mai mare, decât cel din anul trecut. Se arată procentualitatea băieților și fetelor după etate pentru fiecare protopopiat. Procentele cele mai mari le dau protopopiatele: Cohalm, Bran, Brașov; cele mai mici le dă prot. Hațeg.

Clădiri proprii școlare sânt 634, cu 7 mai multe decât în anul precedent;

închiriate 165, cu 10 mai multe decât în 1877/8;

corespunzătoare legii 526,

nu deplin corespunz. 273.

Mai bine se prezintă școalele noastre confesionale din protopopiatele:

Brașov I,
 Bran,
 Făgăraș II,
 Sibiu I și II,
 Miercurea,
 Zarand,
 Brașov II,
 Zlatna superioară, și Lupșa; —
 Mai slab stau școalele din protopopiatele:
 Hațeg, unde din 47 comune bisericesti abea 10 au școale,

Geoaj I, cu 34 comune și numai cu 14 școale,
 Alba-Iulia, 33 comune cu școale în 21. —

Valoarea edificiilor și averilor imobile și mobile, în folosința școalelor primare, este de 1.007.647 florini 82¹/₂ creșari.

Învățători aplicați sânt 887; din aceștia sânt:

definitivi	247,
provizori	640.

Salarul lor variază între 800 fl. și 10 fl., — plătit regulat la 608, neregulat la 279.

Conform rapoartelor, înaintate de protopopi ca inspectori districtuali, dintre 887 învățători corespund chemării lor 623, ceilalți 264 corespund mai puțin.

Urmează date despre catehizație. —

16. Însemnăm aici, pe mai mulți ani de școală, numărul tinerimii dela școalele secundare române confessionale din:

Brașov, cu 8 clase,
 Brad, cu 4, apoi 8 clase,
 Sibiu, cu 2, pe urmă 8 clase, ca „Școala Normală” de băieți și fete:

Anul șc.	Locul	Câți elevi?	Locul	Câți el.?
1875/6	Brașov	197	Brad	51
1876/7	"	259	"	52
1877/8	"	246	"	63
1878/9	"	267	"	55
1879/80	"	312	"	80
1939/40	"	575	(în 1940/1)	338
1875/6	Sibiu [b.]	17	Sibiu [f.]	—
1876/7	"	19	"	—
1877/8	"	11	"	—
1878/9	"	6	"	—
1879/80	"	7	"	—
1939/40	"	223	"	131
1940/41	"	320	"	182

(Pentru datele din 1875—1880, dela Sibiu, despre Institutul pedagogic „Andreian“, a se vedea: *Mono-grafia Institutului Seminarial*, de Dr. Eusebiu R. Roșca, Sibiu, Tip. Arhid. 1911, p. 174 și u. Institutul, cu 2 clase, care avea să pregătească pe viitorii dascăli, era cercetat de prea puțini școlari, dar numărul lor crește îndată ce școala e ridicată la 3 clase, în anul 1881/2. Aflăm acum, în anii următori: 33, 57, 64, 98 elevi; în 1906/7 numărul lor sporise la 119, ca urmare, mai ales, a îmbunătățirii salariilor învățătoresți. În 1907/8 institutul are 4 clase, — iar sub regimul românesc 8 clase, cu două secții: de băieți și de fete).

17. Revenim la raportul Senatului Școlar din 1880:

La examen de capacitate (calificație învățătorescă) s'au admis 47 candidați, 29 au reușit și au primit diplomele de învățători, 6 au obținut nota nesuficient, 12 nu s'au prezentat la examen.

Conferințe învățătoresți s'au ținut, în 10—15 Aug. 1879, în toate cercurile, în număr de zece, ale Arhidiecezei.

Reuniuni de învățători s'au înființat, până acum, în ținuturile : Brașov, Făgăraș, Sibiu, Sebeș, Deva, Abrud, pe baza unui proiect de statut, elaborat de Consistor.

18. Sinodul primește raportul în general ca bază la dezbaterile specială.

În ședința următoare (a 15-a, din 8/20 Mai), raportorul comisiunii, profesorul seminarial, *Dumitru Comșa*, iscusit gospodar, naționalist de seamă, mai târziu chiar memorandist, lipsit însă de finețta exprimării prin cuvânt, — caută în fel și chip să găsească „scăderile nu tocmai puține de care pălimesțe (!) raportul Senatului școlastic“. Între „scăderi“ ar fi:

comisarii, după o „învechită datină“, n'au vizitat școlile;

nu s'a dispus edarea unui manual de catehizație;

nu se amintește chesțiunea fondului de penziuni învățătoresți;

nu s'au înaintat „conspete“ despre numele cărților didactice aprobate, nici despre alte lucruri mai mărunte; și în sfârșit:

nu se dă „un tablou, în care să se oglindeze starea reală a școlilor și instrucției profesionale“...

Se pare că toate aceste obiecții critice n'au fost întâmpinate cu aprobări, căci raportorul a adăogat imediat, că „s'au adunat cu diligență și s'au compus numeroase date comparative în privința școlilor și învățătorilor și s'a(u) rezolvit mai toate (ba chiar toate) piesele intrate“. La urmă, raportorul declară, că Se-

natul Școlar a făcut o „*expunere precisă și lămurită*“.
— (Celce a redactat această expunere eră însă omul consecvent și stăpân pe cuvânt).

Simeon Popescu face observarea că edarea manualelor catehetice cade în competența Sinodului arhiepiscopesc, prin urmare se face pe nedrept imputare Consistorului.

După nu puțină risipă de energie în sprijinul unor planuri ce nu se puteau realiza, Sinodul arhidiecezan „*ia spre știință*“ (ia act despre) raportul consistorial, — cu adaosul obișnuit de îndrumări și însărcinări pentru viitor. —

18. Cu toate observările și criticele, aduse în sesiunile Sinoadelor pomenite, un lucru rămâne mai pe sus de îndoială: despre anii de activitate, ai Senatului Școlar dela 1876—1880, nu se mai putea afirma că au fost ani „*în rezultate vizibile puțin fructiferi*“ — și nici n'a fost nevoie, în cursul acelor ani, să se prezinte Sinodului scuza, că Senatul Școlar și referentul său nu sânt „*în plăcuta puseșiune a arătă probe mai învederate ale activității*“ lor în cauza școlară, — ci tocmai dimpotrivă; — ceea ce credem că s'a văzut și constatat de-alungul acestui Capitol, care s'a năzuit să aducă fiecăruia dreptatea și recunoașterea ce i se cade.

Regulamente școlare

1. Sinodul Arhidiecezei a impus Consistorului, în 1876, elaborarea unor proiecte de regulamente și statute, necesare bunului mers al așezămintelor bisericești și culturale.

Intre altele, Sinodul cere, privitor la școală și învățători :

Regulament pentru *Seminarul* teologic și pedagogic „Andreian“ din Sibiu;

Proiect de lege despre *incompatibilitatea* oficiilor profesionale și învățătorești;

Proiect de statut pentru *penzionarea* învățătorilor din Arhidieceză.

2. În înțelesul proiectului, întocmit de Consistor (3' Martie 1877, Nr. 730 Plen.), Seminarul „Andreian“ stă din o secție teologică și una pedagogică, fiecare cu câte 3 cursuri anuale, și cu limba de învățământ română în *toate* cursurile.

Pentru teologi, pe lângă obiectele de specialitate, planul de învățământ cuprinde și următoarele obiecte: logica și psihologia, limba și lit. română, zootehnia, didactica și metodică, pomologia, [pedagogia generală, și plantologia. Când parohiile noastre erau slab dotate, se primeau la teologie și absolvenți cu mai puțin de 8 clase liceale. La pedagogie erau primiți tineri cu 4 clase

gimnaziale sau reale, sau cu mai puține clase și cu examen de primire.

Toți lîinerii seminarisli au locuință și întreținere în institut, pe lângă taxa de 60 fl.

Pentru educația religioasă a elevilor se institue un *spiritual* din tagma preoțească, îndatorat să țină rugăciunile de dimineața și seara cu interniștii, să fie de față la mesele lor, să-i învețe tipicul, citirea evangheliilor etc.

3. Având în vedere legea școlară a statului, institutul pedagogic, până acum cu *două* cursuri, este ridicat la 3 cursuri; planul de învățământ se acomodează de asemenea legii școlare de stat și se întregește cu unele studii nouă la ambele secții.

4. Reformă radicală se face prin proiectul acesta în punctul întreținerii seminarisliilor ca interni. Dispoziția s'a luat având în vedere creșterea necesară lîinerilor meniți să fie preoți și dascăli; — experiențele anilor precedenți reclamă în acelaș timp o priveghiere mai stricță asupra elevilor seminariai.

5. Tinărilor, educați în astfel de condiții — și instruiți nu numai în obiectele de specialitatea lor, teologică sau pedagogică, ci, cum s'a arătat, și în obiecte practice, (la care ar fi să mai punem cunoștințele de Igienă), — li se dă puțința de-a fi, la vremea lor, în orice clipă și în mare măsură, buni sfătuitori și îndrumători ai poporului de care sânt legați cu fire tot mai multe și mai tari.

Regulament pentru școale secundare

6. O comisiune de profesori, dela gimnaziul, școala comercială și reală din Brașov, fusese numită, în 1874,

de Consistor ca să întocmească un proiect de regulament intern pe seama școalelor noastre secundare.

Comisiunea profesorală a cam întârziat cu executarea însărcinării, cum se vede din adresa Consistorului către Onorata Direcțiune a școalelor numite:

Ioan Al. Lăpedatu
(† 1878)

Fost profesor, unul dintre cei mai bine pregătiți, ai liceului ort. român din Brașov; redactor la „Albina Carpaților”; prim colaborator al ziarului politic „Orientul Latin”. Munca obositoare și necurmată l-a doborât în vârstă de 33 de ani... A publicat, în 1872, o colecție din scrierile sale, „Încercări literare”, urmate de alte lucrări, între care și didactice

cu data de 3 Febr. 1877 (Nr. 2718 Șc.) se cere adecă înaintarea proiectului de regulament cel mult până la 1 Martie 1877, — în considerarea apropiatului Sinod.

Președintele comisiunii, venerabilul David Alimășanu, răspunde Consistorului, în 26 Febr. 1877, că din cauza „copiosului material”, cerut la elaborarea proiectului de regulament intern pentru școalele medii (secundare), comisiunea n'a putut is-

prăvi lucrarea, cere dar o amânare „pe anul viitor”.

În 28 Oct. 1877 președintele amintit anunță Consistorului că, în 16 Octomvrie, a convocat pe foștii membri numiți de Consistor, pentru continuarea lucrării la pomenitul regulament. Dintre acei membri, Dr. Nic. Pop încă dela început, iar Dr. Ion Al. Lăpedatu acum, au renunțat. Impușinându-se membrii, președintele a în-

vitat din corpul nostru didactic „puteri și mai numeroase“, ca lucrarea să fie gata cât mai în grabă. La invitarea președintelui Almășanu răspunde, în 28 Oct. 1877, scrisoarea semnată de 7 profesori: Ștefan Iosif, Iulian Filipescu, Lazăr Nastăși, I. C. Tacit, Ipolit Ilasievici, Ion Popea și Ios. Maxim, cari făceau parte din comisiunea încredințată de Consistor, declarând că nu sânt în stare a continuă opera începută, până ce nu li se va asigura o remunerațiune de 600 florini...

Suma de șase sute florini eră, pe vremuri, echivalentă cu salariul pe un *an* al unul profesor, sau pe vreo trei ani al unui învățător. De aceea referentul școlar dela Sibiu, deși a căutat să prețuiască totdeauna munca altora, a rămas surprins de cererea dela Brașov, iar Consistorul, „în lipsa de fonduri“, n'a satisfăcut condiția profesorilor, considerând „de azi înainte de ne mai existentă comisiunea de sub chestiune“, — cu adaosul că autoritatea școlară dela Sibiu „va căută altă cale pentru a ajunge la operatul ce de atâta timp se așteaptă“ (Sibiu, 26 Nov. 1877, Nr. 2844).

(Actul poartă, scrisă cu creionul, următoarea notiță, făcută de mâna referentului școlar:

„Așa e negușătorul; el, fără bani, nu face nimic.

Apoi, dacă-i pe negustorie, eu-l fac, în loc de 600 fl. cu 100 fl.“)

Regulament pentru inspecția școlară

7. — s'a compus, ca proiect, în urma încredințării consistoriale (Nr. 1820, din 10 August 1879), de către asesorul protosincol Dr. Ilarion Pușcariu, în conlucrare cu asesorii Moise Lazăr și Iosif Hodoș, și înaintat Con-

sistorului în 6 Febr. 1880. S'a tipărit cu data de : Sibiu, 13 Martie 1880 și aveà să intre în vigoare cu 1 Septembrie 1880.

Regulamentul dispune :

În Arhidieceza ort. rom. a Transilvaniei, Consistorul arhidiecezan exercită, ca Senat Școlar, administrarea și inspecția școalelor sale, și anume prin protopopi (sau administratori prot.) ca inspectori districtuali de școale. Fiecare protopopiat alcătuiește un district școlar.

Senatul Școlar al Consistorului e îndatorat a delega în tot anul pe unul sau doi membri ai săi, în calitate de comisari, pentru vizitarea școalelor din diferitele districte (St. Org. § 127).

Comisarii au să se informeze :

- despre *cercetarea* școalei din partea copiilor gași s'o frecventeze ;
- despre *purtarea și progresul* lor în învățământ ;
- despre starea *clădirilor* școlare și înzestrarea lor cu cele necesare ;
- despre *averea* mobilă și imobilă a școalelor ;
- despre starea și *capabilitatea învățătorilor* ;
- despre *manuale*, mijloace de învățământ, aparate școlare ;
- despre aplicarea strictă a *planului* de învățământ ;
- despre *biblioteca* școalei,
- grădina* școlară,
- exercițiile de *gimnastică* ;
- despre *catehizație* ;
- despre *vizitația* școalelor din partea inspectorilor districtuali...

Indatoririle acestea se pun și *protopopilor* în cercul lor districtual. În special vor săruți :

la comitetele parohiale să împlinească ordinațiunile Consistorului și dispozițiile din Stat. Organic § 23;

ca inspectorii locali și directorii școalelor, capitale și elementare, să-și îndeplinească datorințele deplin;

ca să se înscrie la școală toți copiii dela 6-12 ani și dela 12 la 15 ani, îndatorați a cerceta școala;

ca la alegerea de învățători să se observe dispozițiile din Stat. Organic;

ca salariile învățătoresți să se plătească la timp;

ca învățătorii să-și împlinească datoria punctual; dacă țin cursurile regulat în întreg anul școlar și conform planului de învățământ;

dacă poartă ziar despre înscrierea copiilor la școală și despre cercetarea prelegerilor;

dacă se ține școala de repetiție în Dumineci și sărbători;

dacă se cultivă grădina școlară;

dacă se fac regulat exercițiile gimnastice;

dacă părinții catolici țin regulat orele de religie;

ca edificiile școlare să corespundă cerințelor legii; etc.

Inspectorii districtuali au să asiste la examenele anuale, raportând Consistorului — până la 15 August — în fiecare an.

Inspectorul districtual poate delega, la examenele semestrale sau anuale, pe unul sau altul dintre parohii cei mai capabili din protopopiatul său.

Fond de penzii învățătoarești

1. Pentru a creia un fond de penziuni pe seama învățătorilor, văduvelor și orfanilor de învățători, a luat măsuri mai cu dinadinsul Congresul național bisericesc în anul 1870, „îndatorând pe fiecare învățător a răspunde la cassa epitropiei eparhiale 2% din salariul său anual“.

Consistorul voiă să se îngrijească însuși de penzionarea învățătorilor de sub jurisdicțiunea sa și să alcătuească statutul necesar în acest scop.

Răspunde, prin urmare, unei adrese a inspectoratului regesc școlar dela Sibiu (în 17 Febr. 1877, Nr. 269), — care ceruse să i se comunice statutul de penzionare a învățătorilor, — că în conformitate cu §-ul 31 din Legea de penziuni pentru învățători, art. 32 din 1875 (și cu adresa Consistorului dela 30 August 1875, Nr. 2125), în termenul precizat, a declarat ministerului de culte că, având să facă un nou statut definitiv pentru penzionarea învățătorilor, „institutele sale de învățământ să fie scutite de a contribui la fondul statului de penziuni învățătoarești“.

Dar, și până atunci, Consistorul a luat, în chestiune, unele măsuri prin o circulară care se comunică inspectoratului. „Din toate acestea rezultă că comunele noastre bisericești și învățătorii lor confesionali nu pot fi constrânși a concurge cu taxele lor la fondul statului pentru penzionarea învățătorilor“.

În acelaș înțeles, Consistorul a scris și ministerului, (Nr. 2653/1876).

2. Învățătorimea aveà toată bunăvoința de a contribui la fondul arhidiecezan de penzionare, — erà însă mult stingherită de administrația civilă care sileà învățătorii confesionali și comunele bisericesti să plătească taxele de penziune la fondul statului.

Arătări de acest fel s'au trimis Consistorului din toate părțile Arhidiecezei, — învățătorii jăluindu-se că au plătit taxa la două fonduri și cerând despăgubire.

3. Prot. *Cupșa* din Cupșeni raportează (în 26 Iulie 1877) că până acum în tot protopopiatul său nu s'a încasat nici un ban dela comunele și învățătorii protopopiatului în scopul fondului amintit, și că nici nu e speranță să se poată adună, dacă nu va întreprinde „puterea executivă“...

4. Creierea fondului, din partea Arhidiecezei, a neliniștit profund pe ministrul instrucțiunii publice, Trefort, care în 15 Noembrie 1877 a trimis o adresă mitropolitului Miron (intitulându-l: „az összes gör. kel, románok Érseke és Métropolita úrnak“, — Arhiepiscopului și Mitropolitului tuturor românilor ortodocși).

Ministrul caută diferite „defecte“ în înființarea instituziei de penzii și subvenții, în forma întocmită de biserica arhidiecezei din Ardeal.

I se opun, din partea Sibiului, între altele, „următoarele motive și fapte“:

(Cităm din textul compus de referentul Ios. Hodoș, sub Nr. 3187 Șc. 1877, șed. dela 13/25 Martie 1878):

„Încă înainte de sancționarea și intrarea în vigoare a legii de stat dela a. 1875 despre penzionarea și ajuto-

rarea învățătorilor, biserica noastră la a. 1863... a dispus înființarea unui fond cu scop de-a asigura subvențiuni și ajutoare pentru învățătorii noștri confesionali;... iar la anul 1870 congresul nostru bisericesc, prin concluzul său sub Nr. prot. 156, a decis ca, (după analogia §-ului 145 din art. de lege 38 dela a. 1868), — din salariul fiecărui învățător, întărit în mod definitiv, să se scadă 2% în tot anul pentru ajutorarea acelor învățători cari, prin bătrânețe, sau prin morb, ar deveni incapabili de-a mai servi, și pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor învățătorilor; acest fond, chiar prin scopul său, trebuie considerat ca institut de penziune, înființat înainte de creierea legii de stat despre penziuni; există și astăzi, și cu finele anului 1877 făcea 5261 fl. 71 ¹/₂ cr. Iar prin statutele — înaintate și guvernului — am avut de scop... creșterea și asigurarea existenței fondului de-o parte, și de alta am dispus regularea, manipularea și aducerea lui în consonanță cu dispozițiunile legii de stat.. Credem că sântem pe teren și drept, și legal, când în cercul nostru de autoritate supremă școlară, și între marginile legii, ne-am îngrijit și ne îngrijim pentru penzionarea învățătorilor noștri confesionali și pentru ajutorarea văduvelor și orfanilor lor“.

Se mai comunică ministrului: „... fiecare cleric care a absolvit cursul teologic, ca unul care a terminat și studii pedagogice, înainte de a-și căpăta parohia, e îndatorat a servi doi-trei ani ca învățător pe lângă oarecare școală a noastră confesională;... sânt apoi învățători, aplicați în mod provizoriu, cari nu întrunesc condițiile §-ului 2 din legea dela 1875 art. 32 pentru a putea fi îndreptățiji la penziune din fondul statului: prin urmare nici aceștia, nici aceia nu pot cădea în obliga-

mentul ȘS-ilor 28 și 29, de a contribui la fondul de penziune... Pe lângă toate că o mare parte a învățătorilor noștri nu întrunește condițiile legale... pentru a se împărtăși din fondul statului de penziuni și subvențiuni: totuși autoritățile politice și organele administrative ale statului... constrâng, cu *amenințare* și chiar cu întrebuițare de execuțiune, comunele bisericesti și învățătorii confesionali, a contribui la fondul pe penziuni și subvențiuni al statului... Toate acestea, Excelența Tădile ministru,... (le-am afirmat) ca să validăm de-o parte dreptul ce ni-l dă legea; să arătăm de altă parte, cum de strâmb aplică legea autoritățile politice și organele administrative ale statului; și în urmă, ca să putem creia convingerea că (citând cuvintele ministrului) „*art. 32 de lege dela a. 1875 nu poate să devină nici decum iluzoriu prin aceea că s'ar concede: sau înflinșarea de instituții nouă de penziuni, sau reîntregirea celor existente dejă,*” — precum n'a devenit, și nu poate deveni iluzoriu art. 38 de lege dela 1876 prin aceea că pe lângă școalele de stat, în puterea acestor articole de lege, există și școale confesionale“.

La sfârșit se cere aprobarea statutelor, înaintate în limba română și în traducere maghiară.

5. Consistorul merge însă mai departe: în aceeaș sedință, prezidată de vicarul Nic. Popea, solicită întervenirea în cauză a mitropolitului Miron, care, pe lângă toată importanța chestiunii, n'a condus însuși sedința. În 30 Martie 1878, i se trimite următoarea adresă (concept de acelaș referent:)

„Excelenței Sale Mitropolitului Miron Romanul, — O instituțiune, de care acest Consistoriu arhidiecezan se ocupă acum de un timp mai îndelungat, și care agită

comunele noastre bisericesti și pe învățătorii noștri profesionali; stadiul în care a ajuns ea astăzi; interesul ce-l poartă acest Consistoriu pentru triumful ei; folosul și binefacerea ce negreșit are să rezulte din acea instituțiune pentru o bună parte din societatea noastră națională și bisericească; și, peste tot, importanța cauzei înseși ne îndeamnă, ba ne impune chiar, a ne adresa către Excelența Voastră și a Vă implorâ, cu tot respectul, sprijinul și intrevenirea la locurile competente, pentru ajungerea scôpului ce-l urmărim“...

Adresa pomenește apoi anul 1863, când s'a decretat înființarea: „Fondului învățătorilor săraci“, și urmează: „Intr'aceea, la a. 1875 s'a adus legea de stat, art. 32, pentru penzionarea învățătorilor... Indată după sancționarea și publicarea acestei legi, în termenul legal, acest Consistoriu, — prin scrisoarea din 30 August 1875, Nr. 2125, — a declarat ministerului de culte că, voind a se folosi de beneficiul §-ului 31 din lege, este gata și se obligă, sub condițiile acestui §, a se îngriji singur de penzionarea învățătorilor săi.

„In urma acestei declarațiuni, la care ministerul n'a făcut nici o obiecțiune sau excepțiune, ori dificultate, Consistoriul nostru prin o anume comisiune a făcut și a adoptat un proiect de statute pentru regularea, creșterea și desvoltarea fondului de penzii învățătoresți. Statutele acestea s'au înaintat Sinodului arhidiecezan, care, în sesiunea sa din anul trecut — 1877 — le-a luat în dezbateri și le-a votat în mod definitiv“, — și în 11 Mai 1877 s'au trimis guvernului.

„Ministrul de culte însă, cum se vede în „rescriptul“ său din 15 Nov. 1877 Nr. 31581, alăturat aici în copie, n'a binevoit a luâ în considerațiune și a aprobâ acele

statute din acel motiv, între altele mai puțin esențiale, că §-ul 31 în punctul a al legii ar suna numai despre trecut, adică numai despre instituțiile de penziuni care la sancționarea și publicarea legii au existat...

„Consistoriul nostru, în deplină conștiință a dreptului său, și în convingere că legea, chiar după sensul §-ului 31, nu se referă numai la trecut, ci și la prezent și la viitor, sau abstragând dela aceasta și considerând numai fapta că biserica noastră, cu mult mai înainte de sancționarea și intrarea în viață a legii, a înființat un fond pentru ajutorarea învățătorilor săi, și care fond există și astăzi: s'a adresat din nou ministrului cu reprezentarea sa Nr. 3187 ex. 1877 (alăturată)“.

(Din toate acestea) „veți binevoi a vedea mai pe larg fazele prin care a trecut, și stadiul în care este astăzi, realizarea instituțiunii noastre de penziuni și subvențiuni pentru învățătorii de sub jurisdicțiunea acestui Consistoriu arhidiecezan...”

„După toate acestea, subscrisul Consistoriu vine, cu tot respectul, a vă ruga, ca Excelența Voastră să vă îndurați a intreveni la ministerul de culte și instrucțiune publică, („*ba chiar și la persoana Majestății Sale, fiind neapărat de lipsă*“, — sânt adaose cuvintele scrise de mâna lui Nic. Popea), „pentru aprobarea statutelor și concederea instituțiunii de penzionare a învățătorilor noștri confesionali.“

„Din ședința Consistoriului arhidiecezan ca senat școlastic, Sibiu, 13 Martie 1878“.

Chemarea Consistorului *mitropolitan*, ca senat școlar, eră „și susținerea unității și a uniformității pentru institutele școlare confesionale din mitropolie“ (Stat. Org.

§ 167); totuși, creierea unui fond *comun*, pentru pensionarea învățătorilor români confesionali din întreaga noastră mitropolie, *nu s'a primit*. (V. concluzul Sinodului arhid. din 11/23 April 1878, Nr. 151).

7. Toate lungile sbuciumări ale bisericii, de a-și avea și administră fondul de penziuni învățătorești, au rămas zadarnice: dăscălimea școalelor noastre primare a fost nevoită a se înscrie și a plăti la fondul de penziuni al statului...

Conferințe învățătorești

1. În vremea vacanțelor de vară învățătorii aveau să se întrunească în conferințe, conduse de comisari — profesori sau învățători, — după instrucțiuni date din partea Senatelor Școlare ale Consistoriilor eparhiale, (St. Org. §. 130), și să raporteze despre rezultat.

2. În primii ani, până la 1874, se adunau, în conferințe mai reduse, învățătorii dintr'un protopopiat.

3. Se țin conferințe atât în Arhidieceză, cât și în cele două eparhii: a Caransebeșului sub Popasu, și a Aradului sub Meșianu.

Blajul nu rămâne îndărăt de fapta fraților săi ortodocși și adoptează introducerea acestui fel de consfătuiri.

4. Conferințele învățătorești din Arhidieceză, sub mitropolitul Miron, iau numirea de „cursuri supletore“ (suplimentare, după ungureșcul „pottanfolyamok“), și funcționează, în această formă, din anul 1875 până în 1878.

Cursurile țineau câteva zile, dând prilej învățătorimii să-și îmbogățească și să-și întregască cunoștințele trebuitoare chemării.

Participanții, pușini câte odată, numeroși de altă dată, recunoșteau folosul dobândit în cursurile suplimentare; — cu toate acestea, în considerare că acoperirea diurnelor învățătorești, — încolo ultra modeste, — lăsa

prea mult de dorit, („nu-s fonduri!“), participarea la cursurile anului 1876 a fost, în general, destul de slabă.

5. Excepție pare a face cursul ținut la *Sibiu*. În acest centru al arhiepiscopiei — spune raportul — prelegerile au fost cercetate de un număr respectabil de învățători din protopopiatul Sibiului și din altele, vecine sau depărtate. Numărul de 100 (una sută) al celor prezenți dovedea râvna întru desăvârșirea dascălilor în chemarea de apostoli ai școlii confesionale românești.

Raportul, în continuare, mărturisește: „Nu se poate refăcea însă puținul sprijin și purtarea rece și indiferentă arătată de autoritățile noastre școlare învățătorilor acestui curs supletor... în deliberarea micilor cuote, promise în Prea Ven. circular, de 5 florini ca diurne pentru susținerea vieții pe timp de 10 zile, — un moment destul de grav de a desgusta pe învățători de chemarea lor“...

Se arată, în urmă, modul cum s'a tratat materialul din deosebitele obiecte de învățământ.

6. În chestia de *ortografia în școală*, învățătorii accentuează greutățile ivite prin folosirea manualelor tipărite cu ortografie etimologică; s'a constatat că, după străduință de câțiva ani, n'au izbutit să aducă școlarii în stare de-a scrie corect limba lor, — regretând că „tocmai ortografia face stâncă formidabilă între noi și românii de dincolo de Carpați. De aceea roagă Consistorul să întocmească și să tipărească manuale cu ortografia fonetică“.

7. Privitor la proiectul planului de învățământ, învățătorii vor încerca introducerea lui în școală, și vor raporta la cursul din anul viitor.

8. Binevoitor concurs s'a dat ședințelor acestui curs suplimentar din partea protopopului profesor Ioan Popescu și a redactorului „Școalei Române“, Basiliu Petri, cari, cu prilejul discuțiilor pedagogice, au ajutat la deslegarea chestiunilor puse învățătorimii.

Aceste chestiuni au fost, pentru anul 1876, următoarele:

a) Aritmetica (circulara zice „computul“) după sistemul *metric*, pe atunci cu totul nou în țară;

b) Gramatica în școale primare;

c) Instituirea de grădini școlare;

d) Dăre de seamă cu privire la proiectul planului de învățământ în școale primare, (s'a tipărit în Tel. Rom. din 1876, Nr. 27—30);

e) Deprinderi în cântări și în gimnastică. —

9. Cursurile aveau să dureze zece zile, (16—25 August v.). Se țineau în mai multe cercuri sub conducători instituiți de Consistor. Diurnă: 50 cr. pentru învățători, 1 fl. 20 cr. pentru conducători; cei dintâi plătiți(!) de comune, — cei din urmă de Consistor. Unele înlezniri se făceau, de alt fel, pentru învățători, ca b. o. încartiruire gratuită.

10. Despre planul de învățământ, ca proiect, s'au rostit în ședințele cursurilor diferite păreri. La Brașov învățătorii au susținut că proiectul conține, peste tot și în parte, prea mult material pentru o școală primară, și cer un plan specificat: pentru școala cu *un* învățător, cu *doi*, și cu *mai mulți* învățători.

11. În lipsa subsidiilor suficiente materiale, și nu mai puțin în lipsa de o sistematică întrunire a învățătorilor la asemenea cursuri, Consistorul arhidiecezan a luat hotărârea de-a înlocui cursurile suplimentare prin

instituirea de *reuniuni* învățătoresți, care în organismul lor să reprezinte și să suplinească și conferințele de învățători, — reuniuni introduse înainte de instituirea cursurilor suplimentare.

S'a numit o comisiune care să pregătească statutul pentru înființarea, în mod cât mai uniform, a reuniunilor învățătoresți în Arhidieceză.

12. Deocamdată se continuă ținerea conferințelor și pentru anii 1879 și 1880; și anume în 1880 după ordinul consistorial în *patru cercuri*: Idicel, Cojocna, Sighișoara, și Dej; iar în celelalte 6 cercuri, — adică în: Sibiu, Alba-Iulia, Deva, Abrud, Făgăraș, și Brașov, unde învățătorimea e constituită în reuniuni, — conferințele au să se țină în sinul reuniunilor. Obiecte de desbatere s'au pus: Impărțirea orelor pe săptămână pentru școala cu: 1, 2, 3, 4, 5 și 6 învățători, — și alte probleme de pedagogie și didactică. Se va nota numele atât al învățătorilor prezenți la întrunire, cât și al celor absenți.

Preoții alături de învățători

13. Consistorul eparhial dela *Arad* comunică celui dela Sibiu (în 11/23 Ianuarie 1879) o circulară „pentru conferințele mixte inspectorești“ din eparhia Aradului.

Circulara, datată din 27 Iulie 1878 și adresată inspectorilor de școale, spune între altele:

Afară de conferințele învățătoresți districtuale, împreunate cu cursurile supletore ce se întrunesc dela 16 — 25 August al fiecărui an în 6 părți ale diecezei, Sinodul eparhial dela Arad a dispus ca și în Octomvrie sau Noemvrie al fiecărui an să se mai țină câte o conferință învățătorescă cercuală în fiecare inspectorat, la care sânt îndatorați a participa, împreună cu învățătorii,

toți *preoții* din inspectorat. Scopul conferințelor cercuale este, pe lângă întregirea de cunoștințe pedagogice, și îndemnul ca preoții și învățătorii „să se capaciteze” între sine: Ce și cum are să lucreze preotul și învățătorul, amândoi în bunăînțelegere?

Consistorul arădan hotărăște că în Oct. sau Nov. să se țină o conferință, de preoți și învățători, în anumită localitate, unde se vor discuta chestiuni de interes și pentru unii, și pentru alții.

Alte cursuri „supletore”

14. Inspectorul școlar din comitatul Sibiului, Trauschensfels, arată (în scrisoarea din 10 Iunie 1879, Nr. 864), că guvernul, spre a ușura punerea în aplicare a legii privitoare la învățământul obligator al limbii maghiare în școlile primare, a deschis, pentru Ardeal, cursuri „supletore”, pe seama învățătorilor necunoscătorii ai limbii ungurești, la Cluj și Cristurul secuesc, cu diurnă de 80 creșari și înlezniri de cartiruire; invită deci Consistorul să dispună ca învățătorii dela școlile noastre confesionale să participe la cursuri. Mai scrie însă dl inspector, că pentru urgența cauzei, (cursurile urmau să se țină în Iulie și August), — *a și luat măsuri, adresându-se prin organele politice de-a dreptul către învățători, să fie de față la prelegeri...*

Consistorul, la scrisoarea aceasta de „așa vreau, așa poruncesc”, răspunde prin referentul substituit, Dr. Ilarion Pușcariu, că învățătorii școlilor noastre confesionale, în durata vacanțelor se adună în conferințe pe timpul dela 10—15 August v.; în celelalte zile Consistorul nu poate opri învățătorii să participe la numitele cursuri. „La toată întâmplarea, — scrie referentul Pu-

șcariu, — erà de dorit, în interesul rândului celui bun și chiar cauzei, dacă Înaltul regim, încunoștiințarea învățătorilor din școalele confesionale gr. or. române din

*Prof. Ioan Hanea
(1818—1897)*

Fost, în lung șir de ani, director și prof. al Seminarului teologic-pedagogic „Andreian” din Sibiu. (Vezi pag. 57, 63)

Arhidieceza Transilvaniei, ar fi binevoit a o face prin organele competente confesionale, căci numai așa erà posibil a aduce în oarecare armonie ordinațiunile noastre cu ale Înaltului regim, și cu cele ale inspectoratului confesional, cari au sustat (!) de mai înainte; procederea unilaterală este aptă a produce numai confușiune între învățătorii confesionali, precum și cazul de față ilustrează din destul“...

15. Cursurile suplimentare sânt reduse, prin circulara din 7 Iunie 1879, la starea de „conferințe învățătoarești”, prevăzute în Stat. Org. § 130.

Impărțirea teritoriilor din Arhidieceză și a locurilor de întrunire se susține și mai departe. Și anume, cum s'a aminlit:

1. Sibiu, (Prot. și dir. I. Hanea),
2. Alba-Iulia,
3. Deva, (Prot. I. Papiu),
4. Idicel,
5. Cojocna,

6. Brașov,
7. Sighișoara,
8. Abrud, (Prot. Ioan Gall),
9. Făgăraș,
10. Dej, —

numindu-se pentru fiecare câte un conducător.

În conferințele din 1879 s'au dat, ca obiecte de dezbateri, următoarele:

a) Care împrejurări împiedică și azi progresul învățământului primar? Propuneri practice pentru înlăturarea lor;

b) Dare de păreri cu privire la compunerea unui plan de învățământ prin care să se poată satisface articolul de lege 18 din 1879? (Limba maghiară în școalele primare);

c) Pe ce cale și-ar putea însuși învățătorii noștri mai cu înleznire cunoștința limbii ungurești în extensiunea cerută de lege?

Se pot pune în ordinea zilei, pe lângă cele de mai sus, și alte întrebări pedagogice-didactice, admise la dezbateri cu învoirea membrilor conferinței. Rapoartele au să se înainteze către Consistor cel mult până la 25 August.

Prot. Ioan Papiu
(1833—1907)

Om al faptelor, unul dintre inspectorii școlari districtuali cei mai activi în treburile privitoare la școala confesională. (Vezi pag. 54, 73)

16. Cele descoperite în aceste rapoarte, dela conferințele învățătoarești din 1879, ne dau din nou icoana multelor greutăți ivite în calea învățământului din comunele noastre de altă dată. —

Reținem, din rapoartele dela conferințe, câteva răspunsuri la chestiunile date de Consistor:

17. La întâiul punct: Imprejurări împiedecătoare ale învățământului primar, învățătorii, adunați în „urbea Făgărașului“, răspund că ar fi următoarele:

a) Multe clădiri școlare, în partea locului, sânt necorespunzătoare menirii lor;

b) Lipsa de învățători calificați;

c) Frecventarea neregulată a școlii din partea copiilor;

d) Lipsa de manuale și de alte mijloace de învățământ;

e) Sărăcia materială a poporului, „așa încât cei mai mulți elevi sânt goli și desculți, încât și voidind, nu pot cerceța școala“;

f) Introdușii în listele de lenevire rămân nepedepsiți de organele administrației comunale;

g) Pușinul interes pentru școală din partea directorilor și inspectorilor;

h) Salariile învățătoarești sânt prea mici și neregulat plătite.

Conferința dela Făgăraș propune luarea de măsuri în consecvență.

Privitor la învățământul limbii ungurești, cei întruniți la Făgăraș sânt de părere să se înceapă numai din clasa *a doua* primară, dupăce copiii au învățat, în clasa întâi, a scrie și a ceti în limba maternă.

La punctul al treilea, învățătorii spun că limba ungurească și-ar putea-o însuși numai prin studiu particular și diligență proprie, pe lângă cercetarea cursurilor supli-

*Prot. Ioan Gall
(1836—1889)*

Persoană reprezentativă a Moșilor din Munții Apuseni. A sprijinit, ca îndreptător, cu râvnă și pricepere, activitatea Reuniunii și a conferințelor învățătoarești din Abrud. Fratele său mai tânăr este Dr. Iosif Gall, altă persoană ilustră în viața publică ardeleană († 1912).

mentare de limbă maghiară, introduse de stat; doresc însă ca profesorii instructori, dela numitele cursuri, să știe și românește.

18. Din alt raport:

Cercul al șaptelea, *Sighișoara*, răspunde:

La punctul prim, piedecile învățământului, sânt:

- a) Salarii prea mici, în general neregulat plătite;
- b) Lipsesc învățătorii calificați;
- c) Directorii și inspectorii „nu sânt la înălțimea misiunii lor“... „onoare pușinelor excepționi!“

d) Zidiri școlare, sau case de școală închiriate, sânt defectuoase;

e) Lipsesc, peste tot, mijloacele de învățământ, — manualele în deosebi; lipsește, de obicei, și grădina școlară:

f) Copiii nu vin regulat la școală;

g) Schimbarea deasă a învățătorilor nu promovează progresul;

h) Anul școlar nu durează cât ar trebui, adică: 8 luni la sate, 9 luni la orașe; —

Cei întruniți la *Sighișoara* propun „instituirea unui consistor complet școlar“, ai cărui membri să inspecteze, proporționat, un anumit număr de școale. Avem un singur referent școlar — zic învățătorii, — care va fi având timp să întocmească referadele cu care este încredințat; — când să mai și viziteze cele vreo 700 școale confesionale din Arhidieceză!?

19. Mai spicuim, dintr'un al treilea raport, și adică al comitetului *Reuniunii* învățătoresți din Țara Bârsei, despre hotărârile luate în adunarea generală a Reuniunii, ținută în Brașov în 25 și 26 August 1879, sub președinția lui Ștefan Iosif:

La punctul 4, al circularei consistoriale, adunarea constată:

a) Poporul nostru, nefiind deplin lămurit despre folosul școlii, o socotește ca un așezământ de prisos în viața satului;

b) Sărac, în partea cea mai mare, țăranul n'are mijloace de ajuns spre a cumpără copiilor săi haine, cărți și rechizite școlare;

c) Comitetele parohiale nu desfășoară activitatea cerută în propășirea învățământului;

d) Inspectorii confesionali „încă nu pun pond destul” pe învățământul poporului;

e) Învățătorii, chiar și cei cu salarii bune, se ocupă „în prima linie” cu afaceri economice spre dauna învățământului;

f) Lipsește planul corespunzător de învățământ în școala primară;

g) Lipsește interesul pentru susținerea unei foi pedagogice;

(Alte lipsuri sânt asemănătoare cu cele indicate în rapoartele precedente, dela Făgăraș și Sighișoara).

Intre alte remedii, adunarea dela Brașov propune:

a) La adunările generale, ținute de Reuniune, să participe și *preoșii* ca inspectori locali de școală;

b) Să se înfiinzeze în fiecare comună un *fond*, pentru a procura școlarilor săraci cele necesare învățământului;

c) Autoritățile chemate au să îngrijească de îmbunătățirea salariilor învățătoarești, plătite la timp, și

d) Să supravegheze ca fiecare învățător să se ocupe, întâi și mai întâi, *de școala sa*;

e) Să se publice premii pentru cele mai bune cărți școlare.

Etc.

Reuniuni învățătorești

1. În August 1878 a luat ființă „Reuniunea învățătorilor români gr. or. din Țara Bârsei“ cu reședința în Brașov.

Învățătorii acestei Reuniuni, adică cei din protopopiatele I și II Brașov, și Bran, sânt dispenzați de Consistor de-a țineă cursuri suplimentare convocate prin circulara din 6 Iulie 1878.

Statutele Reuniunii primesc aprobare consistorială (în 4 Nov. 1878).

Profesorul brașovean, Ștefan Iosif, e ales primul ei președinte.

2. O comisiune, formată din asesorii Ios. Hodoș și Dr. Ilarion Pușcariu, — și însărcinată cu redactarea unui proiect de statute pentru reuniunile de înființat ale învățătorilor noștri, — raportează că a examinat proiectele de statute trimise de învățătorimea dela Brașov, Mediaș și Abrud, precum și statutele Reuniunilor învățătorești din diecezele: Caransebeș și Arad; dar „nici unul din aceste statute nu întrunește în de-ajuns condițiile reclamate de un statut general, care să se poată aplica la toate reuniunile de înființat în arhidieceză“. Comisiunea a compus, utilizând materialul pomenit mai sus, un nou proiect de statut, care s'a înaintat spre desbatere Sinodului arhidiecezan din 1879, — precum și conferințelor învățătorești,

3. În rezumat, conține următoarele:

Scopul Reuniunii este:

a) înaintarea învățământului, prin împreună lucrare, în diversele ramuri de pedagogie și didactică;

b) împărtășirea reciprocă a experiențelor culese în aceste ramuri;

c) îmbunătățirea stării materiale a învățătorilor și a școalelor primare;

d) Inzestrarea școalelor cu: grădina necesară, cu rechizite didactice, cu bibliotecă, cu colecții de istorie naturală etc.

Mijloacele întru atingerea scopului vor fi, între altele, prelegerile și desbaterile despre obiectele de învățământ și despre manualele școlii primare.

Membri ai Reuniunii sânt toți învățătorii dela școalele primare și civile,* române gr. or. de pe teritoriul Reuniunii învățătoresți.

Reuniunea lucrează prin: adunarea sa generală și prin comitetul său, format din 9 membri: președinte, cassier, bibliotecar, doi secretari, și alți trei membri.

Statutul arată apoi drepturile și îndatoririle acestor factori ai Reuniunii.

În cazul disolvării sale, averea ei trece în stăpânirea Arhidiecezei la Fondul învățătorilor săraci.

4. Pe temeiul lucrării trimise de Consistor, — precum și pe temeiul unor statute aprobate de mai înainte din partea Consistorului, — s'au înființat și constituit reuniuni învățătoresți, pe teritoriul Arhidiecezei, în ținuturile:

Brașov, Sibiu, Făgăraș, Sebeș, Deva, Abrud...

* Despre „Școale civile” a se vedea Capitolul următor, 15.

Școale „civile“ românești

1. „Școala civilă“, — nemțește „Bürgerschule“, ung. „polgári iskola“, — aparține categoriei de școală primară, conform legii din statul ungar, art. 38 din 1868, ȘS-ii 67—78.

Pentru cetățenii români, văduvi de o clasă numeroasă burgheză, școala civilă, plănuită de lege, nu prea avea rost.

Totuș, atât prin glasul guvernului, cât și prin regulamentul pentru organizarea învățământului în Arhidieceză, votat de Congresul național bisericesc din 1878, se dispune înființarea și susținerea de „școale civile“.

2. Ministrul cultelor și instrucțiunii publice, încă tot Augustin Trefort, anunță Consistorul (în 5 Sept. 1879, Nr. 24793), că a pregătit un *nou* plan de învățământ pentru școlile civile, — vechiul plan a fost, prin urmare, greșit, — și cere ca autoritatea bisericească să lumineze mintea credincioșilor despre folosul și importanța acestui soi de școale.

3. Ca răspuns, la învitarea ministerială, Consistorul a dat în 2 April 1880 (Nr. 2561 șc. 1879) lui Moise Lazăr, administratorul protop. al Sibiului I și II, următoarea însărcinare și informațiune:

Scopul școlilor civile este ca: pătura poporului care ar vrea să învețe mai mult decât a învățat în

școala primară, dar care nu are mijloacele, sau n'are înclinarea, sau nu-i este scopul de-a urmă la gimnaziu, facultate etc., — să poată găsi în școala civilă modul de a-și dobândi, în timp scurt, cunoștințele necesare chemării sale: sau de bun agricultor, sau de harnic industriaș ori negustor, și, în această carieră, să poată

Jacob Bologa
(1817—1888)

Cunoscut ca unul dintre secretarii Adunării naționale din 3/15 Mai 1848, ținută pe „Câmpul Libertății” dela Blaj. Consilier aulic transilvan, până în 1867. Vicepreședinte al Asociațiunii „Astra”, pentru care a dovedit un adevărat cult.

Gheorghe Bariț (1812—1893)
Intemeietorul presei române din Ardeal. Istoric și luptător politic.

Gheorghe Bariț
Bust ridicat in Sibiu la 1912.

înaintă aplicându-se la una din aceste întreprinderi, sau trecând la alte institute menite pentru înaintarea în ramurile sus indicate. Astfel de „școală civilă“ — zice scrisoarea Consistorului — s'ar putea înființa în *Rășinari și Săliște*, transformându-se școalele „capitale“ de acum, care sânt cu 4 clase, în școale civile cu 6 clase, „*totdeauna însă, și numai, cu caracter confesional*“, subliniază Consistorul

Protopop. Moise Lazăr se încredințează a se pune în înțelegere cu comitetele și sinoadele parohiale din Rășinari și Săliște, și a raporta apoi despre rezultate.

4. „Școală civilă“, cu toate acestea, n'a luat ființă nici în Săliște, nici în Rășinari, — deși se avea în vedere formarea unor elemente destoinice în ramurile de activitate practică în partea locului.

5. Abea Asociațiunea „Astra“ a deschis, după câțiva ani (1886), condusă de alte trebuințe, o „Școală civilă de fete“ în Sibiu, românească, dar *nu a bisericii, și nici adaptată necesităților de care eră preocupată „școala civilă“*.

Deschiderea acestei Școale civile, cu patru clase și *internat*, a urmat în 1886, pe timpuri de grele încercări pentru viața națională a românilor de pe aceste meleaguri.

Famiiliile române, cu fete de școală și cu oarecare avere materială, s'au bucurat nu puțin de înființarea noului așezământ al „Astrei“, conduse de: oameni înțelepți și cu multă experiență de viață, cum au fost: *Iacob Bologna, Gh. Bariț*, profesorii Ioan Popescu, Dr. D. P. Barcianu și alți contemporani făcând parte din șirul

celor ce aveau să înfrunte urgiile vremilor din țara cu legi feudale, cu privilegiați și cu năpăstuți.*

6. Greșala, în planul de învățământ al acestei categorii de școli, cred că zăcește în încercarea culezată de a pregăti, în același timp, și pe *viitorul* bun agricultor, și pe *viitorul* harnic industriaș sau negustor, ba chiar și pe *viitorul* mic funcționar în deosebitele administrații de-a doua mână... Problemă complicată, pentru a cărei deslegare se cereau alte orientări și altă mentalitate a obștei...

*) Într-o minusculă grădină, cu flori și arboriști, loc de recreare a elevilor Școlii civile române de la Sibiu, se ridicase, prin stăruințele Asociației, un bust de bronz întru pomenirea marelui cărturar *Gheorghe Bariț*.

În urma unui amestec, de natură politică, bustul fu așezat, mai exact ascuns, în această grădină, într-un colț ferit, pe cât se poate, de privirile trecătorilor, — cel mult printre grilajul de cătră parcul public se putea zări, umbrită de ramuri, o latură a modestului monument.

Bustul fusese desvelit în toamna anului 1912, când se împlineau aproape 20 de ani de la moartea neuitatului cărturar. Odată cu schimbarea situației politice a țării, după întâiul mare război, chipul lui Bariț și-a luat în curând locul luminos în fața Muzeului Asociației culturale din Ardeal.

Scoala română și Comunitatea de avere dela Sibiu

1. Sinodul Arhidiecezei transilvane exprimă, — în sedința sa, a 15-a, din 8/20 Mai 1880, — recunoștință deputatului sinodal Dr. Ștefan Păcurariu și lui Dr. Avram Tincu cari, ca deputați la Comunitatea de avere numită „Universitate săsească“, au mijlocit, dela această instituție, un ajutor anual de câte o mie florini pentru școalele noastre din Sebeș și Orăștie.

2. Sinodul dă, totodată, însărcinare Consistorului se facă pașii necesari ca, în conformitate cu legea, să fie luate în dreaptă considerare toate școalele noastre de pe teritoriul fostului „Pământ Crăesc“, zis „Fundus Regius“.¹

3. Consistorul arhidiecezan s'a și adresat în 20 Noemvrie 1880 (Nr. 2171 Șc.) către:

„Înclita Universitate a fostului fund regiu, Sibiu“,
arătând următoarele:

Atât din așa numita avere națională, cât și din averea celor „7 județe“,² Universitatea săsească a

¹ „Fundul Regiu“, provincia Cibiniensis, se compuneă din „scaunele“: Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Sebeș, Cincu, Miercurea, Cohalm, Nocrîh, Orăștie și districtele Brașov și Bistrița.

² Averile acestea au rezultat din donațiuni regale și din impozitele plătite de *toți* locuitorii din „Pământul Crăesc“, formând astfel proprietatea lor comună. Cele 7 județe, de pe acest teritor, au fost: Sibiu, Târnavă Mare, Brașovul, Făgărașul, Hunedoara, Năsăudul și Alba.

acordat încă din anul 1850, pe seama mai multor înștițute de învățământ *săsești*, suma de 52.500 fl. v. a la an, transpusă regulat, an de an, consistorului evanghelic luteran din Sibiu. În cursul timpului, dela 1850 încoace, s'au mai dat din fostul „Fundus Regius“, pentru școala *cu sau fără* caracter confesional, suma de 28.523 fl. Suma anuală distribuită, în scopurile indicate, se urcă la 81.025 fl.

Prima sumă, de 52.500 fl., s'a dat exclusiv școalelor *săsești*: gimnaziu, seminare și școale primare.

Din suma din urmă, de 81.025 fl., s'a acordat:

întâi, tot școalelor numite mai sus, obișnuita subvenție;

apoi, următoarele ajutoare:

a) Școalelor de agronomie, industrie și reale, toate *săsești*, 18,525 fl.;

b) Gimnaziului *român* din Brașov 5000 fl.;

c) Școalelor capitale române din Sebeș și Orăștie, câte 1000 fl.;

d) Gimnaziului reformat, *maghiar*, din Orăștie, 3000 fl.

Această proporție, — exact *disproporție*, — după care se împart subvențiile, este nejustificabilă din orice punct de vedere. Ea jicnește dreptul de coproprietate al locuitorilor nesași, și în deosebi al românilor ortodocși, cari fac majoritate față de ceilalți conlocuitori.

Răspunsul „aulic“ (dela curtea domnițoare) din 15 Oct. 1779 (Nr. 5803), — spune adresa Consistorului, — regulează întrebuințarea venitelor din averea comună națională și a celor 7 județe așa că, după acoperirea cheltuielilor de administrare, *restul să se întrebuințeze pentru ridicarea sau restaurarea de școale și biserici în comunele săsești și românești*: „Proventus autem

residui ad errigendas vel reslaurandas scholas et ecclesias in locis saxonice et valachice... convertendi sunt“.

Scrisoarea urmează:

Art. de lege 12 din 1876, §§ 4 și 6, statoroște lămurit, că venitele după averile din chestiune să se întrebuițeze întru promovarea de scopuri culturale ale *tuturor* naționalităților din fostul „Pământ Crăesc“, fără deosebire de confesiune și în proporție echitabilă.

Consistorul, ca autoritate supremă școlară peste toate instituturile de învățământ ortodoxe române din numitul teritor, invocând: dreptul de coproprietate la averile din care se împart subvențiile de mai sus, — și considerând numărul preponderant al credincioșilor săi ortodocși din această parte a țării, precum și dispozițiile din §§-ii legii amintite, — roagă „Inclita Universitate“ să binevoiască a vota, deocamdată, următoarele subvenții anuale:

- a) Pentru seminarul „Andreian“ din Sibiu 5000 fl.;
- b) Pentru școalele primare din: Mediaș, Sighișoara, Cohalm, Cincul Mare și Nocrîh, câte 500 fl., la olaltă 1500 fl.;
- c) Pentru școala primară din Miercurea 400 fl.;
- d) Pentru cele trei școale primare din Sibiu câte 200 fl., la olaltă 600 fl.;

Sumele acestea să se transpună, în rate, Consistorului, care va da seamă despre întrebuițarea lor.

4. Mărimea acestor subvenții, cerute pentru câteva școale române, reprezintă o sumă așa zicând disparentă, — abia 7500 fl., — totuș Oficiul central al Universității săsești, cu adresa din 17 Martie 1881 Nr. 1400, răspunde că hotărârea asupra cererii Consisto-

rului s'a amânat până când Universitatea — va dispune de fondurile necesare... O amânare egală cu refuzul.

5. Interveniri, în 1881 și 1882, către Universitate, — în 1884 către ministrul Trefort, — s'au terminat la fel: s'a notificat Consistorului, că cererea pentru ajutoare, pe seama școalelor române, din averea Universității fostului „Fundus Regius“, precum și recursul către ministru, nu s'au putut lua în considerare, „din motivul că de prezent nu se află excedent disponibil nici în una din cassele Universității“.

6. Și, după toate cele premerse, e aproape de sine înțeles că „excedentul disponibil“, pe seama școalelor românești din teritoriul fostului „Pământ Crăesc“, nu s'a putut găsi nici în șirul anilor următori. —

7. Timpul însă înaintează și lecuește, netezind asprile sorții și cumpănind pasiunile omului.

Comunitatea de avere, denumită *Universitatea Săsească și a celor Șapte Juzi, cu sediul în Sibiu*, se desființează prin Decrete Regale din anii 1937 și 1938, — decrete care înscăunează dreptatea pentru ceice de-o potrivă muncesc și se jertfesc.

În scopuri culturale și patriotice, o parte din bunurile, mobile și imobile, ale Comunității, a trecut în proprietatea Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu, — allă parte, nu mai puțin însemnată, a trecut în proprietatea Bisericii Regnicolare Evanghelice C. A. din România...

Comisiuni școlare permanente

1. Întru promovarea instrucțiunii și educațiunii poporului, aveã să se constituie, — în sensul §-ului 8 din art. de lege 28 dela 1876, — în fiecare comitat, prin corpul reprezentativ al acestuia, o comisiune școlară permanentă („állandó népnevelési bizottság”), în care confesiunile de pe teritoriul comitatului se îndatorau să fie reprezentate prin câte un membru, numit sau ales, de către respectiva autoritate bisericească sau școlară.

Pe temeiul rapoartelor dela sinoadele protopopești din comitatul Sibiului, Consistorul, în ședința dela 11/23 Mai 1877, a numit, din partea confesiunii ort. române, membru în Comisiunea permanentă pe Ioan Popescu, protopop al Sibiului II, cu încredințarea de a reprezenta și apăra interesele de instrucțiune și educație peste tot, și în particular ale poporului nostru din acest comitat.

2. Obiectul a figurat în ordinea zilei și la Congresul mitropoliei ort. române din Ungaria și Transilvania în ședința a 13-a, 14/26 Oct. 1878. Congresul n'a decis altceva, decât a îndrumat Consistoriile eparhiale din Sibiu, Arad și Caransebeș a se acomoda, în această privință, legilor în vigoare.

3. Indrumarea congresuală a sosit la Consistorul din Sibiu abia în 22 Ianuarie 1880 „spre afacere ulterioară”. Consistorul în șed. din 28 Febr. 1880, dă

ordin protopopilor să raporteze: în comisiunea școlară permanentă, din acel comitat, cine reprezintă confesiunea ort. română și interesele școlii noastre? Și, dacă acolo n'ar figura încă un astfel de membru, pe cine recomandă protopopul spre a fi numit, din cler, membru al menționatei comisiuni?

Răspunsurile date sânt interesante și caracteristice pentru timpurile, când se aduceau hotărâri, se mai amânau, se mai modificau, — ca în cele din urmă să rămâie toate — pe hârtie.

a) Dela Murăș-Oșorhei, prot. Partenie Trombitaș scrie că încă în anul 1876 a primit ordin consistorial în cauza aceasta și, fără întârziere, s'a pus în înțelegere cu ceilalți colegi protopopi din comitatul Murăș-Turda, pentru a se întruni în scop de-a alege un membru pentru comisia școlară permanentă, cerută de lege, — nu a reușit însă. Acum, în 1880, confesiunea noastră nu e reprezentată prin nimeni în comisia de care e vorba, — și propune să fie numit membru Ion Popescu, admin. prot. în Deda, sau Galaction Șagău, protopopul „care mi se pare știe ungurește și a mai umblat la așa adunări“.

b) Dela Deva, prot. Ioan Papiu scrie că în comitatul Hunedorii comisiunea permanentă „există numai după nume; confesiunea noastră nu e reprezentată prin nici un membru, ba, pe cât știu, nici celelalte confesiuni (nu-s reprezentate); pentrucă, precum mi-a descoperit președintele (comisiei) inspectorul regesc Réthi, acea comisiune nici nu s'a constituit, din cauză că (el, inspectorul-președinte) nu-i vede necesitatea și că, pe cât știe el (Réthi), în toată Ungaria afară de ce-

fatea Pesta, această comisiune nicăiri n'ar funcționa, de oarece agendele ei le prevede *comisiunea administrativă*, și că numai atunci ar constitui-o, când l-ar întefi ministrul“...

c) La fel au răspuns mai toți protopopii, arătând că inspecția școlară la toate confesiunile este lăsată în îngrijirea Inspectorului regesc al comitatului.

4. Iată cum, în veacul trecut, o cauză a cărei necesitate n'o simțeau nici oamenii de școală unguri, impune autorităților noastre școlare confesionale să cheltuiască vreme și energie, sporind hârtiile de prisos ale dosarelor din arhive.

Grădinile școlare

1. Cunoaștem străduința nobilă a țăranilor români de-a agonisi și a munci cât mai mult pământ. Ni-o destăinuesc ei înșiși prin glasul poetului lor, când isbucnesc în strigătul:

„Noi vrem pământ!”

Dacă treaba bărbatului e să-și vadă de casă și plug la câmp, îndeletnicirea soției sale e să facă acasă bucatărie, — care însă e împreună cu ceva cunoștințe culinare și, în deosebi la sat, *cu muncă de grădinărit*. Aici e locul să intervină *prelegerile* practice despre modul pregătirii bucatelor și despre felul cum are să se facă grădinăritul. Fără astfel de prelegeri, toată propaganda pentru înființarea de grădini școlare, nu putea să isbutească, în lipsa unei strânse legături între bucatărie și grădinărit.

Cerem grădinii să ne slujească, producând materiile prime, de legumărit și pomărit, necesare bucătăriei. Prin asemenea legătură firească, rostul grădinăritului școlar s'ar fi impus cu mult mai ușor, iar măsurile luate în favoarea lui n'ar fi rămas aproape zădarnice.

2. Alt fel, înciriparea și desvoltarea lui, în școala primară, au bălul o cale extrem de înceată.

Încă în anul 1857 (Nr. consist. 74) s'au luat măsuri din partea Consistorului arhidiecezan pentru a se creia

grădini școlare în toate comunele noastre bisericăști, cu excepția locurilor muntoase, unde grădinăritul ar fi imposibil.

Vocea, oricât de părintească dela Sibiu, n'a putut, în împrejurările de atunci și de mai târziu, să străbată în largi cercuri, — și așa, multe comune parohiale, din nepăsarea inspectorilor, a directorilor și chiar a unor învățători, au rămas și mai departe fără grădini școlare, cu tot folosul ce li se atribuia.

3. Consistorul a continuat totuși, după câțiva ani, cu luarea dispozițiilor în problema grădinilor școlare.

Și, la începutul primăverii din 1876, îndatorează din nou organele sale școlare să îndeplinească următoarele:

a) Fiecare comună parohială să se îngrijească de un loc potrivit pentru grădina școlară, iar locul acesta să fie proprietatea școlii noastre confesionale;

b) Pământul, menit să fie grădina școlii, are să se folosească în conformitate cu scopul urmărit, făcându-se din el școală de pomărit, legumărit etc. și instruind copiii în mod practic în cunoștințele elementare ale grădinăritului;

c) Se recomandă învățătorilor cercetarea cursurilor conduse de specialiști în materie;

d) Să se înainteze către Consistor o însemnare cu mai multe date: I. Are școala grădină de pomărit? II. Când și cum s'a procurat? III. Cât e de mare grădina? etc.

Instituirea grădinilor școlare eră obiect nou pentru cursurile suplimentare din vara anului 1877.

4. Catedra pentru agricultură, la Institutul pedagogic-teologic al Arhidiecezei transilvane, s'a înființat în toamna anului 1874.

Titularul catedrei face, în 13 April 1876, raport către Sinod despre întocmirea grădinii pentru trebuințele Institutului și cere îmbunătățirile necesare organizării ei, ca să slujească cu timpul „drept model și exemplu vrednic de imitat pentru viitorii preoți și învățători“.

5. Inspectorul școlar regesc al comitatului Sibiu, cu adresele sale din 1876 (Iulie 14, și August 15) atrage atențiunea Consistorului asupra publicațiilor periodice care se ocupă cu probleme de grădinărit, și anume: una maghiară, alta germană, și a treia *română*, — cea din urmă redactată de Ștefan Pop din Blaj, sub titlul „Economulu“. Inspectoratul cere ca foile acestea de grădinărie să fie abonate de învățătorii din Arhidieceză.

Se răspunde în 21 August 1876, că s'a adus, prin circulară, la cunoștința comunelor parohiale cuprinsul adresei inspectoratului, cu observarea că pentru învățătorii noștri Consistorul s'a îngrijit încă dela începutul anului 1876, de publicarea unei foi de felul celor recomandate de inspectorat, și că această-foaie apare în Sibiu sub numirea „*Foișoara Telegrafului Român*“, redactată de bărbați de specialitate, cari vor ținea învățătoria în curent cu toate cunoștințele necesare la înstituirea grădinilor școlare.

În circulara consistorială se îndatorează comunele parohiale și învățătorii să aboneze *Foișoara* ce le aduce folositoare cunoștințe în ale economiei grădinărești și în alte ramuri de cultură.

6. Învățătorilor, adunați la cursurile din 1877, li se spune din partea Consistorului:

a) Înstituirea grădinilor școlare urmărește scopul de a crește din lăinerime oameni capabili, de a introduce, la

vremea sa, o economie mai rațională în viața satelor; urmărește scopul de a sădi în inimile tineretului școlar interes și iubire pentru legile naturii, sporind în acest tineret cercul cunoștințelor în ale economiei.

b) Dascălul însuși poate profita din asemenea grădini, care l-ar ajuta să-și procure fructe, verdețuri ș. a. din nemijlocită apropiere.

c) Acelaș teren ar putea servi, pentru tinerimea școlară, drept loc de recreare.

d) Școlarii vor avea prilej să cunoască și să întrebuințeze uneltele necesare la lucrarea pământului, la sămănat, la plivit, la cules.

e) În grădina școlară, aflătoare pe loc potrivit, se vor cultiva, în proporțiile posibile:

 pomăritul,
 legumăritul,
 florăritul, și
 cerealele.

Pentru cercul Sibiului, Consistorul a însărcinat pe profesorul seminarial Dumitru Comșa să țină prelegeri emonstrații practice despre întocmirea grădinilor școlare.

7. Raportul, înaintat de cei întruniți la Brașov, glăsuiește despre însemnătatea acestor grădini, spunând între alte cuvinte însuflețite, următoarele:

„Școlărima, băeți și fete, vor avea prilejuri să cunoască pământul; să cunoască semințele fructelor; să simțească plăcere și atragere privind curăția și frumuseța florilor; să cunoască paserile și insectele folosite spre a le cruța, iar insectele vătămătoare și alte viețăți stricăcioase plantelor spre a le stărpi; să cunoască influința aerului, luminii, căldurii, umezelii ș. a.“

Materialul expus la Brașov a fost unul dintre cele mai bogate în problema de grădinărit școlar.

8. În anul următor, 1878, Consistorul a trimis la cursul suplimentar din cercul *Deva* tot pe profesorul D. Comșa să țină prelegeri practice în deosebi din grădinărit.

Numitul profesor, în raportul său din August 1878, scrie că a ținut prelegerile și demonstrațiile dela *Deva* parte, „în grădina bisericii, parte și mai ales în grădina mare și bine întocmită a institutului preparandial de stat“ (Școală Normală). În această grădină, pusă la dispoziție de inspectorul școlar dela *Deva*, Réthi (prevenitor de astădată!), profesorul dela Sibiu a grăit, învățătorilor veniți la curs, despre importanța și rentabilitatea, materială și morală, a grădinilor școlare; demonstrațiile au avut în vedere influința grădinii școlare asupra instrucțiunii și a propășirii materiale; mărimea și îngrădirea potrivită a grădinii; împărțirea și întocmirea după un plan potrivit împrejurărilor locale; facerea cărărilor și scormonirea pământului; pământurile priincioase pomilor, legumelor etc.; sămănatul, săditul, butășitul, altoirea; străplântarea pomilor; cultura viței de vie, a legumelor mai însemnate etc., — cât s'a putut în *trei* zile.

9. Indrumări, în aceeaș direcție, se trimit în 24 Februarie 1879 (Nr. 2553 Șc. din 1878), când Consistorul dă ordin organelor sale școlare, zicând:

„Legea pentru instrucțiunea publică, art. 38 din a. 1868, în § 11, între obiectele de învățământ în școlile populare (primare) prescrie, sub lit. g, și instrucțiunea practică în economia de câmp și, mai ales, în grădinărit:

„Folosul acestui studiu nu se poate nega, mai cu

seamă la poporul nostru care, în cea mai mare parte, se ocupă cu agricultura și cu cultivarea pomăritului.

„Instruirea în economia de câmp și grădinărit însă, care sânt o necesitate imperativă pentru înflorirea patriei noastre, numai atunci îș va ajunge mai curând scopul, când atât una, cât și cealaltă, se face plăcută tinerimii noastre, prin o metodă practică și ușoară... Nu odată acest Consistor a tras atențiunea P. O. Dtale asupra acestui obiect. Cu toate acestea, se pare că învățătorii de pe lângă școalele noastre primare, sau nici decum, sau prea puțin se ocupă cu instruirea tinerimii în studiul economiei de câmp și al grădinăritului.

„Drept aceea, P. O. DTa, îndată după primirea acestui ordin, vei avea să dispui tuturor învățătorilor dela școalele confesionale române din tractul (protopopiatul) ce administrezi, ca — neapărat — conformându-se legii, pe lângă celelalte studii obligatorii, să se ocupe și cu instruirea tinerimii în economia de câmp și grădinărit.

„Întâmplându-se ca pe lângă vreuna din acele școale să nu fie loc de grădină, vei stăruî a procura acest loc și a se întocmi în mod corespunzător scopului de-a instrui tinerimea în ramurile de cunoștințe mai sus zise“.

ANEXE

A

Comunicat de Consistorul arhidiecezan din Sibiu în 1879,
organelor sale școlare

(La Cap. 8)

Articolul de lege XVIII din 1879 despre învățarea limbii maghiare în institutele pentru învățământul popular

§. 1. În toate preparandiile de învățători confesionale sau altele, în cari limba de instrucție nu este cea maghiară, aceasta încă în înțelesul art. de lege XXXVIII din 1868 ca obiect de învățământ obligat în astfel de institute, — are a se propune într'un astfel de număr de ore, ca în decursul unui întreg curs de învățământ fiecare candidat de învățător să și-o poată însuși în graiu și în scris.

§. 2. După terminarea cursului preparandial de trei ani, care urmează după intrarea în vigoare a legii actuale, adevărat începând dela 30 Iunie 1882, nime nu poate dobândi diplomă de învățător, asemenea nu poate fi aplicat ca învățător ori ca adjunct de învățător nimenea, care a absolvat cursul preparandial, — fie privatim, fie în vre-un institut, până la anul 1882, dacă nu și-a însușit limba maghiară în graiu și în scris astfel, ca să o poată instrua în școalele populare.

§. 3. Acei indivizi, cari sunt deja în oficiu sau pășesc pe cariera învăătorească, și au terminat, respective vor termina cursul preparandial începând dela 1872—1881, — sau în acest restimp au pășit ori vor păși pe cariera învăătorească, sunt

datori, — dacă nu știu limba maghiară, — în restimp de 4 ani dela intrarea în vigoare a acestei legi astfel să și-o însușească, ca să o poată instrua în școalele populare.

Această cualificațiune este a se dovedi prin depunerea unui examen, ce se va regula prin ordinațiune ministerială.

În comune, unde sunt amestecați locuitori de limbă maghiară și nemaghiară, se pot aplica la școalele comunale, confessionale sau alte școale populare publice, începând dela anul 1883, numai astfel de indivizi ca învățatori ordinari, adjuncti sau provisorici, cari sunt în stare a propune limba maghiară; dar și până la finea anului 1883, la ocuparea stațiunilor învățătoresți sunt de-a se preferi acei indivizi, cari știu limba maghiară; asemenea cu privire la școalele elementare comunale sunt a se executa, în mod riguros dispozițiunile cuprinse în §. 58 al art. de lege XXXVIII din 1868, și cele cuprinse în alinea 2 și 3 din §. 13 al art. de lege XXVIII din 1876.

§. 4. Limba maghiară se primește prin aceasta în toate școalele populare publice, ori de ce fel vor fi, între obiectele de învățământ obligate.

Până ce însă nu vor sta la dispozițiune în număr suficient învățatori apti pentru instrucțiunea limbei maghiare, dispozițiunea de mai sus a legii se poate pune în viață numai succesiv și în modul următor:

În fiecare școală elementară populară, a cărei limbă de instrucție nu este cea maghiară, la care însă funcționează un învățator apt pentru instrucțiunea ei, limba maghiară intră între obiectele de învățământ obligate încă în anul scolar următor după intrarea în vigoare a legii prezente; în acele școale elementare, la care nu funcționează un astfel de învățator, limba maghiară se va instrua îndată, după ce în înțelesul §§. 2 și 3 se va aplica un învățator apt pentru instrucțiunea ei.

Această instrucțiune obligată a limbei maghiare în toate școalele populare comunale o va regula ministrul pentru culte și instrucțiune publică prin ordinațiune specială. Această ordinațiune are să fie observată de toate oficiile școlare — confe-

stonale — cu privire la numărul orelor și la satorirea planului de învățământ.

§. 5. Dispozițiunile legii prezente se estind și asupra institutelor cu limbă nemaghiară de instrucțiune, ce există sau se vor înființa în înțelesul §§-lor 16—22 ai articolului de lege XXXVIII: 1868.

§. 6. Executarea dispozițiunilor și a măsurilor transitorie cuprinse în §§. precedenți o va controla ministrul pentru culte și instrucțiune publică prin inspectorii de școale și prin alte organe de ale sale amintite în articiul de lege XXVIII: 1876 (§. 3) despre oficiile școalelor populare.

Spre acest scop:

1. La acele preparandii de învățători, în cari limba de instrucțiune nu este cea maghiară, — afară de visitările periodice ale inspectorului de școale cu ocasiunea prelegerilor, — atât examenele anuale, cât și cele de cualificațiune se vor ține în prezența inspectorului școlar, și dela 30 Iunie 1882 începând, atestatele de cualificațiune subscrise și de el se pot extrada numai în acel caz, dacă examinatul posedă de ajuns limba maghiară în înțelesul §. 2 al legii prezente.

Contra părerei contrarie a inspectorului școlar însă se poate lua recurs în restimp cel mult de 30 zile dela ziua examenului la ministru pentru culte și instrucțiune publică, — care în acest caz prin o comisiune de trei denumindă de el însuși va dispune examinarea de nou a candidatului, și dacă comisiunea va afla pe recurentele cualificat în limba maghiară în măsura prescrisă în §ul 2, are a i se estrada numai decât atestatul de cualificațiune.

Hotărârea comisiunei este a se induce în atestat.

2. Ministrul de instrucțiune veghează, ca în planurile de învățământ prezentate conform art. de lege XXVIII: 1876 §. 3 punct 5, limba maghiară să fie primită într'o estindere core-spunzătoare legii acesteia, și inspecționează în înțelesul aceleias legi (§ 5 punct 3, b) instrucțiunea.

3. In caz de neobservare a dispozițiilor acestei legi se va aplica §-ul 15 al art. de lege XXXVIII: 1868, respective §-ul 7 al art. de lege XXVIII: 1876. Și în fine :

4. Dispozițiile §-lui 22 al art. de lege XXXVIII: 1868 vin a se aplica și în acel caz, când institutele numite în §-ul precedent al legii prezente nu vor satisface dispozițiilor acestei legi.

§. 7. Pre tot locul, unde este vorba în această lege de preparandii de învățatori, candidați de învățatori de adjuncți sau suplenți, sunt a se înțelege și preparandiile de învățătoare, candidate de învățătoare, adjuncte — sau învățătoare suplente.

§. 8. Cu executarea legii prezente se însărcinează ministrul de culte și instrucțiune publică.

B

Dispoziții în vederea conferințelor învățătoresți din 1879

(La Cap. 13).

Circular

**cătră toți inspectorii districtuali și învățătorii
dela școalele confesionale gr. or. române din
arhidieceza Transilvaniei**

După ce conferințele învățătoresți prevăzute în §. 130 al. Statutului organic, din anul 1875 începând până în anul 1878 s'au prefăcut în cursuri supletorice formale de mai multe săptămâni și aceasta s'a întâmplat în urma necesității arătate de a se da învățătorilor din școalele noastre confesionale greco-orientale lipsiți de pregătirile formale pedagogice ocasiune a-și însuși cunoștințele neapărat de lipsă pentru chemarea învățătorescă, — acum consolidându-se statul învățătoresc din școalele noastre române greco-orientale cât de cât în lucrurile recerute de lege, consistorul a aflat de bine a reduce cursurile supletorice de mai multe săptămâni la starea de „conferințe învățătoresți” precum au fost dela început și precum sunt prevăzute și în citatul §. al Statutului organic al bisericei noastre. Deci în locul cursurilor supletorice se ordonează prin aceasta ținerea de conferințe învățătoresți, în cari la pertractarea obiectelor ia parte fie-care învățător sub conducerea unui comisar consistorial. Conferințele au să dureze pentru anul acesta 5 zile și adevă din 10 până în 15 August. Această modificare respective reducere la aceea ce a fost mai înainte și ce are baza legală în Statutul organic, nu împedecă, ca consistorul din când în când după trebuințe și împrejurări să lărgească conferințele învățătoresți în cursuri su-

pletorice cu durată de mai multe săptămâni. În acest chip nu numai că se va susține instituțiunea cea salutară a conferințelor învățărești și a cursurilor suplitorice pe timpul ferielor de vară, dar se face și oare care înlesnire învățătorilor noștri reducându-se timpul de mai multe săptămâni la câteva zile.

Pe baza celor premise se susține și pentru conferințele învățărești împărțirea de până acum a teritoriilor și locurilor de adunare precum a fost până acum pentru cursurile suplitorice, și adică : 1. Sibiu, 2. Alba-Iulia, 3. Deva, 4. Idicel, 5. Cojocna, 6. Brașov, 7. Sighișoara, 8. Abrud, 9. Făgăraș, 10. Deceș, iar de conducători ai conferințelor învățărești pentru anul acesta se denumesc :

Pentru conferința învățărească din :

1. Cercul Sibiu, profesorul dela institutul arhiepiscopesc pedagogico-teologic Dimitriu Comșa.
2. Cercul Alba-Iulia, parohul din Bucerdea-Vinoasă Teodor Pop.
3. Cercul Deva, învățătorul și directorul școlii din Hațeg, Vasiliu Florian.
4. Cercul Idicel, profesorul Pavel Beșa.
5. Cercul Cojocna, parohul din Cojocna, Teodor Ciortea.
6. Brașov, învățătorul și directorul dela școala capitală normală de acolo, Gheorghe Belissimus.
7. Cercul Sighișoara, învățătorul și capelanul de acolo Dimitriu Moldovan.
8. Cercul Abrud, profesorul George Părău dela gimnaziul din Brad.
9. Cercul Făgăraș, parohul din Grid, Iacob Urdea.
10. Cercul Deceș, învățătorul și capelanul din Borgo-Bistrița Simeon Monda.

Totdeauna se înseamnă, că în acele ținuturi, unde s'au constituit învățătorii în reuniuni învățărești, precum în Brașov și Sibiu, se pot ține conferințe învățărești în sinul reuniunii, adică pe baza constituirii în reuniune, înțelegându-se de sine, că pentru astfel de cazuri președintele, respective vice-președintele, reuniunii este și conducătorul conferințelor învățărești.

Ca obiecte de desbatere în conferințele învățătoarești pentru anul acesta se pun:

1. Cari împrejurări împiedecă încă și astăzi progresul învățământului poporal; apoi propuneri practice pentru delătura a acelora.

2. Darea de părere spre compunerea unui plan de învățământ, prin care să se poată satisface articolul de lege XVIII din anul 1879, privitor la învățământul obligatoric al limbei maghiare în școalele poporale române greco-orientale din arhidieceză, care articol de lege se alătură aci % in mai multe exemplare spre studiere.

3. Pe ce cale și-ar putea învățătorii școalelor noastre poporale însuși mai cu înlesnire cunoștința limbei maghiare în estensiunea pretinsă de lege.

4. De oare-ce în anul trecut cele mai multe conferințe învățătoarești și-au exprimat dorința a se constitui în reuniuni învățătoarești, ba unele și-au și compus Statute și s'au constituit, consistorul pentru a înlesni efectuarea intențiunilor vrednice de toată lauda ale învățătorilor noștri pe de-o parte, de altă parte pentru a se ajunge o uniformitate a statutelor reuniunilor, comunică aci % un proiect de statute, care consistorul l-a aflat mai corespunzător spre luare de bază pentru cazul, că învățătorii dela conferințele învățătoarești ar voi să se constitue în reuniune învățătoarească.

5. După deliberarea cuviincioasă și cu serioșitate, precum se pretinde dela un corp matur învățătoresc, a obiectelor de sub punctele 1—4, se poate pune la ordine deslegarea și a altor întrebări din sfera pedagogică-didactică, ce se vor propune de conducător sau de alt membru al conferinței și se vor încuviința și admite la desbatere cu învoirea membrilor conferinței.

Despre desbaterile în conferințe să se poarte un protocol, în care să se însemne momentele cele mai însemnate, și acel protocol subscris de conducător și de notarul conferinței să se subștearnă *cel mult până în 25 August a. c.* consistorului arhidiecezan dimpreună cu un raport din partea conducătorului.

Fiecărui conducător al conferințelor învățătorești se dă din partea consistorului diurne de 1 florin 50 cr. pe zi și bani de călătorie, pentru care să aștearnă la timpul său cuitanță; iar pentru susținerea singuraticilor învățători la aceste conferințe, precum și pentru acoperirea cheltuielilor de călătorie, se îndatorează fie-care comună bisericască a contribui din mijloacele proprii, spre care scop părinții protopresbiteri și administratori protopresbiterali au datorința a da sprijinul de lipsă pentru acoperirea în modul cel mai corespunzător a cheltuielilor, ce le-a avut fiecare învățător și, ca cheltuieli ce le vor avea să fie cât mai mici, vor stăruie, ca încât este posibil, învățătorii noștri să fie încuartați pe unde se poate în localități școlare, și mai ales pe la creștinii noștri din locurile centrale, cărora cu tot prilejul să se pună la inimă însemnătatea statului învățătoresc pentru poporul nostru român.

Din ședința consistorului arhidiecezan ținută în Sibiu, la 7 Iunie, 1879.

Pentru Excelența Sa D. arhiepiscop și metropolit:

Nicolau Popea m. p.,
Arhimandrit și vicar-arhiepiscopesc.

C

Ordin (red. de ref. Ios. Hođoș), dat protopopilor
(La Cap. 13)

**Cătră toate oficiile protopresbiterale,
ca inspectorate districtuale de școale**

În urma circularului dat de consistorul arhidiecezan, din ședința dela 7 Iunie a. c. Nr. 1613, conferințele învățătorești s'au ținut, și în acest an, conform dispozițiunilor cuprinse în acel circular.

După raporturile ce au intrat dela conducătorii acelor conferințe învățătorești, și după procesele verbale luate în ședințele conferințelor, se vede că învățătorii, mai numeroși în unele conferințe, mai puțin numeroși în altele, au luat în serios și meritorie desbatere punctele specificate în circularul mai sus menționat.

Și ceea ce este mai întâi de a se constată, este, că din toate conferințele a ieșit o opiniune și conclusiune aproape unanimă asupra acelor puncte puse lor în discuțiune și delibereare. Pare că un spirit universal a planat și un simț comun a domnit asupra conferințelor în una și aceeași zi, în localități diferite, și situate în cele mai mari depărtări una de alta, pe întreg teritoriul arhidiecezei.

Văzând raporturile conducătorilor; examinând procesele verbale ale conferințelor; dar având în vedere și arătările ce din când în când se prezintă consistorului arhidiecezan asupra școalelor noastre confesionale române, ca unele cari, sau din unul sau din alt punct de vedere, n'ar fi încă la înălțimea chemării lor, se ordină precum urmează:

1. Comitetele parohiale ca comitete școlastice sunt și rămân strâns obligate, de a observă cu toată rigoarea, punctualitatea și conștiințiositatea prescriptele §-lui 23 din statutul organic.

Din aceste prescripse se dau aci unele în rezumat pentru știința tuturor :

- a) A îngriji pentru susținerea și înmulțirea averei școlai.
- b) A conserva în stare bună edificiul școlastic.
- c) A prevedea școala cu mobilele și cu aparatele necesare.
- d) In înțelegere cu protopresbiterul a escrie concurs pentru postul de învățator devenit în vacanță.
- e) In înțelegere cu protopresbiterul a face lista candidaților la postul de învățator.
- f) A afla mijloacele pentru repararea școlai existente, sau edificarea de școală nouă.
- g) A afla mijloacele pentru o bună dotare a învățătorilor.
- h) A face propuneri în privința înaintării și înfloririi școalelor.
- i) A afla mijloacele pentru providerea copiilor săraci cu cărți școlastice.

Când comitetele parohiale, punându-se la înălțimea chemării lor, vor stăruî a-și îndeplini nobila sarcină ce statutul organic le impune : atunci puține împrejurări vor mai rămânea cari să împiedece și astăzi progresul învățământului poporal.

Dar, pe lângă aceasta, trebuie ca :

2. Sinoadele parohiale să observe, și prin aceasta li se și impune a observa și ele prescripsele §§-lor 7 și 13 din statutul organic în trebile școlastice, pe lângă altele ce se ordina în acei §§-i.

3. Consistorul arhidiecezan încă numai atunci va putea corespunde sarcinei și chemării sale, dacă organele subalterne, puse sub privegherea sa pentru a executa legile și statutul, își vor împlini datorințele întru toate și peste tot.

Consistorul arhidiecezan va elabora, și chiar acum este în lucrare un plan de învățământ, conform cerințelor școlastice de astăzi, prin care să se introducă un sistem uniform în școalele noastre populare confesionale, și va face dispozițiunile pentru manuale didactice, necesare în acele școale. El va ajutara, între marginile bugetului, școalele cele mai sărace, și pe învățătorii mai săraci, dacă aceștia vor merita ajutor prin progresul în

școală. Cu un cuvânt va face tot, ce-i este prin puțință pentru conservarea și înființarea de școale, și pentru înaintarea și înflorirea învățământului.

Toate însă, câte se cer pentru acest scop, nu se pot face numai și singur de aici.

Trebue ca toți: popor, învățători, preoți, protopresbiteri, comitete și sinoade atât parohiale cât și protopresbiterale, sau alte organe școlastice, și chiar particulari, fie ei de orice pozițiune socială ar fi, să-și facă și ei și să-și îndeplinească datorițele față cu școala, care, pe lângă biserică, este prima condițiune a culturii și existenței noastre naționale.

Pentru aceea se ordonă mai departe:

4. Protopresbiterii sau administratorii protopresbiterali, ca inspectorii districtuali de școale, să privegheze neadormit ca: comitetele și sinoadele atât parohiale, cât și protopresbiterale, ținându-se între marginile și dispozițiunile statutului organic, să îndeplinească toate sarcinile ce această lege fundamentală le impune.

Ei vor avea de a vizita școalele din tractul lor districtual cel puțin odată pe an, cu care ocaziune vor cerceta cu deamăruntul tot ce se referă la școală: în special dacă învățătorul corespunde chemării sale; dacă băieții urmează regulat la școală, și altele, conform ordinațiunilor date în această privință. Tot cu această ocaziune vor arăta poporului însemnătatea și necesitatea înființării și susținerii școalelor confesionale române, și-l vor îndemna la înființarea și susținerea aceloră.

Vor vedea mai departe și vor stărui pentru înființarea de mici biblioteci populare pe lângă fiecare școală din tract, conform ordinațiunii ce s'a dat de consistor în această privință. Vor dispune ca conscrierea băieților obligați la școală să se facă regulat, cu începerea fiecărui an școlastic și nu va permite, ca băieții, fără vre-un motiv grav, să fie prin comitetul parohial dispensați dela cercetarea școalei. Precum vor dispune și aceea, ca învățătorilor să li se răspundă salariul regulat și fără vre-o amânare sau scădere.

Ei vor asista, în cât va fi posibil, la examenele semestriale:

și anuale din toate școlile de pe teritoriul tractului lor proto-presbiteral.

Cu un cuvânt, au de a observa și executa cu toată strictețea și acuratețea articolul IV. §. 30 până inclusiv punct 4, apoi §§. 31, 33 și 34 din Instrucțiunea dela 1 Iunie 1865 Nr. 26 școlastic.

5. Asemenea, inspectorii locali ai școlilor capitale, apoi directorii acelor școli, precum și directorii școlilor populare, vor avea și ei a observa și a executa cu aceeași strictețea și acuratețea, instrucțiunea menționată în punctul precedent; și anume, art. III pentru inspectorii locali, art. II. pentru directorii școlilor capitale, și art. I. pentru directorii școlilor elementare, urde sunt specificate atât drepturile, cât și datorințele lor în privința școlastică.

Pe lângă acestea:

6. Preoții încă, la ocaziuni de sărbători sau de Dumineci, sau când asistă la examene, vor arăta și ei poporului necesitatea și însemnătatea școlilor, și mergând înainte cu exemplu, vor îndemna pe popor, să-i urmeze și el cu fapta întru înființarea, conservarea, înaintarea și înflorirea școlilor noastre confesionale române.

Iar încât preoții sunt și directori la școlile populare elementare, vor avea de a se ține strâns de cele zise în punctul 5 de mai sus.

7. Învățătorii, pătrunși de chemarea lor, au, învățând, de a învăța și ei. Și peste tot, au de a-și împlini cu sfințenie chemarea și datorințele lor.

Ei au de a-și procura și a se prevedea cu toate cărțile didactice necesare.

Prelegerile să le țină regulat dela începutul până la finitul anului școlastic.

Nu e permis ca ei să se ocupe cu afaceri sau incompatibile cu postul învățătoresc, sau cari i-ar subtrage dela împlinirea datorinței lor ca învățători.

Se dispune, precum s'a dispus încă prin o altă ordinațiune, ca cei ce n'au atestat de cualificațiune, să facă examenul spre

a avea acest atestat; ca așa să poată fi numiți ca învățători definitiv, și apoi în modul acesta să se poată pune o stabilitate în pozițiunea lor, și prin aceasta să li se asigure existența de o parte, iar de alta și ei să poată corespunde mai bine chemării lor.

Pentru a ajunge la această sigură pozițiune a învățătorilor, nici unul, care este numit sau în mod definitiv, sau în mod provizoriu pe timp nedeterminat, nu va putea concurge la altă stațiune, dacă în 14 zile după încheierea anului școlastic, nu-și va fi dat dimisiunea din postul care mai înainte îl ocupă. Cei cari ar face din contră, vor avea singuri de a-și adscrie urmările, adecă sau de a-și perde postul, care l-au avut, sau de a nu fi întăriți la postul, pentru care au concurs.

În fine li se recomandă a-și procura „Instrucțiunea pentru învățători”, dată de sinodul arhieresc, în ședința dela 14 Iulie 1869, ce se află în tipografia arhidiecezană.

Și mai în urmă li se recomandă a trăi unii cu alții în cea mai bună concordie, căci s'a văzut că discordia între învățătorii este una din cele mai grave pedeci ale progresului în învățământ.

8. Părinții de familie se îndatorează a-și da copiii la școală; iar copiii sunt datori a urmări regulat la prelegeri; ori ce abatere, sau de o parte sau de alta, va fi pedepsită conform legilor și regulamentelor în vigoare.

9. Listele de absentare nemotivată dela școală au a se face regulat, și pentru astfel de absențări a se pedepsi respectivii vinovați.

Din o parte a acestor pedepse să se facă un fond pentru procurarea de cărți la copii mai săraci, dar diligenți întru cercetarea școlii, și vrednici prin progresul lor în învățământ.

10. Mai pe sus de toate însă este necesar, a se ține și observă o strictă disciplină, fie în școală între învățători și învățăcei, fie între organele subalterne școlastice și cele superioare; și mai ales cele subalterne, cari sunt puse pentru executarea legilor, să nu se abată dela lege, când organele superioare le impun executarea chiar a legii însăși.

Să facă fie-care aceea, ce legea, statutul organic, îi în-

deamnă, să-și împlinească fie-care datorința : și atunci inceta-vor pedecile ce obstau progresului învățământului nostru popular ; școalele vor crește și înaintă ; cultura și la noi va fi o realitate, la cari toate cu toții nizuim.

Relativ la celelalte puncte din circularul mai sus menționat, se observă :

11. Că învățătorilor, cari nu posed limba maghiară, le stă în liberă voie a și-o apropiă sau prin instrucțiune proprie, sau prin cercetarea cursurilor supletorie, cari se ordina de cătră stat a se țineă în intervalul ferilor de vară.

Se constată în urmă :

12. Că s'au înființat și constituit reuniuni învățătoarești în ținuturile : Brașov, Făgăraș, Sibiu, Sebeș și Deva, parte pe baza proiectului de statute, comunicat conferințelor învățătoarești prin circularul mai sus menționat din 7 Iunie 1879, Nr. 1613, cari statute prin aceasta se și aprobă.

Toate aceste, zise până acum, se comunică P. T. D-Tale spre știință și urmare cu acea adaogere, că, pentru asemenea știință și strictă observare vei aveă de a împărtăși prezenta ordinațiune tuturor comitetelor și sinoadelor atât parohiale cât și protopresbiterale, tuturor inspectorilor locali de școale capitale, directorilor dela acele școale, și directorilor școalelor populare, și tuturor învățătorilor de pe lângă școalele noastre confesionale române din tractul protopresbiteral ce administrezi.

Totodată vei face atenți pe conducătorii conferințelor învățătoarești și pe președinții reuniunilor învățătoarești, că toate rapoartele lor și procesele verbale ale ședințelor, pe viitor vor aveă a le subșterne aici, nu deadreptul, ci prin inspectorii districtuali respectivi, cari și ei vor aveă la subscernerea acelora, a-și da opiniunea asupra concluziunilor luate de conferințele sau de reuniunile învățătoarești.

Din ședința consistorului arhidiecezan, ținută în Sibiu, la 29 Noemvrie 1879.

Pentru Excelența Sa Domnul arhiepiscop și metropolit :

Nicolau Popea m. p.,

Arhimandrit și vicar arhiepiscopesc

D

Dela Consistor: Ca proiect model pentru Reuniuni de învățatori în Arhidieceza transilvană

(La Cap. 14)

Statutele

Reuniunii învățătorilor dela școalele gr. or. române
din

I

Numele, reședința, scopul și mijloacele Reuniunii

§. 1. Reuniunea poartă numele: „Reuniunea învățătorilor dela școalele gr. or. române din” și-și are rezidența in

§. 2. Scopul Reuniunii este:

a) a lucra împreună la înaintarea învățământului și îmbogățirea spiritului cu cunoștințe folositoare asupra diverselor ramuri pedagogico-didactice;

b) a mijloci împărtășirea reciprocă a experiențelor culese pe terenul instrucțiunii și a contribui astfel la cultura ulterioară a învățătorilor;

c) a contribui cât se poate, la îmbunătățirea stărei materiale și poziției învățătorilor și școalelor populare;

d) a stăruți ca școalele să se inzestreze fie-care cu o grădină școlară și recuise necesare, cu o bibliotecă și colecțiuni de plante, minerale, insecte etc.

§. 3. Mijloacele spe ajungerea scopului sunt:

a) discuțiuni asupra lucrărilor incurse dela membri, cum și asupra diverselor cestiuni pedagogice și didactice;

b) comunicări asupra experiențelor culese și înlesnirilor dobândite în tractarea cu copiii în școală;

c) prelegeri și debateri asupra singuraticelor obiecte de învățământ, cum și asupra manualelor de școală;

d) comunicări asupra aparatelor de învățământ mai corespunzătoare, asupra colecțiilor de cărți, plante, minerale etc. cum și asupra întocmirii culturii grădinilor școlare;

e) debateri asupra mijloacelor de aplicat pentru disciplina școlară;

f) cercetarea împreună a edificiilor școlare și filantropice, deprinderi gimnastice și muzicale, și demonstrații practice în grădini, pometuri etc.

g) biblioteca și colecțiile de aparate și recurse didactice, ce au a se înființa pe seama Reuniunii;

h) fondul, ce se va înființa pentru acoperirea cheltuelilor reclamate de trebuințele Reuniunii.

§. 4. Limba în toate afacerile Reuniunii este cea română.

II

Membrii Reuniunii, drepturile și datorințele lor

§. 5. Membrii Reuniunii sunt : ordinari, fundatori, ajutători și onorari.

§. 6. Membri ordinari sunt toți învățătorii dela școalele populare și civile române gr. or. de pe teritoriul Reuniunii.

§. 7. Membri fundatori pot fi acei, cari contribuiesc la fondul Reuniunii odată pentru totdeauna cel puțin 15 fl. v. a.

§. 8. Membri ajutători sunt acei, cari contribuiesc la fondul Reuniunii taxa anuală de cel puțin 1 fl. v. a.

§. 9. Membri onorari vor putea fi acei, cari și-au câștigat merite însemnate pentru Reuniune.

§. 10. Inscrierile membrilor fundatori și ajutători se fac la presidiul Reuniunii, rămânând ca adunarea generală să decidă în mod definitiv asupra primirii sau neprimirii în sinul Reuniunii.

Primirea membrilor onorari este rezervată adunării generale.

§. 11. Toți membrii Reuniunii sunt îndreptățiți a lua parte activă la debateri în adunările generale făcând propuneri și ținând disertațiuni.

Dreptul de a vota în cestiuni finanțiale este rezervat membrilor ordinari și fondatorilor.

§. 12. Numai membrii ordinari au dreptul a pretinde ajutoare și remunerațiuni din fondul Reuniunii.

§. 13. Membrii ordinari sunt îndatorați:

a) a lua parte la toate ședințele adunării generale, cum și la demonstrații, deprinderile gimnastice și muzicale și la excursiunile întreprinse cu ocaziunea adunării generale.

Absențările nemotivate se petrec în protocolul adunării generale.

b) a concurge fie-care după putință la propășirea Reuniunii și realizarea scopului, ce ea urmărește, pregătindu-se cu lucrări în scris asupra unei sau altei cestiuni pedagogico-didactice, sau împărtășind adunării generale vederile și experiențele sale în privirea învățământului și educațiunii.

Lucrările scripturistice (disertațiuni, prelegeri etc.), destinate pentru adunarea generală, sunt a se trimite presidiului cu cel puțin 14 zile înainte de adunarea generală.

§. 14. Excluderea membrilor din sinul Reuniunii poate avea loc numai prin o concluziune luată de adunarea generală în urma unei propuneri motivate, cu majoritate absolută de voturi secrete.

III

Organizarea și administrațiunea Reuniunii

§. 15. Reuniunea duce în deplinire afacerile sale prin adunarea generală și prin comitetul său.

A) Adunarea generală

§. 16. Adunarea generală se ține odată pe an, în timp de ferii, în locul destinat de adunarea generală precedentă.

Cerând trebuința, se pot conchema și adunări generale extraordinare.

§. 17. Deschiderea adunării generale este precedată de asistarea membrilor la serviciul dumnezeesc cu chemarea Sf. Duh în biserică.

§. 18. Agendele adunării generale sunt :

- a) examinarea rapoartelor comitetului;
- b) desbaterea și deciderea asupra propunerilor comitetului și ale membrilor Reuniunii;
- c) consultarea asupra diverselor chestiuni pedagogice didactice, desbaterea asupra mijloacelor de aplicat spre atingerea scopului (vezi §. 1 și 3) și statărirea programului cuprinzând obiectele de pertractat în adunarea generală viitoare;
- d) alegerea prezidentului și comitetului prin votare nominală, la cererea înscris a $\frac{1}{3}$ din membri prin votare secretă;
- e) alegerea membrilor onorari cu aclamațiune sau majoritate absolută de voturi;
- f) preliminarea bugetului Reuniunii pe anul viitor și examinarea rațiociniului de pe anul trecut;
- g) propuneri la consistoriu pentru modificarea statutelor și facerea regulamentelor interne ale Reuniunii;
- h) satorirea zilelor când și locul unde să se țină adunarea generală următoare (§. 16).

§. 19. Reuniunea este capabilă a aduce concluse fiind prezenți cel puțin jumătate din membrii Reuniunii îndreptățiți la vot.

Conclusele se iau cu majoritatea voturilor membrilor prezenți.

§. 20. Protocolul ședințelor adunării generale se verifică prin o comisie aleasă ad hoc și se subșterne Consistorului arhidiecezan spre revisiune și aprobare. Deodată cu protocolul se trimite consistorului raportul general și lista membrilor.

B) *Comitetul*

§. 21. Comitetul Reuniunii constă din un prezident, un vice-prezident, doi secretari, un cassar, un bibliotecar și alți trei membri.

§. 22. Membrii comitetului se aleg dintre membrii ordinari și fundatori pe un period de trei ani și se pot realege. Prezidentul poate fi ales și dintre membrii onorari, ajutători și chiar dintre nemembri.

§. 23. Agendele comitetului sunt :

- a) a aduce în deplinire concluzele adunării generale;
- b) a reprezenta Reuniunea în lăuntru și în afară și a ține în evidență toate afacerile curente ale Reuniunii;
- c) a pregăti proiecte și propuneri la înaintarea scopului Reuniunii și a le așterne adunării generale spre dezbateră și decideră;
- d) a primi membri fondatori și ajutători;
- e) a controla încassarea taxelor și ajutoarelor și a administra averea Reuniunii conform deciziunilor adunării generale;
- f) a pune în aplicare mijloacele reclamate de îmbogățirea bibliotecii și colecțiunilor de obiecte didactice ale Reuniunii;
- g) a compune și a prezenta adunării generale un raport general, cuprinzând descrierea activității sale, cum și a stărei spirituale și economice a Reuniunii;
- h) a face pregătirile necesare pentru adunarea generală;
- i) a răspunde taxa anuală de

§. 24. Comitetul ține ședință, când cere trebuința, de regulă odată în fie-care lună.

§. 25. Pentru aducerea de decisiuni valide se recere prezența a cel puțin patru membri. Concluziunile se iau prin majoritate de voturi.

§. 26. Protocoalele ședințelor comitetului se verifică în ședință sau prin o comisie aleasă ad-hoc.

§. 27. Președintele duce prezidiul în ședințele comitetului și în adunările generale. El reprezintă Reuniunea în afară; concheamă adunarea generală și comitetul; subscrie împreună cu unul dintre secretari toate actele făcute în numele Reuniunii, păstrează sigiliul Reuniunii și are o cheie dela lada, în care se păstrează hârtiile de valoare și banii Reuniunii.

§. 28. Vice-președintele conduce afacerile prezidiale în absența sau la însărcinarea preșidentului.

§. 29. Secretarii poartă pe rând protocoalele ședințelor comitetului și adunării generale și îngrijesc de corespondențe; subscriu împreună cu președintele toate actele făcute în numele Reuniunii și păstrează arhivul Reuniunii.

§. 30. Cassarul încasează taxele dela membri și alți bani incurși la fondul Reuniunii, plătește speșele asiguate de prezidiu și aprobate de comitet, și păstrează a doua cheie dela lada cu hârtiile de valoare și banii Reuniunii, având a subșterne adunării generale un raport asupra stărei cassei.

§. 31. Bibliotecarul administrează și ține în evidență biblioteca, aparatele didactice și colecțiunile Reuniunii.

IV

Dispozițiuni generale

§. 32. Desființarea Reuniunii nu poate avea loc decât pe baza unei hotărâri aduse prin $\frac{2}{3}$ din totalitatea membrilor ordinari în adunarea generală și aprobate și de către Consistor.

În acest caz întreagă averea Reuniunii va trece în stăpânirea Cassei arhidiecezane alăturându-se la fondul învățătorilor săraci.

E

Dispoziții pentru Conferințele învățătorești din 1880 în
aceeaș Arhidieceză

(La Cap. 13)

Cătră toate oficiile protopresbiterale, ca inspectorate districtuale de școale

Ca în anii trecuți așa și în acest an se ordina prin aceasta ținerea de conferințe învățătorești, în care la pertractarea obiectelor să iee parte fie-care învățător sub conducerea unui comisar consistorial. Conferințele pentru acest an au să dureze 5 zile, și anume dela 15 până în 20. August. Aceste conferințe se vor ține numai în 4 cercuri sub comisarii precum urmează:

1. Cercul Idicel, comisar profesorul Păvel Beșa;
2. Cercul Cojocna, comisar profesorul de acolo Teodor Ciortea;
3. Cercul Sighișoara, comisar învățătorul și capelanul de acolo Dimitriu Moldovanu;
4. Cercul Dej, comisar învățătorul și capelanul din Borgo-Bistrița Simion Monda.

În cât pentru celelalte 6 cercuri, anume: Sibiu, Alba-Iulia, Deva, Abrud, Făgăraș și Brașov, unde învățătorii s'au constituit în reuniuni învățătorești, se vor ține conferințele mai sus menționate în sinul reuniunii, de sine înțelegându-se că în astfel de cazuri președintele și respective vice-președintele reuniunii este totodată conducătorul conferințelor învățătorești.

Ca obiect de desbatere în conferințele învățătorești pentru anul acesta se pune împărțirea orelor pe săptămână pentru o școală

- a) cu un învățător,
- b) cu 2 învățători,

- c) cu 3 învățători,
- d) cu 4 învățători,
- e) cu 5 învățători și
- f) cu 6 învățători.

Conferințele învățătoresți vor avea a lua în desbatere acest obiect, dându-și părerea, dacă și-ncât acel plan de învățământ asupra materiilor și împărțirea orelor corespunde împrejurărilor locale.

Pe lângă acest obiect se pot lua în desbatere și alte întrebări din sfera pedagogică-didactică, ce se vor propune de conducător sau de alt membru al conferinței, și se vor încuviința și admite la desbatere cu învoirea membrilor conferinței.

Despre desbaterile conferinței se va redacta un protocol, care subscris de conducător și de notarul conferinței, respective de președintele sau vice-președintele și notarul reuniunii, se va subșterne cel mult până în 28 August a. c. consistorului arhidiecezan, arătând cu numele pe acei învățători cari au luat parte și cari nu au luat parte la conferințe.

Pentru conducătorii conferințelor învățătoresți se dau din partea consistorului diurne de 1 fl. 50 cr. pe zi și bani de călătorie, pentru cari au să aștearnă aici cuitanță la timpul său; iar pentru susținerea învățătorilor la aceste conferințe, și pentru acoperirea speselor de călătorie se îndatorează fie-care comună bisericească a contribui din mijloacele proprii, spre care scop părinții protopresbiteri și administratori protopresbiterali au datorință a da sprijinul de lipsă, și vor stărui ca învățătorii să fie încuartirați pe unde se poate în localitățile școlare sau la creștinii noștri din comunele unde se țin conferințele.

Despre ce On. Dta ești prin aceasta încunoștiințat spre ulterioară afacere, având la timpul său a raporta consistorului arhidiecezan.

Din ședința consistorului arhidiecezan, ținută în Sibiu, la 4 Iuliu, 1880.

Pentru Excelența Sa Domnul arhiepiscop și metropolit:

Nicolau Popea m. p.,

Arhimandrit și vicar arhiepiscopesc

Tabla numelor

A

Aaron Florian 33
Abrud 132, 150, 153, 158, 159
Academia Rom. 23-25, 27, 28, 32, 120,
121
Academie de drepturi 101
Agârbici 51
Alba 166
Alba-Iulia 130, 152, 158, 169
„Albina” 23
„Albina Carpaților” 23, 136
Alma 55
Almășanu David 37-39, 136
Almășanu I. 55
„Amicul Poporului” 22
„Amicul Școalei” 23
Amnaș 61
Amos Comenius 101
Andreevici 83
Apponyi 106
Arad 82, 85, 108, 118, 147, 150, 158
Ardeal 11, 19, 56, 119, 126, 151, 162
Asoc. transilvană („Astra”) 20, 161,
164, 165
Austria 96
Austro-Ungaria 77
„Avram Iancu” 52
Avrig 70, 74

B

Baiadecriș 51
Băița 51
Baulescu B. 43, 121, 125
Bănat 49, 119
Barac I. 35

Barac Ios. 37, 38, 110
Barcianu v. Popovici-Barcianu
Bariț Gh. 31, 36, 162-165
Baross G. 90, 92, 93, 95
Bașa Iosif 51
Bechnitz 19
Bielz Albert 67
Bis. Sf. Nicolae Brașov 7, 35, 36, 38
Bis. Sf. Treimi 35, 36
Bistrița 113, 166
Blaj 61, 76, 77, 86, 108, 147, 161, 175
Boița 74
Boiu Zah. (Sibiu) 19, 27, 121
Boiu Zah. (Sighișoara) 27, 65
Bologa Iacob 161, 164
Bonn 24
Boteanu Luca 59
Bozoceanu 43
Brad 45, 47-51, 130, 131
Bran 129, 130
Bran de Lemeny 112
Brașov 7, 34-41, 43-46, 50, 93, 110,
113, 115, 117, 118, 124, 129-132, 135,
136, 149, 150, 153, 156-159, 166, 167,
176, 177
Breșcu 64
Brote Eugen 20
Bucovina 30
București 20, 61, 108
Budapesta 34

C

Cacova 61, 62
Camera (dieta) 90, 91, 102, 103
„Câmpul Libertății” 161
Caransebeș 41, 49, 82, 85, 118, 120,
147, 158

TABLA NUMELOR

- Carloviș 86
 Carpați 120, 148
 Casa magnaților 102, 103
 Chior 30
 Cincu 166, 168
 Cipariu 31, 77
 Cluj 113, 151
 Codru I. G. (Drăgușanu) 31, 70, 107
 Cohalm 129, 166, 168
 Comisiunea rom. filologică transilvană
 31, 32, 121
 Comșa Dumitru 11, 20, 120, 132, 176, 177
 Coresi 35
 Cojozna 150, 152
 Coroi st. Martin 55
 Cosma P. 81, 82, 83, 91, 102, 121
 Costin Const. 52
 Crișan I. 11, 20, 27
 Cristea Nic. 19, 86, 116
 Cristlan 62
 Cristurul secuiesc 151
 Csengery 90
 Cunțan Dum. 19
 Cupșa 141
 Cupșeni 141
- D**
- Dacia 23
 Datco Damian 39
 Deda 171
 Dej 150, 153
 Deva 47, 48, 59, 60, 73, 132, 150, 152,
 159, 171, 177
 Dima Gh. 19, 20
 Dimian Spiridon 64
 Dimitrievici 91
 Dobra 54
 Doda Tr. 83
 Dorca 110
 Dreghici Meletie 103
 Dunăre 35
- E**
- „Economulu” 175
 Enciclop. Rom. 29, 31
- Eötvös 9. 41, 84, 97
- F**
- Făgăraș 70, 76, 130, 132, 150, 153, 154,
 157, 159, 166
 Făgăraș-Brașov 43
 Feneșanu 43
 Fericeanu 39
 Filipescu 13, 137
 „Foaia Duminicii” 35
 „Foaia pentru minte inimă și litera-
 tură” 35
 „Foaia Scolastecă” 87
 „Foișoara Telegrafului Român” 20, 175
 Francisc Iosif 82, 85
 „Fundus Regius” (Pământ Craieșc)
 37, 166, 169
- G**
- Galeș 61
 Gall Ioan 153, 155
 Gall Iosif 81, 155
 Galomfalău 65
 Garoiu N. 39
 „Gazeta” 77, 87
 Gebbel 98
 Geoaj 58, 59, 60, 74, 130
 Germania 28
 Gheaja Teofil 65
 Gherla 77, 87
 Ghibu O. 32, 61
 Glodaru V. 39
 Groisz Gustav 39
 Gurarâului 61
 Gușterița 61
- H**
- Hălmaj 50, 51
 Hancea I, 57, 58, 63, 152
 Hațeg 129, 130
 Helff (Helfman) 91
 Hidiș 54
 Hodoș Iosif 44, 47, 73, 107, 114, 121,
 127, 129, 137, 141, 143, 189

TABLA NUMELOR

Hoffgraeff 96,
Hondol 74
Hufeland 32
Hunedoara (comitat) 48, 54, 166

I

Iași 19
Idicel 150, 152
Iena 28, 32
„Igienă și Școala” 29, 30,
Ilasievici Ip. 137
Ionaș I. 39
Iosif Ștefan 34, 35, 38, 39, 43, 44, 45,
110, 117, 137, 156
Iosof D. 62
Ivanka 91

J

Junimist 19

L

Lăpedatu I. Al. 23, 136
Laurianu A. Treb. 108
Lazăr Moise 52, 74, 137, 160, 164
Lenger I. 39
Leopold I 27
Lipsca 24, 27
Lugoj 77, 86
Lupșa 28, 130

M

Măcelariu Ilie 112
Macrobiotica 32
Madarász 97
Maiorescu I. 36
„Mamelucii” 104
Manole Diamandi 41
Maramurăș 99
Maria Terezia 100, 101
Maxim 43, 137
Maximovici 91, 100
Mediaș 23, 158, 166

Memorand(ist) 20, 26, 28
Meșota I. G. 7, 39, 41
Meșianu Ep. 82, 83, 103, 147
Michăescu M. 107
Miercurea 130, 166, 168
Mihăleni 49, 51
Mihali P. 91
Mihălțanu 50
Mihályi V. Ep. 78, 86, 87, 103
Mitrop. A. Șaguna 7—12, 17, 19, 27,
29, 33, 27—39, 46, 79
Mitrop. Miron Romanul 41—43, 56, 68,
70, 82, 83, 85, 86, 103, 113, 119, 123,
126, 141

Mitrop. Nicolae Bălan al Ardealului 12
Mitrop. Vancea dela Blaj 41, 86, 87, 103

Mocsáry L. 95, 96, 99, 103

Moldova 38

Moldovan I. 39

Moldovan I. M. 108

Moldovan S. P. 54

Moldován Gergely 66

Molnár 97

Munteanu I. G. 31, 36—38, 41

Muntenia 35, 38

Murășanu A. 31, 36

Murășanu Iacob 36

Murăș-Oșorhei 171

Murăș-Turda 171

N

Nagy 95

„Narodne Noviny” 88

Năsăud 166

Nastasi Lazăr 137

Necșa I. 62

Negruț I. 31

Nicefor G. E. 37

Nocrih 166, 168

O

Oesterreich 48

Onitie (Onița) 65

Oradea 87
 Orăștie 166, 167
 Orbán 91
 Orghidan 43
 „Orientul Latin“ 136
 Oroianu V. 37, 38

P

Păcurariu Șt. 166
 Paloș 65, 113
 Papiu I. 54, 73, 152, 153, 171
 Papp P. 59
 Părău G. 52
 Paris-București 108
 Pavel Ep. 87
 Pesta 172
 Petri Basiliu 107, 110, 149
 Petric I. 37, 38
 Pipoș V. 74
 Piso Sabin 59, 71, 118
 Plevna 56
 Polit Mihail 94, 95, 97
 Popa Mihai 35
 Popasu Ep. 31, 36, 38, 39, 41, 42,
 49, 82, 83, 147
 Pop Bucur 37
 Popea I. 39, 110, 137
 Popea Nic. arhim. vicar, 81, 83, 120,
 124, 129, 143, 145, 188, 194, 202
 Popescu I. (Sibiu) 11, 19, 25, 27, 28,
 164, 170
 Popescu I. (Deda) 171
 Popescu Petru 76
 Popescu Simeon 20, 133
 Pop Gh. 100
 Poplaca 62, 63
 Pop Nic. Dr. 127, 136
 Popovici Alecse 83
 Popovici-Barcianu Daniil 11, 20, 24, 164
 Popovici-Barcianu Sava 24, 32, 33
 Popovici Timotei 19, 23
 Popp Gh. 91
 Popu Ștefan 108, 175

Pop V. Dr. 35
 Psaltirea 35
 Pumnul A. 107
 Pușcariu Il. 19, 20, 112, 113, 137,
 151, 158
 Pușcariu Ion 31, 32, 81, 120, 121, 124

R

Racoș 65, 66
 Rădulescu C. 83
 Rakovsky 91
 Rășinari 24, 33, 68, 164
 Ratio educationis 100
 Recea Telechiană 76
 Regele Carol I 40, 41, 55
 Regina Elisaveta 40, 41
 „Reprezentanța Gimnaziului“ 48, 51
 Réthi L. 47, 54, 59, 171, 177
 Reuniunea meseriașilor 26
 România 41, 46, 55, 120, 169
 Romanu Al. 91, 98, 99
 Roman Vis. 19, 23, 33, 121
 Roșca E. R. Dr. 131
 Rotariu P. 83
 Rusciori 61
 Russu I.-V. 108

S

Sabovlievici 91
 Săcărămb 59, 60
 Săcel 61, 62
 Sălăgianu Silviu 108
 Săliște 61, 164
 Satulung 124
 Scheii Brașovului 35, 36
 Schreiber 39
 Scurtu 43
 Sebeș 166, 167
 Sibiel 61, 62
 Sibiu 5, 6, 9, 10, 11, 19, 20, 23, 26, 28,
 29, 32, 38, 50, 55-57, 61, 63, 67, 74,
 76, 77, 78, 87, 90, 103, 107, 108, 113,
 116, 122, 127, 130-132, 137, 138, 140,

TABLA NUMELOR

145, 143, 150, 151, 152, 159, 160, 163, 165-170, 177
 Sighișoara 27, 150, 153, 156, 166, 168
 Sima G. v. Ghibu O. 6
 Simihai (Sânmihai) 54
 Sohodol (in Munții Apuseni) 56
 Sohodolul Branului 24
 Statutul Organic 66, 68, 111, 123, 126, 138, 139, 145, 152
 Stoicovici 94
 Străvoiu Nic. 81-83, 97

Ș

Șagău Galaction 171
 „Șapte județe” 166, 169
 Sárospatak 101
 Șpan Petru 11, 12, 17, 28

T

Tacit I. C. 137
 „Talade” (Palade) 56
 Târnava de sus 55
 Târnava Mare 166
 Târnava Mică 23, 65
 „Tel. Rom”. 5, 12, 20, 23, 26, 27, 29, 33, 49, 80, 86, 83, 91, 102, 103, 104, 114, 116, 126, 128, 149
 Tg. Murăș 23
 Thun 9
 Tilișca 62
 Timișoara 29, 32, 198
 Tincu Avram 166
 Tisza Coloman 88, 94, 95
 Todoruț A. 6
 Toma Moise 61, 62
 Transilvania 9, 24, 27, 29, 42, 61, 85, 85, 138, 152, 170, 185

Trauschenfels 87, 151
 Trefort Aug. 55, 58, 69, 79, 83, 86, 88, 91, 141, 160, 169
 Treiscaune 64
 Trombitaș P. 171
 Tuducescu I. 108
 Turda 128
 Turnișor 61

T

Tara Bârsei 110, 156, 158
 Tîeranu 83

U

Ungaria 24, 42, 53, 61, 79, 96, 88, 89, 92, 97, 93, 101, 104, 109, 170
 Unguraș 113
 „Universitatea națiunii săsești” 34

V

Vaida Recea 76
 Várady 91
 Varna D. 108
 Vasici P. 29, 30, 31, 32, 33
 Vaț 24
 „Vegetarianism” 32
 Vestemear Ant. 31
 Viena 24, 37, 81, 83, 86, 95, 108
 Vlădescu G. 107
 Vlahuță Al. 4

Z

Zarand 47, 50, 51, 54, 75, 114, 130
 Zawatzky 50, 51
 Zay Adolf 93, 94, 97
 Zlatna 130

AU APĂRUT :

În „Seria Didactică“

1. *D. Făgărășianu*: Tănărul, fie-ți zic, școală-te! Vol. I, Sibiu, 1933. Pag. 108+8. Prețul broșat 120 Lei.
 2. *D. Călugăr*: Hristos în școală. Manualul catehetului. I. Ed. I. Sibiu, 1934. Pag. 532+8 [epuizată]; ediția II 1937, 536+9. Prețul legal 400 Lei.
 3. *Șt. Meleş*: Istoria Bisericii românești din Transilvania Vol. I. Sibiu, 1935. Pag. 596+36. Prețul broșat 500 Lei. Legal 600 Lei.
 4. *D. Făgărășianu*: Tănărul, fie-ți zic, școală-te! Vol II. Sibiu, 1935. Pag. 112+8. Prețul broșat 120 Lei.
 5. *Dr. Nicolae Terchilă*: Evanghelia în școală. Sibiu, 1935. Pag. 180. Prețul broșat 150 Lei [epuizată].
 6. *Ștefan Meleş*: Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria. Sibiu, 1936. Pag. 364+128. Prețul broș. 500 Lei.
 7. *D. Călugăr*: Hristos în școală. Manualul catehetului. II. Sibiu, 1936. Pag. 498. Prețul legal 400 Lei.
 8. *Dr. Mircea Suciu-Sibianu*: Gânduri creștinești. Vol. I. Sibiu, 1937. Pag. 110. Lei 150 [epuizată].
 9. *Gh. Tulbure*: Mitropolitul Șaguna. Opera literară * Scrieri pastorale * Cerculări școlare * Diverse. Sibiu, 1938. Pag. 460+12. Prețul broșat Lei 350, legal 500 Lei [broșate epuizate].
 10. *Preot Dumitru Călugăr*: Copii din Biblie. Sibiu, 1940. Pag. 112. Prețul 120 Lei.
 11. *Preot Dr. Teodor Bodogae*: Ajutoarele românești la mănăstirile din sfântul Munte Athos. Sibiu, 1940. Pag. LII+354. Prețul 3⁰⁰ Lei.
 12. *Preotul Nicolae Terchilă*: Istoria Filosofiei. Sibiu, 1943. XVI+452. Prețul 400 Lei.
 13. *Pr. Dr. Teodor Bodogae*: Din Istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 de ani. Sibiu, 1943. P. IV+156. Prețul 250 Lei.
 14. *Preot Dumitru Călugăr*: Preocupări catehetice. Sibiu 1944. Prețul 200 Lei.
 15. *E. Hodoș*: Cercetări. Sibiu 1944. Pag. 212.
-
-
-
-

Cuprinsul

<i>Prefață</i>	Pagina 5
Cap. 1. Mitropolitul A. Șaguna și școala românească : — Directorul Dr. I. G. Meșota despre Șaguna. — La Sibiu. — Institutul teologic. — Secția pedagogică. — Puterile ei didactice și munca lor întru promovarea țării de caracter. — Catedra de muzică și cântare bisericească. — Profesori la secția de pedagogie și anii când au funcționat	7— 28
Cap. 2. Doctorul Pavel Vasici și școala românească : — Foaia sa Igiena și Școala. — Vizitarea unei școale sătești în 1858. — De vorbă cu poporul. — Alte știri despre Vasici	29— 33
Cap. 3. Școlile din Brașov : — Ceva din istoria lor. — Persoane sus puse vizitează școlile. — Director la 3 școale. — Comisar ministerial nemulțumit. — Bătaia în școală ? — Cătră ministru	34— 46
Cap. 4. Gimnaziul din Brad : — Trimisul Consistorului din Sibiu, Iosif Hodoș, vizitează gimnaziul în iarna din 1877. — Raport cătră Consistor. — Colectă în Banat. — Un raport cerut de ministru. — Progresul institutului	47— 52
Cap. 5. Inspectorii școlari unguri : — Școlile confesionale stingherite. — La Deva, protopopul Papiu. — Punctele „negre”. — Altul. — În teritoriul secuizat. — Cătră Ministru. — La căderea Plevnei în 1877. — Ce vrea dl inspector dela Sibiu. — Confesională și Comunală : — deosebirea ce o făceau sătenii	53— 60
Cap. 6. Școlile populare ortodoxe : — Organizarea lor în diferite localități ale Arhidiecezei. — Piedecile ivite în mersul învățământului. — În regiunea secuizată. — Defecte încrestate de autorități. — Biblioteci școlare. — Pentru îmbunătățirea salariilor. — Indemnuri protopopilor. — Observări. — Catehizația	61— 75
Cap. 7. Intre ortodocși și uniți : — Armonie înțeleghătoare. — Adresă cătră Consistoriile greco-catolice și răspunsul lor	76— 78

Cap. 8. Desnaționalizare prin școală :

— Legea școlară din 1879. — Ordin dela 1873. — Circulare.
 — Proiectul din 1879. — Motivarea. — In secție. — In par-
 lament. — In Sinod. — Desbaterea generală in parlament. —
 In Casa magnaților. — După votare. — Urmări 79—106

Cap. 9. Manuale școlare oprite :

— Lista publicațiilor românești interzise de minister. — Mo-
 tivele. — Raportul Consistorului arhiepiscopan către Consistorul
 mitropolitan in chestiunea cărților oprite. — Reuniunea învă-
 țatorilor din Țara Bârsei către Consistorul arhiepiscopan 107—110

Cap. 10. Senatul Școlar și Sinoadele Eparhiale din 1876-1880 :

— Cele trei Senate ale Consistorului. — In 1875/6. — In 1876.
 — In 1877. — In 1878. — Biserica și ortografia latinistă. —
 Meritul latinistilor. — O parenteză. — Pentru meseriașii ro-
 mâni. — Părți imbucurătoare, unele supărătoare. — In 1879.
 — Critice. — In 1880: cea mai lungă sesiune. — Raport din
 1880. — Observări. — Rezultat 111—133

Cap. 11. Regulamente școlare :

— Pentru Seminar. — Pentru școale secundare. — Pentru in-
 specția școlară 134—139

Cap. 12. Fond de penzii învățătoresți :

— Intre minister și Consistor. — Adresa Consistorului către
 Mitropolit. — Lungi sbuciumări 140—146

Cap. 13. Conferințe învățătoresți :

— In vacanțele de vară. — Cursuri „supletore”. — Chestiunile
 tratate la cursuri. — Preoții alături de învățători. — Cursuri
 deschise de guvernul ungar. — Schimbarea cursurilor „suple-
 tore” in conferințe învățătoresți prevăzute in Stat. Org. § 130.
 — Teritoriile și locurile de întâlnire. — Obiectele desbaterilor.
 — Câteva rapoarte 147—157

Cap. 14. Reuniuni învățătoresți :

Reuniunea din Țara Bârsei. — Proiect de statut pentru toate
 reuniunile inv. din Arhiepiscopie 158—159

Cap. 15. Școale „civile” românești :

Ministrul de culte către Consistor. — Scopul școalelor zise
 „civile”. — Școala „civilă” de fete a Asociațiunii „Astra” in
 Sibiu 160—165

Cap. 16. Școala română și comunitatea de avere dela Sibiu :

Comunitatea aceasta, numită „Universitate săsească”, și Sino-
 dul arhiepiscopan din 1880. — Sumele de bani distribuite de co-
 munitate și felul distribuirii lor. — Desființarea ei 166—169

Cap. 17. Comisii școlare permanente :

Intru promovarea instrucțiunii și educației poporului, aveau să se formeze comisii în fiecare comitat, cu reprezentanți din toate confesiunile de pe teritoriul comitatului, — conform art. de lege din 1876, § 8. — Măsură neizbutită 170—172

Cap. 18. Grădinile școlare :

— Dispoziții privitoare la grădinăritul școlar. —
— Prelegeri practice din grădinăritul școlar, ținute, în 1878, la Deva 173—178

Anexe

A) La Cap. 8: Art. de lege XVIII din 1879	181
B) La Cap. 13: Dispoziții pentru conferințele învăț. din 1879	185
C) La Cap. 13: Ordinul Consistorului cătră protopopi	189
D) La Cap. 14: Proiect model de statute pentru Reuniuni învățătorești	195
E) La Cap. 13: Dispoziții pentru Confer. învățătorești din 1880	201

Ilustrații

Mitropolitul Andrei Șaguna	7
Dr. Ioan G. Meșota	8
Reședința mitropolitană	10
Punerea pietrei fundamentale a localului Școalei Normale ort. rom. Sibiu	13
Actul așezat în temelia edificiului	14
Fațada Școalei Normale	15
Vedere laterală a Școalei	16
Capela Școalei	17
Sala de mese a Internatului	17
Grădina de pomi a fermei	18
Grup de elevi la fermă	18
Dimitrie Cunșan	19
Gheorghe Dima	20
Ferma Școalei Normale	21
Vederi (patru) dela Fermă	22
Timotei Popovici	23
Visarion Roman	23
Dr. Il. Pușcariu	24
Dr. D. P. Barcianu	24
Ioan Popescu	25
Nicolae Cristea	26

	Pagina
Zaharie Boiu	27
Dr. I. Crişanu	27
Dumitru Comşa	28
Dr. P. Şpan	28
G. I. Munteanu	31
Ion Puşcariu	32
Sava Popovici-Barcianu	33
Episcopul Ioan Popasu	36
In munţii noştri	40
Mitr. Miron Romanul	42
Iosif Hodoş	47
Arhim. Vicar Nicolae Popea	81
Partenie Cosma	82
Episcopul Ioan Meşianu	83
Al. Romanu	98
Aug. Treb. Laurianu	108
Ioan Al. Lăpedatu	136
Prot. I. Hanea	152
Prot. I. Papiu	153
Prot. I. Gall	155
Iacob Bologa	161
Gh. Bariş	162
Gh. Bariş, bust	163

Tabla numerelor 203—207

De îndreptat :

Pag. 42, şirul 17 cit. *biblioteca*, nu *blotecă*.

Pag. 73, penultimul şir, citeşte: *dela şcoale*, nu *del*.

Pag. 176, şirul 20, citeşte *şi demonstraţii*, nu *emonstraţii*.

